

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Daniel Dvořáček

**Stará Kouřim – revize vybraných úseků archeologického výzkumu M.
Šolla.**

**Stará Kouřim - the revision of the selected sections from the archeological excavation
made by M. Šolle.**

Vedoucí práce: PhDr. Ivo Štefan, Ph.D.

Konzultant: Mgr. Jiří Košta

Praha 2017

Děkuji všem, kteří mi nějakým způsobem pomohli s touto prací. Jmenovitě vedoucímu práce I. Štefanovi a konzultantovi J. Koštovi. Za přínosné konzultace děkuji také L. Kosovi, R. Procházkovi, P. Dreslerovi, N. Profantové, K. Tomkové a M. Vávrovi. Za podporu a vytvoření vhodného zázemí děkuji svému současnému pracovnímu kolektivu. Za pomoc při jazykových nesnázích a podporu děkuji S. Hendrychové.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Kouřimi dne 12. 7. 2017

Abstrakt

Předložená diplomová práce se věnuje revizi archeologického výzkumu Staré Kouřimi. Tato lokalita byla zkoumána v letech 1948 až 1957 M. Šollem. Šedesát let od ukončení výzkumu Staré Kouřimi je třeba některé závěry reinterpretovat. Práce se věnovala především revizi výzkumu středního opevnění a přinesla nové, dosud nepublikované výsledky.

Klíčová slova: raný středověk, hradiště, opevnění, revize, Stará Kouřim.

Abstract

This thesis deals with the revision of archaeological research at Stará Kouřim. This locality was excavated between 1948 and 1957 by M. Šolle. Sixty years after the end of the Stará Kouřim research, some conclusions need to be reinterpreted. The paper was mainly focused on the revision of the middle fortifications research and brought new, unpublished results.

Key words: early middle age, hillfort, fortification, revision, ceramic, Old Kouřim.

Obsah práce

1. Úvod	6
2. Terminologie	8
3. Přírodní podmínky	9
4. Popis lokality	12
5. Dějiny bádání	14
6. Zasazení výzkumu Staré Kouřimi do dobového kontextu	18
7. Vývoj Staré Kouřimi od pravěku po raný středověk	20
8. Chronologické opory	24
9. Problematika opevnění raného středověku	26
10. Opevnění Staré Kouřimi	29
11. Střední hradba	33
11.1. Přehled sond (katalog)	35
11.2. Interpretace střední hradby podle M. Šolla	68
11.3. Průběh výzkumu střední hradby (1948-1956) – kritika a metodika výzkumu	70
11.4. Analýza střední hradby	74
11.5. Střední hradba – interpretace na základě revizního zpracování	94
12. Závěr	99
13. Prameny a literatura	103
14. Seznam příloh	108

1. Úvod

Kouřim, která je v současné době jen nevelkým městem, měla po celý středověk v rámci českého státu významné postavení. Na jejím katastru jsou hned tři významné lokality - dva raně středověké hrady (Stará Kouřim a Kouřim-sv. Jiří) a vrcholně středověké město Kouřim. Na těchto třech lokalitách je velice dobře patrný přesun centra: po zániku Staré Kouřimi (9. až první polovina 10. století) byla na protější ostrožně mezi vodotečemi Výrovkou a Ždánickým potokem založena Kouřim - sv. Jiří (11. - 1. polovina 13. století), která byla někdy v polovině 13. století nahrazena královským městem Kouřimí, založeném nad svahem na protějším břehu Ždánického potoka. Pro celkový význam lokalit se jimi ve druhé polovině 20. století zabýval archeolog Miloš Šolle. Na Staré Kouřimi vedl archeologický výzkum v letech 1948 až 1957. Po ukončení výkopových prací byly výsledky výzkumu publikovány v monografii Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách z roku (*Šolle 1966*).

Od skončení výzkumu Staré Kouřimi již uběhlo 60 let. Archeologie se mezitím značně vyvinula a posunula dopředu. Některým starším výzkumům je věnována kritická revize (v Čechách například Budeč nebo Libušín), kdy jsou zjišťovány poměrně zásadní informace týkající se těchto lokalit. Některé závěry M. Šolla jsou v odborném publiku dnes zpochybňovány, jako třeba existence tzv. „halové stavby“ nebo základové polštáře-žlaby pro stavby ve středním areálu, kdy se spíše jednalo o pozůstatky orby či stopy po vinohradu. Předložená diplomová práce se věnuje jen části rozsáhlého výzkumu Staré Kouřimi, přesněji výzkumu destrukce střední hradby, která byla v rámci opevnění na lokalitě také nejvíce prokopána. Výše citovaná publikace odpovídá standardu své doby, obsahuje především interpretace z tehdejšího úhlu pohledu nejzajímavějších situací, avšak základní charakteristiky náleзовých situací chybí. Fortifikaci byla věnována jen nedostatečná pozornost. Z tohoto důvodu bylo potřeba pracovat především s primárními zdroji, tedy s informacemi z nálezových zpráv.

Předložená diplomová práce přináší kompletní přehled dostupných informací o destrukci střední hradby, především detailní popisy sond, jež více či méně zasáhly destrukci této části hradby, a pokouší se o kritickou revizi nálezových situací. Pozornost byla věnována i keramice z vybraných situací, které se nějakým způsobem týkaly středního pásu opevnění. Její fotografická dokumentace tvoří nemalý díl příloh této práce. Bohužel chronologii kouřimské keramiky se od dob M. Šolla (*1972*) zatím nepodařilo příliš posunout.

Revize Staré Kouřimi je stále nevyčerpaným tématem. V nálezových zprávách je možné nalézt informace, které dosud nebyly publikovány a v souladu s moderními trendy se nabízejí nové otázky, které v minulosti nebyly dostatečně akcentovány. Revizi výzkumu na

Staré Kouřimi by zajisté bylo třeba věnovat se také v budoucnosti, zejména ve vztahu k lokalitě Kouřim- sv. Jiří, vzájemnému chronologickému postavení obou lokalit a upřesnění postupu přesunu centrálních funkcí z jedné lokality na druhou. Předložená diplomová práce tak může být odrazovým můstkem pro další komplexní bádání.

2. Terminologie

Původní zastaralou a již nevyhovující terminologií archeologických situací na Staré Kouřimi jsem se rozhodl nahradit terminologií novější, převzatou především z práce zabývající se opevněním Pohanska u Břeclavi (Dresler 2011, 8).

Místo pojmu val a valové opevnění je zde používán termín destrukce opevnění, nebo jako synonymum destrukce hradby, který lépe vystihuje podstatu terénního reliktu. Relikt v sobě skrývá konstrukce původní hradby, jak si již ve 40. letech 20. století na Budči všiml M. Šolle (1946). Val rozumím jako prostý násep bez vnitřních konstrukcí. Na nesprávné užívání pojmu valové opevnění u raně středověkých hradů upozornil také J. Bubeník (2000, 393).

Místo termínu čelní kamenná plenta používám termín čelní kamenná zeď. P. Dresler zmínil, že „o plentě se dá hovořit v případě galského opevnění typu *murus gallicus*, kde jsou kameny skládány v jedné tenké vertikální vrstvě v čele hradby o síle 0,4 – 0,6 m. V případě mohutnějších plent o síle od 0,8 m a více je vhodnější hovořit o zdi, byť by byla lícovaná pouze z jedné strany“. Pojem čelní kamenná zeď pro popis hradby na Pohansku u Břeclavi používal již B. Dostál (Dostál 1979) a u v této práci popisované střední hradby na Staré Kouřimi užil pojmu čelní hradební zeď i M. Šolle (1966, 176). Problematicnost termínu plenta si uvědomil také R. Procházka (2009, 13). Ten zmínil, že jako plenta se běžně označuje tenká, nesamostatná krycí stěna, svázaná s vnitřní konstrukcí, obvykle také zdí. Termín plenta však ponechal s tím, že s výhradou lze tento termín použít pro nasucho kladené zdi v čele zemního a zejména dřevozemního tělesa, kde jsou dřevěné prvky se zdí spjaty a zvyšují její stabilitu. Podle mého názoru termín čelní kamenná zeď lépe vyhovuje chápání tohoto prvku v rámci raně středověké hradby.

Prostor v nitru destrukce hradby za čelní kamennou zdí je místo nesprávně užitého termínu ochoz hojně aplikovaného M. Šollem (např.: Šolle 1949, 10), pojmenován jako násyp jádra hradby, zjednodušeně jádro hradby. Ochoz sloužil jako pěší či vozová komunikace upravená na vrcholu hradeb a byl určen především pro její obránce (Čtverák a kol. 2003, 372). Celou hradbu, respektive to, co z ní zbylo, označuji jako těleso hradby.

Hradba je vždy popisována z pohledu vnějšího, tedy od čelní kamenné zdi, resp. od vnější strany příkopu, přes jádro hradby, k zadní (týlní) části hradby.

Místo termínu hradiště se snažím používat pojem raně středověký hrad, či zkráceně jen hrad. Tento termín byl shledán J. Bubeníkem jako nejvhodnější z hlediska historické interpretace (2000, 393) a lépe vystihuje původní charakter Staré Kouřimi. Správný výklad pro termín hradiště je místo, na němž stál hrad. Soudobé písemné prameny většinou raně

středověká hradiště též nazývaly hrady (*Durdík 2000*, 14). Termín hradiště lze tedy používat až ve spojení popisu již zaniklého raně středověkého hradu. Jako hrad je však možno považovat lokalitu jen po dobu, co byla opevněná hradbou. Často totiž vzniku opevněných útvarů předcházela starší raně středověká sídliště nebo mohly být tyto lokality osídlené ještě dlouho po zániku hradeb (*Varadzin 2010*, 546).

V popisech vrstev a fotografií jsem se snažil popisky ponechat v původním tvaru. Označení sond jsem se rozhodl pro zpřehlednění rozšířit z původní podoby, která vyjadřuje pořadí a ve zkratce výzkumnou sezónu *např. 1/48* o celé označení daného roku *např. 1/1948*. V případě potřeby rozdělení větších sond do menších celků jsem přidával malá písmena *např. 1/1951a*.

3. Přírodní podmínky

Oblast Kouřimi spadá z geomorfologického hlediska do okrsku Kouřimské plošiny, která je součástí Středočeské tabule. Kouřimská plošina vznikla na spodnoturonských slínovcích, písčitéch slínovcích a jílovcích zakrývajících svory, svorové ruly, ortoruly a amfibolity (Demek a kol. 1987, 287-288). Výrazným terénním předělem na západ od města a dominantou v krajině je Lipský hřbet s 366 m vysokou Lipskou horou, který vytváří přirozenou hranici mezi Kouřimskou plošinou a Černokosteleckou pahorkatinou. Součástí hřbetu je i vrch Ostrý, vysoký 401 m. n. m. Směrem na jih k Ždánicím se krajina pozvolna zvedá k Posázaví, zatímco směrem na sever pomalu přechází do rovin středního Polabí. Město Kouřim leží ve výšce přibližně 270 m. n. m. a návrší Stará Kouřim 294 m. Půdním typem na Kouřimsku je hnědozem a jen místy degradovaná černozem (Tomášek 2003).

Kouřimí protéká říčka Výrovka, která je místně známá také jako Kouřimka a na svém horním toku Vavřinecký potok. Pramení jižně od Uhlířských Janovic v nadmořské výšce 487 m a západně od Nymburka ve výšce 178 m ústí do Labe. Celková délka toku činí 60,3 km (Vlček – Kestřánek 1984, 302). Za Kouřimí se do ní vlévají Bečvářský potok a nedaleko od soutoku s Labem i Šembera. V okolí Kouřimi si Výrovka vytvořila hluboké koryto, které od sebe odděluje návrší Starou Kouřim na pravém břehu a ostrožnu Kouřim-sv. Jiří na levém břehu. Zároveň Kouřim-sv. Jiří a město Kouřim od sebe odděluje Ždánický potok, který se pod městem vlévá do Výrovky. Z hlediska osídlení měla Výrovka důležitou roli, neboť v její bezprostřední blízkosti bylo několik opevněných útvarů datovaných do raného středověku jako Hryzely, Doubravčany nebo Radim.

Původní vegetaci tu vytvářely dubohabrové háje, acidofilní doubravy a v blízkosti vodních toků také luhy a olšiny, které jsou ještě dnes převážně v údolí kolem Výrovky zachovalé (Mikyška a kol. 1972). V dnešní době je okolí Kouřimi intenzivně zemědělsky využívané, současná podoba krajiny je formovaná rozsáhlými polními lány a ovocnými sady. Jedná se o mírně teplou oblast, mírně suchou, převážně s mírnou zimou. Průměrná roční teplota vzduchu je kolem 8-9° C, průměrný roční úhrn srážek činí 550-600 mm a průměrný sezónní počet dní se sněžením nepřesahuje do 50 dnů (Tolasz 2007).

V souvislosti s fosforovou analýzou Staré Kouřimi byl proveden i poměrně detailní pedologický průzkum lokality (Pelikán – Vojáček 1956, 10-12). Základní horninou skalního podkladu je značně zvrásněná dvojslídňá ortorula, v prohlubínách také s útržky křídového útvaru. Povrch skalnatého útvaru je pokryt většinou eluviálními zvětralinami a místy na svazích též soliflukčními a svahovými hlínami. Na nejprudších jižních a jihozápadních svazích nad údolím Výrovky vystupuje na povrch také skála. V prostoru mezi vnější a střední

destrukcí opevnění a na východě též mezi střední a vnitřní fortifikací až k jezírku byla rulová a křídová eluvia překryta spraší. Půdním typem je tu především hnědozem různých odstínů. Zejména na jižních plochách opevněného areálu se udržuje i degradovaná černozem. Půdy na Staré Kouřimi jsou ovlažovány především vodou srážkovou povrchovou. Byly tu zjištěny také tzv. vody puklinové, které vyplňují pukliny v rulách jinak pro vodu nepropustných a místy vyvěrají na povrch. Nepříliš vydatný stálý pramen byl zjištěn uprostřed svahu naproti poloze u sv. Vojtěcha. Stav vody v Libušině jezírku je v úzké souvislosti s podpovrchovými vodami, které se sem stahují po nepropustném podloží z okolního terénu. Na základě výpovědi občanů, která byla získána v 50. letech, nevyschla voda z jezírka ani v době největšího sucha. Proto bylo uvažováno nad částečným doplňováním vody vodou puklinovou. V současné době je však jezírko již nějakou dobu bez vody.

4. Popis lokality

Stará Kouřim se rozprostírá na rozlehlém návrší s nejvyšším bodem o nadmořské výšce 294,2 m. Na severní i východní straně návrší klesá pozvolna zatímco jižním a západním směrem prudce spadá do údolí Výrovky. Opevněný útvar je podle průběhu fortifikace rozdělen do třech areálů – vnitřní, střední a vnější. Vnitřní areál o rozloze 4,8 ha byl opevněn vnitřní hradbou dlouhou 400 m. Střední areál s nejvyšším bodem starokouřimského návrší má rozlohu 14,8 ha a byl opevněn střední hradbou o délce 820 m. Největší vnější areál zahrnuje plochu 24,6 ha a byl opevněn vnější hradbou dlouhou 1320 m. Dnes jsou hradby patrné v podobě valů a obkružují opevněný areál do půloblouku. Opevnění bylo doplněno ještě z jižní prudké strany jižní vnější hradbou, v současné době v terénu téměř neznatelnou. Celý opevněný areál Staré Kouřimi zahrnuje 44,2 ha. Svým rozsahem se tak řadí mezi největší české i středoevropské hrady raného středověku.

Vnitřní areál a úvahy nad místem „akropole“

Ústřední část Staré Kouřimi byla nejprve předpokládána ve vnitřní areálu. Ten svou polohou v nejlépe chráněné části hradu, obklopené dvěma „předhradími“, již na první pohled nabádá k takovému označení. Areálem byla již v prvním roce výzkumu vedena dlouhá sonda a k tomu dvě sondy doplňkové kontrolní. Překvapivé zjištění bylo, že většina nálezů a sídlištních objektů pochází z eneolitu. Proto byly úvahy pro hledání akropole přeneseny na nejvyšší bod hradu ve středním areálu, který přiléhal ke střední hradbě. Polohu akropole v tomto místě podpořila dominantní poloha (Šolle 1952, 1), zjištění tzv. „halové stavby“ (Šolle 1966, 109), větší mohutnost hradby a „srubové stavby na základových polštářích z kuláčů“, kde předpokládal autor výzkumu knížecí dvorec (Šolle 1966, 183).

Domnívám se, že stále nejsou k dispozici přesvědčivé důkazy o ústřední části opevněného areálu v nejvyšších místech starokouřimského návrší, s ohledem na to, že interpretace stavby jako „halové“ a stavby na „základových polštářích“ jsou sporné a problematické. Vnitřní areál je dosud prozkoumán poměrně málo. Zjišťovací sondy z roku 1948 (1–3/1948) informovaly spíše o pravěkém než o raně středověkém osídlení tohoto areálu. Pozornost M. Šolla se tak obrátila na ostatní prostory Staré Kouřimi. Další sonda zde byla odkryta až v roce 1957 (2/1957) E. Pleslovou, která zkoumala pravěký charakter lokality. Kromě pravěkých situací byly v této sondě odkryty také raně středověké sídlištní objekty a část většího kostrového pohřebiště. Odkryté hroby neobsahovaly žádnou výbavu a tím jsou určeny do doby o něco mladší, než pohřebiště u jezírka (Pleslová 1958; Šolle 1966, 211, obr. 66). Uvažuje se, že u tohoto pohřebiště ve stále ještě neodkryté ploše mohl stát i kostel (Šolle

1966, 216-217; Profantová 2006). Poznání vnitřního areálu je třeba se i nadále věnovat. Snad až poté jej bude možné jako ústřední polohu „akropoli“ potvrdit, či vyvrátit.

Střední areál

Na tento areál se nejvíce soustředila pozornost výzkumů M. Šolla a je tedy i areálem nejprozkoumanějším. Zkoumal tu nejvyšší polohu starokouřimského návrší, kde předpokládal i akropoli (k úvahám nad polohou akropole jsem se vyjádřil výše) a tzv. „halovou stavbu“. Dále se věnoval rozsáhlým plošným odkryvům na východním svahu pod vrcholem návrší, okolí Libušina jezírka, prostoru za střední branou a také západní části areálu. Plošnými sondami byly odkryty především sídlištní situace, opevnění „kultovního“ prostoru u jezírka a bohaté pohřebiště u Libušina jezírka.

Střední areál má rozlohu přibližně 15 ha. Domnívám se, že je možné uvažovat o jeho rozdělení na dva menší areály – západní střední areál a východní střední areál. Západně od jezírka bylo totiž zjištěno opevnění, které mělo od sebe oddělit prostor sídlištní a prostor „kultovního“ charakteru spolu s jezírkem a přilehlým pohřebištěm. Opevnění ve vztahu k vnější a vnitřní fortifikaci bylo vedeno napříč a mělo podobu příkopu a snad nevelké hradby s čelní kamennou zdí a dřevohliněným jádrem. Větší západní střední areál má rozlohu Ca 11 ha (změřeno na ags.cuzk.cz/dmr/) a zaujímá přibližně 2/3 plochy celého středního areálu. Východní střední areál zaujímá asi 1/3 středního areálu o rozloze přibližně 3,6 ha. Přijetím této úvahy rozdělení středního areálu na dva menší areály by bylo možné Starou Kouřim považovat za čtyřdílný opevněný útvar, místo třídílného.

Vnější areál

Plošně největší vnější areál byl zkoumán jen dlouhými zjišťovacími sondami 1/1948, 1/1949 a 2/1955, je tedy jen velmi málo poznán. Na základě konstatování nedostatku stop osídlení, čemuž nasvědčovaly ani fosfátové analýzy, došel M. Šolle k závěru, že vnější areál sloužil především hospodářským pomocným účelům a jako útočiště obyvatel ze zázemí hradu v dobách nebezpečí (Šolle 1966, 108, 210).

Při studiu nálezových zpráv je však patrné, že nějaké raně středověké sídlištní situace odkryty byly, i když nečetné. V sondě 1/1948 byl před příkopem střední fortifikace odkryt komplex jam se slovanskou keramikou (Šolle 1949, 11-12). V sondě 1/1949 bylo sice zjištěno jen „sporé slovanské osídlení“, ale byl tu také odkryt pás kamenů, který sloužil snad jako podezdívka nějaké stavby, situace obsahovala také raně středověkou keramiku (Šolle 1950, 7 a 13). Dva objekty byly zjištěny i v dlouhé sondě 2/1955 (Šolle 1956, 38-40).

5. Dějiny bádání

Zájem archeologů o Starou Kouřim sahá již do poloviny 19. století. Stručně byla zmíněna v prvních Památkách archeologických jako poloha předcházející pozdějšímu městu (*Zap 1854*). Jeden z prvních popisů Staré Kouřimi pochází od konzervátora Čáslavského kraje F. Beneše (*1861*, 31-33). K tomu přidal i plánec lokality, který však bohužel skutečné situaci odpovídá jen pramálo.

Významný badatelský počín učinil kouřimský učitel J. Kremla, který na počátku 20. století popsal a nakreslil plánky opevněných útvarů na Kouřimsku¹ (*1903*). Jeho popis Staré Kouřimi je pro nás informativně velmi zajímavý. Sděluje nám totiž informace o podobě hradiště v 19. století, kdy byly rozváženy destrukce opevnění a zasypávány příkopy. Při tom byly v rozvážených destrukcích nacházeny zuhelnatělé dřevěné trámy. O destrukci střední hradby nás informuje takto: *„Druhý val táhne se v rovnoběžném oblouku s valem vnějším. Délka jeho jest 820 m. Val ten byl již v dřívějších dobách rozvážen, ale směr jeho dosud dobře sledovati lze. Nejlépe znáti jeho část jihovýchodní, pak na východ od kapličky, kde vrchol návrší 292 m.n.m. se nachází, a konec západní. Loni při upravování pole u kapličky č.p. 876 přišlo se na zuhelnatělý dubový trám asi 20 m dl., který těsně vodorovně ku vnitřní straně valu přiléhá. O něco dále k jihu byla čtyřhranná popelovitá jáma přes 2 m široká vyplněná popelem a mezi nimi kosti zvířecí a střípky typu hradištního patrně ohniště ze stavení, které tam stávalo“* (*Kremla 1903*, 396). Z jeho popisu je zřejmý i nálezný čelní kamenný zdi při braně do středního areálu: *„při skopávání pole v sev. cípu u pole č.p. 763, těsně při valu přišlo se na jakési zbytky zdi složené z plochých kamenů, maltou nespojených, kteréž silně kalcinovány byly, což o staletém ležení v zemi svědčí“* (*Kremla 1903*, 397). Z povrchového pozorování se mu podařilo identifikovat polohy dvou bran – brány jižní a brány do středního areálu v poloze u tzv. roztržených valů, které později archeologickými výkopy odkryl M. Šolle.

Velké množství malých výkopů ve všech třech areálech Staré Kouřimi, včetně vnitřní a střední destrukce opevnění, provedl a stručně popsal J. L. Píč (*1907*, 519-526). Z jednoho průkopu vnitřní destrukce hradby publikoval i kresbu profilu (*1907*, obr. 2). Destrukci střední hradby prokopal v její západní části, kde u jednoho průkopu popsal výskyt *„zuhelnatělých trámů“*, kladených podélně a příčně, k tomu pořídil i fotografii (*1907*, obr. 3). K místům, ve kterých bylo kopáno udal tehdejší čísla parcelní, která jsou uvedena v mapce (*1907*, obr. 1; nebo *Kremla 1903*, tab. XLII), takže je lze alespoň přibližně lokalizovat.

¹ Stará Kouřim, Radim, Ždánice, Doubravčany „Na Hradištatech“, Doubravčany „Na Šancích“, Hryzely, Drahobudice a Barchovice, kostely opevněné valy. Vůbec však nezmínil Kouřim-sv. Jiří.

Po druhé světové válce byl na Staré Kouřimi zahájen rozsáhlý archeologický výzkum vedený archeologem M. Šollem z pražského archeologického ústavu. Terénní práce probíhaly v letech 1948-1957. Archeologický výzkum Staré Kouřimi lze rozdělit do tří fází:

1. fáze: 1948-1949. Tato fáze je charakterizovaná zjišťovacími výzkumy, kdy byly vedeny dlouhé úzké sondy skrz celý opevněný areál a menší sondy kontrolní. Hlavním úkolem v této fázi bylo udělat si základní představu o charakteru osídlení a fortifikaci Staré Kouřimi. Z vnitřního, středního a vnějšího opevnění byly díky dlouhým řezům získány kompletní profily jeho destrukcí i s příkopy (*Šolle 1949a*). V roce 1949 byla velká pozornost směřována na dobře zachovalou destrukci vnější hradby (*Šolle 1950a*).

2. fáze: 1950-1953. V roce 1950 byly ještě pokládány zjišťovací sondy především kvůli hledání polohy střední brány, hlavní pozornost však byla směřována na plošný odkryv vnější brány (*Šolle 1951a*). V následujících letech 1951 až 1953 byla plošnými odkryvy zkoumána domnělá „akropole“ včetně tzv. „halové stavby“ v nejvyšší části raně středověkého hradu (*Šolle 1952a; týž 1955a*). Zároveň byla zkoumána střední brána v ostrém zalomení střední hradby. V letech 1952 a 1953 byla zjištěna a zkoumána starší fáze střední hradby (*Šolle 1953a*). Tato fáze již měla konkrétnější cíle než předchozí 1. fáze a došlo plošně k největším odkryvům tělesa střední hradby.

3. fáze: 1954-1957. V této fázi výzkumu došlo k využití nových metod, kdy byla aplikována mechanická skrývka ornice pomocí buldozeru a byly tu použity přírodovědné metody - fyzikální metoda odporová a fosfátová půdní analýza (*Pelikán – Vojáček 1956*). Podle výsledků fosfátové analýzy byly dokonce v letech 1956 až 1957 pokládány sondy na místa s bohatým výskytem fosforu. 3. fáze se vyznačuje velkými plošnými odkryvy ve středním areálu, zároveň bylo zkoumáno pohřebiště spojené s elitou u Libušina jezírka (*Šolle 1959*). Střední hradba byla zkoumána jen jednou sondou v západním úseku v blízkosti ostrých svahů do údolí Výrovky.

Po ukončení výzkumu Staré Kouřimi se Šollův badatelský zájem přesunul na protější opevněnou polohu centrálního charakteru Kouřim-sv. Jiří z 11. století až 1. poloviny 13. století, kde zkoumal v letech 1961 až 1962 a 1967 až 1977 (*Šolle 1969; týž 1993*) a na polohu s Kouřimí-sv. Jiří současnou u sv. Vojtěcha zkoumanou v letech 1978 až 1981 (*Šolle 1989*). Sledoval zajímavý fenomén přesunu centrality, nejprve ze Staré Kouřimi na protilehlou ostrožnu Kouřim-sv. Jiří a poté z Kouřimi-sv. Jiří do přibližně v polovině 13. století založeného královského města Kouřimi (souhrnně k přesunům lokalit *Šolle 1981; týž 2000*).

Bádání o Staré Kouřimi v posledních 20 letech

V současné době se Staré Kouřimi věnují badatelé spíše jen v rámci drobných článků a studií. Pozornost se vrátila k pohřebišti elity u Libušina jezírka. Tam byl rozpoznán vývoj pohřbívání ve čtyřech generacích, kdy byly zemřelí v jednotlivých generacích pochováváni kolem hrobů tzv. „knížecích. Situace pohřbívání po generacích je obdobná a zřejmě i inspirovaná prostředím karolinské říše, kde jsou taková pohřebiště ve východní části bývalé říše známá (*Profantová 2001*). Poslední pátá starokouřimská generace zřejmě přesunula své pohřební aktivity do vnitřního areálu Staré Kouřimi (snad vlivem křesťanství), kde byla odkryta část pohřebiště s hroby bez výbavy. Uvažuje se, že u tohoto pohřebiště mohl stát i kostel (*Profantová 2006*).

Metalografickou analýzou byl zkoumán meč z hrobu č. 120 na pohřebišti u jezírka. Hrob příslušníka elity, datovaný do 2. čtvrtiny až poloviny 9. století, obsahoval mimoto karolinské importy i výrobky domácího původu inspirované franskými předlohami a známý čakan východoevropského původu. Zkoumaný meč je dvojsečný s damaskovanou ocelí a bez výrazných typologických znaků. Analýzou bylo zjištěno, že břity meče jsou z nadeutektoidní oceli, která by mohla být i některým druhem tzv. kelímkové oceli vyrobené v Persii nebo Střední Asii. Případně se mohlo jednat o náhradu této věhlasné oceli (*Košta – Hošek 2012*).

Ze soukromé sbírky pochází bronzový relikviářový křížek-enkolpion s pravděpodobným místem nálezů na Staré Kouřimi. Jde o litý křížek s rytou postavou v adoračním gestu-snad pannou Marií. Byl vyroben nejspíše v 10. či v 11. století a zřejmě představuje import z Byzance nebo z východního Balkánu. Naskytá se otázka, zda křížek může nějak souviset s pohřebištem ve vnitřním areálu, kde mohl stát i kostel. Otázkou zůstává, zda toto pohřebiště mohlo fungovat i po zániku hradu v polovině 10. století, či bychom museli výskyt enkolpia spojovat již s první polovinou 10. století (*Profantová - Stolz 2007*).

Pozornost je také věnována projevům pohanství na Staré Kouřimi - tzv. „kultovnímu“ areálu u Libušina jezírka a nálezů vícehlavého pískovcového idolu (*Profantová 2011*). Idol byl objeven jistým nálezcem v poloze na Zámečnici², který ho pak měl ve své soukromé sbírce. Až v roce 1998 se idol dostal do kolínského muzea. Bohužel kvůli nejasným okolnostem nálezů nelze jeho pravost bezpečně prokázat a může se jednat i o falzum z 20. století. Verze, že jde o falzum je však výrazně méně pravděpodobná (*Profantová 2012*).

² Podle plánu od J. Kremly (1903, tab. XLII) se poloha na Zámečnici vyskytuje na jižním okraji středního areálu blízko styku jižního svahu s destrukcí vnitřního opevnění.

Nejnovějším zveřejněným nálezem ze Staré Kouřimi je zlacené nákončí ze středního areálu (*Profantová 2014*, obr. 6 ukázka 4).

Opevněné poloze centrálního charakteru Kouřimi – sv. Jiří byl v nedávné době věnován nedestruktivní výzkum se zaměřením především na povrchové sběry (*Tomanová 2012*).

6. Zasazení výzkumu Staré Kouřimi do dobového kontextu

Výzkum Staré Kouřimi (1948-1957) spadá do doby, kdy se rozvíjely velké archeologické výzkumy slovanských opevněných útvarů a jež nastala po druhé světové válce nejen v Československu, ale i v ostatních socialistických zemích v Evropě. V Československu byla v roce 1947 ustanovena komise pro soustavný výzkum slovanských hradišť (*Čtverák a kol. 2003, 11*). Vývoji slovanské archeologie v bývalém Československu, Polsku a v Německu se věnoval a bádání zhodnotil S. Brather, přičemž fázi mezi lety 1945-1990 příznačně nazval „Slovanská archeologie“ v socialistických zemích (*Brather 2001*).

Kromě Staré Kouřimi byl zkoumán například nedaleký Klučov, jako jeden z nejstarších zástupců hradů raného středověku u nás (*Kudrnáč 1970*). Dále byly zkoumány hrady ležící v přemyslovské oblasti (tzv. doméně) jako Budeč (*Šolle - Váňa 1983*), Levý Hradec (*Borkovský 1965*), Libušín (*Váňa 1973*) nebo „slavnickovská“ Libice (*Turek 1966-1968*). Na Moravě začínaly rozsáhlé výzkumy velkomoravských center ve Starém Městě u Uherského Hradiště (*Hrubý 1964*), Brně-Líšni (*Staňa 1972*), od roku 1954 také Mikulčic (*Poullík 1975*) a v roce 1958 začal výzkum Pohanska u Břeclavi (např. *Kalousek 1960*). Přínos moravských výzkumů ovlivnil i publikaci výsledků výzkumu na Staré Kouřimi, kdy jejím ústředním přínosem mělo být zhodnocení velkomoravského vlivu na Čechy střední doby hradištní pod příznačným názvem Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách (*Šolle 1966, 12*).

Je třeba si uvědomit, že výzkum fortifikací byl v době odkryvů na Staré Kouřimi teprve v počátcích. Až do 40. let 20. století platila představa, že opevnění v podobě valů bylo vyztuženo dřevem a kamením, případně ještě zpevněno žárem – tzv. spečené valy. Jeho původní vzhled měl být víceméně podobný současnému. Konec této představě učinil výzkum vnějšího opevnění na Budči z roku 1941, kdy bylo zjištěno, že valový násep v sobě ukrývá hradbu dřevohlinité konstrukce s čelní kamennou zdí (*Šolle 1946*). K tomuto závěru se vzápětí přidal i R. Turek, jenž shrnul předchozí názory a uvedl, že kromě Budče, má složitější formu také fortifikace Levého Hradce a Prachovských Skal (*Turek 1946*).

V současné době je na mnohé staré výzkumy nahlíženo kriticky. Ty byly původně vykládány s příliš jasnými závěry a bez dostatečného důkazového materiálu, což je i příklad Staré Kouřimi (*Šolle 1966*). V minulosti byl například počátek většiny nejznámějších českých hradů raného středověku vztahován k roku 800, aniž by bylo možné toto datování prokázat. M. Lutovský upozornil, že datování opevněných útvarů je provázáno subjektivním datováním keramiky, kde nejen století ale i pojmy „starohradištní“ a „středohradištní“ jsou občas

založeny na velmi individuálních odhadech (Lutovský 2006, 22-23). Zánik většiny středohradištních opevněních lokalit je spojován s ovládnutím Čech Boleslavem I., tyto lokality měly být poté nahrazeny mladšími již přemyslovskými správními hrady (Sláma 1988, 74-79). U řady lokalit se však ukazuje, že přežívají svůj domnělý konec a že vztah mezi zánikem starého opevněného útvaru a vznikem nového nebyl zdaleka tak jednoduchý (Lutovský 2006, 24).

Výrazně se změnila také například chronologie středočeské keramiky šedé řady a v optimálním případě se nabízí možnost přesnějšího datování s využitím dendrochronologie. Na některé starší výzkumy jsou zaměřena revizní zpracování, např.: Budeč (Bartošková 2004; táž 2014) a Libušín (Varadzin 2012). V Mikulčicích byly před nedávnem prováděny revizní výzkumy kostelů (Poláček 2014) a opevnění (Hladík a kol. 2014; Mazuch 2014). Na lokalitě Břeclav Pohansko výzkum probíhá dál kontinuálně. Výzkumy opevnění tak byly zpracovány nejen na základě starých, ale i nových řezů (Dresler 2011). Kriticky je nahlíženo i na výzkum Staré Kouřimi a sporné otázky představují například tzv. „halová stavba“ nebo dlouhé rýhy interpretované jako „podlahové polštáře raně středověkých srubových staveb“. V případě rýh se snad mohlo jednat o pozůstatky mladší orby nebo stopy po vinohradu.

7. Vývoj Staré Kouřimi od pravěku po raný středověk

Stará Kouřim se nachází v oblasti, jež byla vhodná k osídlení prakticky po celou dobu pravěku³. Proto také nepřekvapuje využití areálu Staré Kouřimi od pozdního neolitu až po raný středověk.

Nejstarší sídliště se v pozdním neolitu a na začátku eneolitu rozprostíralo na místě pozdějšího vnějšího a středního areálu. K sídlišti náležely zahloubené objekty s ohništi a pravděpodobně i velká palisádová stavba. Vývoj osídlení dále pokračuje ve starším eneolitu na pozdější tzv. akropoli, kde bylo zjištěno osídlení s keramikou nálevkovitých pohárů (*Šolle 1954a*).

První opevněný útvar na Staré Kouřimi vznikl již v době kultury řivnáčské. Tehdy byl opevněn vnitřní areál starší eneolitickou fází vnitřní hradby. Původní hradba byla dřevohlinitá se systémem palisád. Uvnitř opevněného areálu byly zjištěny sídlištní objekty (*Šolle 1966, 22*).

Z doby mladšího eneolitu je známo pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou v nejvyšším místě návrší ve středním areálu. Tam bylo zjištěno 12 pohřbů, uložených v nehlubokých oválných jamách v několika řadách za sebou. Kostry byly uloženy ve skrčené poloze na pravém i na levém boku s nepravidelnou orientací a měly u sebe amfory, poháry s válcovitým hrdlem, kónické mističky a pazourkovité čepele. Předpokládá se, že hroby byly původně pod mohylami (*Šolle 1966, 22*).

V pozdní době bronzové byl využíván prostor jihovýchodního svahu pod vrcholem návrší a u Libušina jezírka. V těchto místech bylo zjištěno osídlení kultury lužické a kultury knovízské⁴. Z osady kultury lužické byly nalezeny zbytky po sloupových stavbách. Stavby byly odděleny od objektů hospodářského charakteru palisádovým plotem. V jedné zahloubené jámě byl druhotně uložen pohřeb s keramikou lužickou. Následně osídlení kultury lužické nahradilo osídlení štítarským, kdy u jezírka stála menší „hospodářská usedlost“ se zemnicí a zásobními jamami (*Šolle 1980*). Z doby laténské byla ve vnitřním areálu zjištěna zemnice (*Šolle 1966, 23*).

Další zjištěné osídlení Staré Kouřimi, zastoupené však pouze jedním dvoudílným objektem, je známo až z doby stěhování národů. Objekt charakteru dvojdílné hlubší jámy se nacházel ve středním areálu za střední branou, v něm byl kromě jiného nalezen kostěný

³ Přehled pravěkého osídlení regionu shrnul kolínský archeolog F. Dvořák (1936).

⁴ Podle ústního sdělení M. Vávry se jedná o fázi mohylovo-lužickou (BC/D), kdy mělo dojít k násilnému zániku sídliště indikované pohozeným jedincem v zemnici, podobně jako na Skalce u Velimi.

trojúhelníkovitý hřeben z pozdně římského období a zlomky keramické mísy. Objekt byl datován do 5. století a zařazen do vinařického stupně doby stěhování národů (Šolle 1966, 58).

Raný středověk

M. Šolle použil termín Kouřimský typ hradiska. Tím rozuměl vznik raně středověkého hradu „postupným genetickým vývojem z původně malé prostorově omezené sídlištní prostoty v členěný rozvíjí útvar klasické fáze“ (Šolle 1966, 61). Vývoj Staré Kouřimi vydělil do čtyř fází s uvedením, že tak učinil na základě stratigrafických pozorování vývoje fortifikace, některých sídlištních objektů a pohřebiště u Libušina jezírka. Jednotlivé fáze určil a datoval převážně na základě chronologického zařazení výbavy nejbohatších pohřbů. Počátek raně středověkého hradu a počátek pohřbívání u jezírka zařadil do tzv. blatnického horizontu. Konec pohřbívání pak již souvisel s výskytem nejstarších forem esovitých záušnic (Šolle 1966, 218-228).

Čtyř fáze, které představují postupný vývoj raně středověké Staré Kouřimi (Šolle 1966, 53).

1. Nehrazená osada starší doby hradištní.
2. Období časně karolinské, počátek hradiště: A1; první polovina 9. století
3. Období velkomoravské starší: A2 (-3); 2. polovina 9. století
pozdní: B1.
4. Období povelkomoravské: B2 (-3).

1. Nehrazená osada starší doby hradištní.

Raně středověké osídlení Staré Kouřimi se začalo rozvíjet již v časně slovanském a starohradištním období. Keramika pražského typu byla nalezena v druhotné poloze v navážkách starší fáze střední hradby u střední brány. V následující době starohradištní se začala rozvíjet tzv. nehrazená osada východně od Libušina jezírka v místech pozdějšího pohřebiště (Šolle 1966, 57-58).

2. Období časně karolinské, počátek hradu: A1

Ve vnitřním areálu, který byl vydělen již v eneolitu, vznikl nevelký raně středověký hrad (4,8 ha). Jako opevnění bylo využito destrukce starší eneolitické hradby, na níž byla postavena hradba raně středověká - označovaná jako vnitřní.

Poté byl opevněný útvar rozšířen o předhradí, jehož opevnění měl tvořit malý příkop, který se zakřivoval souběžně s vnitřní hradbou. Příkop nebyl v západní části dohledán. Z toho

se usuzuje, že zůstal nedokončen a brzy byl zaházen nebo přirozeně zanesen. Do malého předhradí bylo zahrnuto i Libušino jezírko, u něhož se již pravděpodobně začalo pochovávat (Šolle 1966, 60-68). Toto období je spojováno s výskytem avarské lité produkce a je datováno do první až druhé čtvrtiny 9. století (Šolle 1966, 218-221).

3. Období velkomoravské starší: A2 (-A3)

V tomto období došlo ke značnému rozšíření Staré Kouřimi, jež dával M. Šolle do souvislosti s růstem vztahů s Velkou Moravou (Šolle 1966, 99), který se projevoval četnými „importy“ šperků. Nejprve byl hrad rozšířen o střední areál se střední hradbou (fáze A2), čímž bylo zřejmě upuštěno od záměru výstavby menšího předhradí. Malý příkop se tak stal nepotřebný a zanikl. M. Šolle předpokládal v této fázi i vznik tzv. „akropole“ v nejvyšším bodě Staré Kouřimi s tzv. „halovou stavbou“ a s „knížecím dvorcem“, k poloze akropole ve středním areálu v jeho nejvyšší části se však stavím kriticky (viz. výše). Poté (fáze A2 nebo až A3) byl ke Staré Kouřimi přimknut i vnější areál s vnější hradbou (Šolle 1966, 60-146). Stupeň A2-3 zařadil M. Šolle do 2. poloviny 9. století (1966, 222).

3. Období velkomoravské pozdní: B1

Období pokračujících styků Kouřimi s Velkou Moravou. V závěru této fáze mělo dojít k vyplenění Staré Kouřimi, přičemž zanikla požárem straší fáze dřevohlinité hradby. Tento stupeň lze zhruba zařadit na přelom 9. a 10. století.

4. Období povelkomoravské: B2 (-3)

V tomto období mělo dojít k obnově Staré Kouřimi. Především byla nově vybudována střední hradba, která svým tělesem zakryla destrukci tzv. „halové stavby“. Nová střední hradba byla již opatřena čelní kamennou zdí, což M. Šolle dával do souvislosti s přibývajícím vlivem Přemyslovců. M. Šolle v této fázi již předpokládal alespoň u nejvyšších vrstev křesťanství, což se mělo projevat na charakteru pohřebiště u Libušina jezírka. V tomto období mělo také dojít k souboji sv. Václava s kouřimským knížetem, který je zaznamenán v Kristiánově legendě a který M. Šolle spojoval s potlačením rostoucí moci kouřimských vládců. Podle pohřbů u jezírka zařazených do této fáze (hrob tzv. kouřimské kněžny) se uvažuje o pokračující velkomoravské tradici ve výrobě šperků, kdy šperkařská dílna mohla být snad i přímo na Staré Kouřimi. Konec pohřbívání u jezírka je spojen s výskytem prvních esovitých záušnic, které se vyskytly u nejmladších pohřbů. Stará Kouřim zanikla nejspíš někdy ve druhé čtvrtině až polovině 10. století, patrně v souvislosti s vytvářením českého státu a s tím

souvisejícím podmaňováním nepřemyslovských oblastí Čech Boleslavem I. (*Šolle 1966*, 225-228).

Chronologie vytvořená M. Šollem, která se převážně opírá o vývoj pohřebiště u Libušina jezírka, je však značně problematická, kdy jsou vkládána absolutní data z pohřebiště na sídlištní a fortifikační situace. Velkým problémem je také chybějící přehled s definicemi těchto fází. Charakteristika fází je popsána značně fragmentárně a popisy je třeba hledat prakticky v celé studii o Staré Kouřimi (*Šolle 1966*).

Vznik raně středověkého hradu (fáze A1) je tu dáván do souvislosti s hrobem č. 55, v němž se vyskytovaly předměty řazené do tehdy přijímaného „blatnického horizontu“. „Blatnický“ resp. „blatnicko-mikulčický horizont“, kladený do konce 8. až první poloviny 9. století, měl být výrazem střetnutí kulturního okruhu karolinského s prostředím pozdně avarským. Vznik hradu M. Šolle pak stanovil do rozmezí první a druhé čtvrtiny 9. století. Nehledě na to, že „blatnický horizont“ je pojem již antikvovaný (*Ungermaň 2011*), není nikde prokázána souvislost hrobu č. 55 s nejstarší fází raně středověkého hradu.

8. Chronologické opory

Kouřimská keramika spadá do oblasti východočeského výrobního okruhu, jehož chronologii vytvořil M. Šolle na základě stratigrafie nálezových situací z lokalit chronologicky na sebe navazujících, z Klučova, Staré Kouřimi, Libice a Kouřimi – sv. Jiří (1972). Keramika se vyznačuje především výraznou příměsí písku a slídy a typická je červeno oranžová až hnědočervená barva povrchu. Chronologie je rozdělena na pět stupňů od časně slovanského období, přes starší, střední, mladší až pozdně hradištní období. Staré Kouřimi se týkají především středohradištní stupně III A (starší kouřimský horizont 9. st.) a III B (mladší kouřimský horizont 1. pol. 10. st.).

Ve starším kouřimském stupni III A a předchozím klučovském stupni II nejsou ještě patrné velké rozdíly v regionální produkci keramiky. V tomto regionu je však v 9. století vyšší výskyt lahví než jinde. Koncem tohoto období výskyt lahví ustává a místo toho se začínají více objevovat mísovité tvary. Výraznou převahu však tvoří hrnce. Jako výzdobné motivy se používají například pásmový mustr, pásy hřebenových vlnic, hřebenových vpichů a hřebenových rýh.

Na přelomu stupňů III A a III B (přelom 9. a 10. století) dochází k regionalizaci výroby keramiky. V tomto období se zároveň mění způsob jejího zpracování a výzdoby. Keramika je technicky vyspělejší, vyznačuje se ostřejší profilací a přebírá jen základní výzdobné motivy, které odpovídají rychleji rotujícímu ručnímu hrnčířskému kruhu. Regionálním prvkem konce 9. a v první polovině 10. století je žebrovitá výzdoba na hrdle a v podhrdlí, často doplněná o plastickou lištu. Upřednostňován je motiv hřebenové vlnice a objevuje se také například motiv jedličkové větve. Ve stupni III B se začínají objevovat značky na dnech. I v tomto stupni převažují hrncovité nádoby, láhve se vyskytují již výrazně méně. Po zániku Staré Kouřimi v 2. polovině 10. století nedošlo k žádné velké změně v keramice. V tomto období jsou užívány četné linie s jednoduchými vlnicemi - tzv. slavníkovský horizont (stupeň IV A).

V 70. letech vytvořená chronologie se v současné době jeví problematičtěji. J. Mařík upozornil na problém, že M. Šolle bohužel nepopsal podrobněji metodiku výběru vzorku a metodu statického zpracování. Vzhledem k problematičnosti byla pro libickou keramiku vytvořena nezávislá relativní chronologie ze stratifikovaných nálezových situací (Mařík 2009, 28 – 37). Možnost k novému vyhodnocení keramických souborů je ztížena tím, že velká část kouřimské keramiky z výzkumu byla bohužel skartována, k čemuž se v seznamech nálezů v nálezových zprávách přiznával i sám autor (např. Šolle 1954, 35). Lepší chronologické zařazení by mohly umožnit nálezy importované keramiky středočeského výrobního okruhu,

jejíž datace se opírá o dendrochronologická data. Tato keramika se zatím v souborech ze Staré Kouřimi oproti mladší Kouřimi – sv. Jiří (nejnověji *Tomanová 2012*) zatím nepodařila nalézt. Do budoucna se jeví potenciál získat dendrochronologická data i ze Staré Kouřimi. Nálezy dřev byly zaznamenány v západním úseku střední hradby a z vnější hradby.

Součástí této diplomové práce jsou také fotografické tabulky, prezentující keramický materiál z vybraných situací. Vzhledem k obsáhlosti nálezového materiálu nebylo v mých silách tuto keramiku detailněji analyzovat. Připojené tabulky tak prezentují pouze určitý díl z obsáhlého keramického materiálu z lokality, jemuž by bylo potřeba v budoucnu věnovat další pozornost. Přes veškeré nedostatky se jedná o největší fotograficky zdokumentovanou kolekci keramického materiálu, která byla dosud z lokality zveřejněna. Zdokumentoval jsem keramiku z řezů 1/1948, 1/1949 a 3/1952A, a chronologicky zajímavých situací ze zahloubených objektů pod tzv. „halovou stavbou“ a pod mladší hradbou v sondě 1/1956. Z raně středověkého materiálu se vedle sebe nacházely dva horizonty keramiky: z 9. století a z 2. poloviny 9. až počátku 10. století⁵.

⁵ Děkuji N. Profantové za konzultaci ohledně keramiky a její přibližné datace.

9. Problematika opevnění raného středověku

Ke konstrukčnímu řešení fortifikací raného středověku sestavil R. Procházka typologické třídění, kde vycházel z funkce nosných prvků konstrukce (*Procházka 2009*, 10-18, obr. 1). Vzhledem k výskytu přechodných či kombinovaných forem je však často obtížné zařadit konkrétní opevnění do některé skupiny. Odlišuje dvě třídy opevnění, a to jednoduchá a složená z více prvků. Jednoduché opevnění zahrnuje příkop, násep a palisádu. Příkop může být buď žlabovitého profilu (tvar písmene U), nebo hrotitý (písmeno V). Palisáda je jednoduchá či víceřadá, kde meziprostor může být vyplněn zeminou, tehdy jde již o kombinované opevnění. V samostatném postavení se nejčastěji objevuje palisáda, řidčeji příkop. Složitější konstrukce opevnění jsou roštové, komorové a skořepinové. U roštové a komorové konstrukce je kladen důraz na vnitřní konstrukci. Rošty sestávají z vrstev horizontálně uložených břevna, a to příčně nebo podélně vzhledem k podélné ose hrady. Roštové hrady mají šikmé stěny. Komorová konstrukce sestává z jedné či více řad srubově vázaných komor, propojených či nikoliv. Stěny u komorových konstrukcí jsou stejně jako u skořepinových konstrukcí svislé. Soustava srubů může být odstupňována, případně i skryta v tělese sypaného valu. Hradby skořepinové konstrukce jsou kryty z vnější a často i vnitřní strany svislou stěnou ze dřeva, z kamenů kladených nasucho nebo spojovaných zeminou, případně z drnů či ze sušených cihel. Funkce čelní kamenné zdi byla především statická a umožňovala podíl dřeva redukovat na nezbytné minimum, zejména v případě roštů či kleštin. S cílem zabránit tlaku zemní výplně na rub stěn byly k hradební konstrukci přičleněny výztuže. Nejjednodušší formu výztuže představovala příčná dřeva, která procházela alespoň jednou obvodovou stěnou. Tyto kleštiny mohly procházet celou šířkou hrady. V případě, že byly zaklesnuty do kamenné zdi, přenášely na ní část tíhy zemní masy. Čím hustěji byla dřeva rozmístěna, tím rovnoměrněji byla základová spára zdi zatížena. Pokud procházela i vnitřní, obvykle dřevěnou stěnou, byla do ní nějakým způsobem zaklesnuta, buď dlaby do opěrných sloupů, nebo pomocí kolíků za vodorovné prvky. Jsou-li kleštiny rozmístěny ve svislých rovinách s odstupy, vznikají také komory. Příčky takových komor musí být provázány s oběma stěnami hrady. U skořepinových fortifikací se setkáváme i se srubovými komorami. Rošt je nejčastěji jednosměrný nebo pokládkový, vzácně i překládkový. Břevna byla většinou zaklesnuta do čelní kamenné zdi, případně jí procházela až k líci. Mohla procházet i dřevěnou stěnou, což obvykle nelze prokázat.

O předprsnicích máme jen minimum informací, i když jejich existence je mimo pochyby. Tuto roli plnila samostatná dřevěná stěna vsazená do tělesa hrady na jeho koruně. U dřevozemních skořepinových konstrukcí lze předpokládat protažení čelní stěny. Také čelní

kamenná zeď bývá při rekonstrukcích protažena i nad úroveň roviny ochozu (např.: Šolle 1966, 178-179). Podle opevnění římských táborů se předpokládá, že dřevěná předprseň byla upravena do podoby cimbuří, které umožňovalo přímý boj chladnou zbraní a poskytovalo ochranu před střelami. Zídka bez maltového pojiva je málo odolná proti mechanickému poškození při zteči; v některých případech byla možná kombinována s palisádou. (Procházka 2009, 261). Alespoň v některých případech stavitelé prokládali těleso zdi zeminou, aby tak dosáhli zvětšení třecích ploch, a tedy i zvýšení stability zdi (Procházka 2009, 258).

Obě fáze střední hradby na Staré Kouřimi byly postaveny skořepinovou konstrukcí. Podle údajů M. Šolla (1966) byla v první fázi hradba skořepinové konstrukce se dvěma dřevěnými stěnami spjatými kleštinami a v druhé fázi skořepinové konstrukce se dvěma kamennými zdmi a roštovou výztuží obousměrné varianty (Procházka 2009, 60, obr. 42).

P. Dresler upozornil, že poznání konstrukce opevnění je podmíněno nejenom stavem dochování konstrukčních prvků, ale i počtem opakování výzkumů opevnění, způsobem výzkumu, kvalitou výzkumu a především neustálým vyhodnocováním objevených konstrukčních prvků (Dresler 2011, 6).

Problematické fortifikací s čelní kamennou zdí (plentou) ve střední Evropě se v nedávné době věnoval L. Kos (Kos 2009; týž 2011). Na území Čech se tento jev, zřejmě jako vliv z východofranské říše, objevuje od 9. století (spíše od jeho druhé poloviny) snad až do 12. století.

Je třeba také zmínit, že raně středověká opevnění tvořená různými fortifikačními prvky (tělesem, příkopem, palisádou či soustavou palisád, zdmi) plnila celou řadu funkcí. Kromě všeobecně známé úloze ochranné (obránné) proti nepříteli, to byly i další funkce. Funkce vymežovací ve smyslu sociálním, vymezení výše postavené sociální skupiny nad jiné. Hradba také sloužila jako ochrana proti přírodním živlům, kdy fungovala jako větrolam, bránila vstupu divoké zvěře apod. Zároveň obydlím koncentrujícím se přímo podél hradby zajišťovala lepší tepelnou izolaci. Některé tyto funkce mohlo opevnění plnit i po svém zániku a proměně do podoby valu (Tomková 2001, 172).

Klasické opevnění typu skořepinové hradby se po rozvalení přemění ve valový útvar s přibližně stejným objemem suti z obou stran. U opevnění s odstupňovaným týlem pozorujeme nápadně malou kubaturu za vnitřní stěnou. Zhroucení čelní zdi předcházelo někdy vyplavování zeminy z tělesa opevnění. Zásadním způsobem mění tvar destrukce hradby přítomnost strmého svahu v těsné blízkosti či antropogenní zásahy do destrukčního útvaru (Procházka 2009, 262-263).

Šířku hradby lze odvodit pouze na základě rozpoznaných hraničních prvků hradby, tedy vnější a vnitřní linie hradby. Šířka hradby se mění podle toho, v jaké výšce dochovaných zbytků šířku měříme, a podle toho, měříme-li ji od týlní stěny, nebo od vnější hrany křulové jámy svislého opěrného křulu týlní stěny. Původní výšku hradby lze stanovit na základě zákona o zachování plochy, obdobou zákona o zachování hmoty. Vycházíme z dokumentovaného profilu destrukce a hradby, jejichž tvar můžeme zjednodušit na plošné obrazce typu obdélník (v případě dochované hradby) a trojúhelníky (destrukce). Součtem vypočítaných ploch a jejich vydělením předpokládanou šířkou hradby dostaneme její výšku. Druhý způsob stanovení původní výšky hradby je výpočet na základě objemu destrukčních útvarů. R. Procházka doporučuje použít tuto metodu v případech větších změn objemu destrukce na kratších úsecích a pro přesný výpočet výšky čelní kamenné zdi. V tomto případě totiž může dojít k výraznému zkreslení výsledků za použití metody plošných obrazců z důvodu promísení kamenů se zeminou (*Dresler 2011, 123*).

10. Opevnění Staré Kouřimi

Jižní část vnější hradby

Pozůstatky jižní vnější hradby, jež byla zkoumaná především sondou 2/1956, jsou situovány při jižním obvodu opevněného areálu nad strmými srázy, které prudce spadají do údolí Výrovky. Pro starší fázi Staré Kouřimi přístup mohl být chráněn alespoň dřevěnou palisádou. S mladší fází jsou spojovány jen minimálně zachovalé základy v podobě paralelních žlábků a zuhelnatělých roštů, které byly na zadní straně sevřeny menší zídka a na vnější straně sporadickou drobnou kamennou sutí. Pod zadní zídka byly odkryty dvě starší obilní jámy. Konstrukce hradby mohla být široká až 8 metrů a snad byla i opatřena čelní a zadní kamennou zdí. Hradba byla k mladší starokouřimské fázi zařazena hlavně kvůli využití kamene v konstrukci, kdy byl kámen více využíván především pro stavbu střední hradby (*Šolle 1957*, 11-13; *Šolle 1966*, 108, 179-181).

Přístup po cestě od Výrovky zajišťovala jižní brána odkrytá sondou 4/1955. Konstrukce brány se podobá bráně střední. Vchod byl lemován sloupy po obou stranách a byl široký až 3 m. Cesta průchodem byla štětována drobnějšími kameny. Při bráně byly zachyceny stopy po požáru. Na základě podobnosti s branou střední se předpokládá, že obě byly vybudovány současně a že i tato brána byla po požáru starší fáze opevnění znovu vybudována (*Šolle 1966*, 181).

Průběh jižního vnějšího opevnění, které od jihozápadu a jihu chránilo vnější, střední a vnitřní areál, je dobře patrný na lidarovém snímku a je dlouhý přibližně 1350 m⁶.

Vnitřní hradba

Hradba o délce 400 metrů, byla zkoumána pouze jedním řezem při dlouhé zjišťovací sondě 1/1948. Z řezu byla konstatována dvoufázová existence hradby. První fáze byla vybudována již v eneolitu a tvořila fortifikaci malého eneolitického opevněného útvaru řivnáčské kultury. Později v raném středověku byla na destrukci pravěké hradby vybudována nová hradba. M. Šolle uvedl, že mladší raně středověká fáze hradby je těžko rekonstruovatelná kvůli poničené koruně „valu“ orbou. Před hradbou byly zjištěny dva raně středověké příkopy (*Šolle 1966*, 34-35).

⁶ údaj převzatý a naměřený z mapového podkladu na internetové stránce ags.cuzk.cz/dmr/

Střední hradba

Destrukce střední hradby o délce 820 m (údaj M. Šolla), je nejlépe prozkoumanou a zároveň po jižní vnější hradbě vlivem rozorávání a rozvážení „valu“ nejvíce poničenou linií opevnění Staré Kouřimi. Destrukce hradby byla prokopána velkým množstvím sond v několika sezónách. To je dáno i sledováním více problémů, které sebou postupně vznášela střední hradba, jako tzv. halová stavba a v superpozici nad ní zbytky hradby, rozeznání starší dřevohlinité fáze hradby, výzkum brány, a napojení hradby na jižní vnější hradbu. Hradba byla zkoumána především ve středním úseku a v úseku při střední bráně. Dva řezy byly získány i z východního úseku a jedna sonda byla položena v západním úseku při konci průběhu destrukce opevnění a styku s prudkým svahem nad Výrovkou.

Do středního areálu se vstupovalo tzv. střední branou, která byla umístěna v ohbí hradby východně od tzv. akropole. Průchod v bráně byl lemován z každé strany asi šesti sloupy a směrem ke střednímu areálu se zužoval z původních 2,7 m na 1,5 m. Brána mohla být opatřena i věží, s níž bývá rekonstruována. Předpokládá se že stejná brána byla vybudována i v mladší fázi hradby (*Šolle 1966, 107-109*).

Vnější hradba

Vnější fortifikace byla prozkoumána především dlouhou sondou 1/1949 a malou kontrolní sondou 2/1949. Hradba je popisována jako „již mnohem bytelnější a pevnější“. To se mělo projevit především rozšířením hradební konstrukce o dusanou hlinitou předprseň, umístěnou v místech bermy mezi čelem vlastní konstrukce a příkopem. Hradební jádro se skládalo z komor o rozměrech 4 x 3,6 metru. Boční stěny mezi komorami a čelní stěna, krytá hlinitým náspem v místech bermy, byly vyplétány proutím na osnově tyčoviny, jež byla zasazovaná asi 30 cm od sebe. Týlní stěna se od ostatních stěn výrazně odlišovala. Byla sestavena z vodorovných fošen, držených silnými dřevěnými sloupy v odstupech přibližně 180 cm od sebe. Komory byly vyplněny hlinitými navážkami a jejich stěny byly pravděpodobně napříč sepnuty dřevěnými kleštinami. Zadní stěna byla ještě podpořena šikmými dřevěnými vzpěrami. Minimální předpokládaná výška byla stanovena podle sklonu vzpěr a jejich dovedení až ke styku se zadní stěnou, a také podle sklonu hlinité předprsně na 3-4 metrů, kde byly zachyceny příčné kleštiny. Na základě mohutného hlinitého zásypu ve vnějším příkopu, zřícených vrstev navazujících na vnitřní stěnu hradby a uvnitř vnitřního příkopu mohla dosahovat hradba výšky až 7 metrů a s předprsní až 8,5 metrů. Výstavba vnější hradby je předpokládána na konec starší fáze Staré Kouřimi z důvodu logické prostorové následnosti postupného rozšiřování hradní prostory a také podle způsobu konstrukce, která byla shledána

v rámci dřevohlinité fortifikační architektury Staré Kouřimi jako nejvyvinutější. V mladší fázi bylo pravděpodobně použito někde v koruně hradby i kamene, snad jako poprsní zídka nebo vydláždění čelní části hlinité předprsně, jehož destrukce byla nalezena na dně a při vnitřní hraně příkopu. Autor výzkumu použití kamene u vnější hradby přiřadil k mladší fázi především s ohledem na čelní kamennou zeď mladší fáze středního opevnění. Fošny a sloupy z tělesa hradby byly při výzkumu velmi dobře patrné, v základech zetlelými zbytky zachovaného dubového dřeva a ve vyšších polohách zachovalými otisky v hlíně. Před hradbou se táhl 12 m široký a 5 m hluboký příkop. Další příkop byl zjištěn i za hradbou ve vnějším areálu. Ten byl vyhlouben zřejmě kvůli získávání hlíny pro zaplňování komor (*Šolle 1966*, 102-104, 179).

Vstup do vnějšího areálu zajišťovala rozsáhlá vnější brána. Ta byla prozkoumaná sondami 3/1949 a 1/1950. Brána byla široká 15 m a uprostřed byla členěna hlinitým „baštovitým“ tělesem na dva úzké esovitě vytočené průchody. Vstup do brány přes příkop pravděpodobně obstarávaly dvě dřevěné lávky (*Šolle 1966*, 104-106). Vnější brána byla po archeologickém výzkumu experimentálně rekonstruována, místo původního dubového dřeva však bylo použito dřevo smrkové (*Šolle 1953b*). Rekonstruovaná brána pak zůstala stát jen několik let a dnes je již zaniklá.

Příkop ve středním areálu

Příkop nevelkých rozměrů byl zjištěn ve středním areálu. Nacházel se zhruba 100 až 150 m před vnitřní hradbou a vedl s ní téměř souběžně. Příkop byl necelý metr hluboký a nejspíš nebyl dokončen, v sondách 5/1954 a 1/1955 bylo zjištěno ukončení či přerušení jeho průběhu západním směrem. Příkop pravděpodobně souvisí s nejstarší fází opevněné Staré Kouřimi, která byla chráněna pouze vnitřní hradbou (*Šolle 1966*, 34 a 62). Mohl snad sloužit jako vymezení zamýšleného předhradí, které bylo následně zahrnuto do rozsáhlého středního areálu.

Opevnění chránící prostor u Libušina jezírka

Prostor kolem Libušina jezírka byl v rámci středního areálu vydělen samostatným opevněním. Toto opevnění se obloukovitě táhlo západně od jezírka od střední hradby k hradbě vnitřní. Příkop byl hluboký až 2 m a průměrně 4 m široký. V sondě 6/1953 je zachyceno zakončení příkopu v blízkosti starší fáze střední hradby. Pro starší starokouřimskou fázi je předpokládána jen existence příkopu, snad jako ohrazení mohla sloužit alespoň jednoduchá palisáda. Na přelomu starší a mladší fáze zaniklo starší ohrazení a příkop byl částečně

zasypán. V mladší fázi nebyl zával příkopu zcela odstraněn a příkop tak měl podstatně menší rozměry. Za příkopem byla jako ohrazení postavena nevelká hradba, jež byla opatřena čelní kamennou zdí a dřevohlinitým jádrem s jednosměrně kladenými rošty. Tato hradba především pro své rozměry není dávána do souvislosti s obranou. Spíše sloužila jako vydělení místa, které bylo snad kultovního charakteru spolu s jezírkem a pohřebištěm, od osídleného prostoru západně od tohoto opevnění (Šolle 1966, 136-138, 210, obr. 33, 35-36).

11. Střední hradba

Pro zjednodušení prostorového odlišení zkoumaných částí střední hradby jsem její průběh rozdělil na tři úseky⁷ – západní, střední a východní. Jako samostatnou část jsem dále vyčlenil pomocný **úsek při střední bráně**, který zahrnuje část středního a část východního úseku. Brána se nachází v zalomení destrukce středního opevnění a tvoří tak očividnou hranici mezi středním a východním úsekem. Sondy, které bránu zkoumaly zasáhly také přilehlou hradbu z východu i západu a musely by tak být ještě dále rozděleny do menších celků začleněných do středního či východního úseku. Abych tak zamezil rozdělení těchto sond, začlenil jsem je do „pomocného“ úseku při střední bráně. Samotnou délku a charakteristiku tohoto úseku není podle mého názoru třeba pojednat samostatně, a je začleněna do popisu obou sousedních úseků (viz. níže). Celý pás destrukce střední hradby je dlouhý 970 až 990 m⁸. Na západním i jihovýchodním konci musela být střední hradba nějakým zatím nezjištěným způsobem napojena na jižní obvodovou hradbu. Vhodné je zmínit, že ve východní části západního úseku a v úseku středním průběh středního opevnění sleduje hřeben starokouřimského návrší, včetně jeho vrcholu. Průběh opevnění je nejlépe patrný na lidarovém snímku.

Západní úsek

Délka: přibližně 330 m

Úsek byl z větší části dříve zplanýrován a dnes je již těžko okem patrný. Směrem od západu prochází destrukce opevnění v délce asi 130 m dnes stěží prostupným hustým keřovitým porostem. Hustý porost střídá travnatá louka, kde pokračuje průběh opevnění po hřebeni až téměř k nejvyššímu bodu před nímž se destrukce opevnění začíná náhle zvedat a zde již začíná úsek střední.

Úsek byl zkoumán v jeho nejzápadnější části sondou 1/1956, která měla odhalit napojení střední hradby na hradbu jižní. Částečně hradbu zasáhla i sonda 3/1955, jež však odkryla jen její týlní část. V tomto úseku zhruba v jeho polovině prováděl výkopy i J. L. Píč.

⁷ Délky jednotlivých úseku destrukce středního opevnění jsem určil měřením z lidarového snímku na internetových stránkách ags.cuzk.cz/dmr/, délky uvádím v přibližných hodnotách, bylo by třeba je přeměřit přímo v terénu.

⁸ Mnou naměřená délka střední hradby v programu ags.cuzk.cz/dmr/, liší se od údaje M. Šolla 820 m až o 170 m. Délky opevnění by bylo vhodné přeměřit přímo v terénu.

Střední úsek

Délka: přibližně 370 m

Nejvíce prozkoumaný úsek destrukce středního opevnění. Táhne se od nejvyššího bodu Staré Kouřimi s novověkou kapličkou, kde se destrukce opevnění výrazně zvedá, a dále sleduje hřeben návrší, který klesá směrem východním ke střední bráně. Úsek je ukončen v místě, kde byla zjištěna střední brána a kde dochází k výraznému zalomení průběhu opevnění. Destrukce opevnění je nejlépe patrná v nejvyšším místě návrší s novověkou kapličkou a v první polovině jejího průběhu, kde lemuje z vnější strany ovocný sad. Pozvolna se však destrukce opevnění snižuje tak že v druhé polovině je patrná jen v mírné terénní vlnce.

Úsek byl zkoumán prakticky po celé jeho délce sondami 2/1950 A – F, 1/1951a, 2/1952, 3/1952 A, 1/1948, 3/1953, 4/1953 a 5/1953.

Úsek při střední bráně

Pomocný úsek byl uměle vydělen z okrajových částí středního a východního úseku v místě ostrého zalomení střední hradby. Destrukce hradby je zde znatelná jen jako mírná terénní vlna. Hlavní náplní výzkumu v tomto úseku bylo odkrytí střední brány.

Do tohoto úseku jsem zařadil sondy 3/1950 1 – 7, 2/1951, 4/1952A a 6/1953.

Východní úsek

Délka: přibližně 290 m

Nejlépe zachovalý úsek destrukce středního opevnění. Táhne se od brány do středního areálu, kde je zalomený, a končí při východním svahu Staré Kouřimi nad bývalým rybníkem Strašíkem, kde by se měl napojovat na destrukci jižní hradby na okraji chatové osady Strašík. Destrukce opevnění je v tomto úseku zarostlá hustým keřovitým porostem. Odhalené lící kameny mohou být pozůstatky čelní kamenné zdi.

Úsek byl zkoumán především dlouhou sondou 1/1949 a malými sondami 3/1950 8 a 8/1953.

11.1. Střední hradba – přehled sond (katalog)

V katalogu jsem vycházel převážně z informací z nálezových zpráv. V popisech vrstev jednotlivých řezů a v popisech nálezů jsem se snažil ponechat původní popisky M. Šolla.

Kampaň 1948

Sonda 1/1948 – střední úsek

Dlouhá zjišťovací sonda (500 m), zhruba ve třetí třetině délky lehce zalomená. Šířka 2 m, v případě potřeby byla rozšířena (např. až na 7 m v řezu destrukcí středního opevnění). Průkopem postihla vnitřní, střední a malou část vnějšího areálu. Sondou byl zkoumán nejenom charakter jednotlivých areálů ale i destrukce vnitřní a střední hradby. Jedná se o první řez destrukcí střední fortifikace na Staré Kouřimi.

Foto: 4496, 4497, 4498, 4499, 4500, 4505, 4515, 4516, 4517, 4518, 4533, 4554, 4555, 4556, 4557, 4558, 4559, 4560, 4561, 4562, 4563, 4564, 4565, 4566, 4567

Popisky k fotkám: Šolle 1949, 27-28

Plány: Půdorys sondy a V profil (řez D-D').

Zdroj: Šolle 1949, 9-11

Úsek: střední

Podloží: spraš

Berma: kopána celá

Příkop: kopán celý

Čelní kamenná zeď: Výška zdi dosahuje až k 70 centimetrům a její šířka k 1 metru. Ve východním profilu je však zeď již jen málo patrná. Zachovalo se 10 ložných řad kamenů, z toho spodní tři řady jsou trochu vytlačeny před líc, což může být způsobeno „nestejnou tlakem horních vrstev kamene“ (foto 4498, 4518, 4560). Zeď byla postavena na vrstvě č. 5 – červenožluté popelovité se „zetlelým a spáleným dřevem s úzkými popelovitými žilkami“ (foto 4556, 4557, 4558). Vrstva byla nejprve interpretována jako „základová konstrukce-podlaha“, později však na základě mladších výzkumů střední hradby byla situace reinterpretována jako pozůstatky starší fáze hradby. Sondou byla zachycena kamenná destrukce zdiva (vrstva č. 11; foto 4517, 4553, 4554) ve vzdálenosti Ca 2,5 metru od líce čelní kamenné zdi, což vypovídá o jejím zřícení z větší výšky.

Jádro hradby: široké asi 6 metrů (M219-M213; foto 4561, 4499). To je tvořeno navázkou č. 6 (žlutky) která je rozdělena „úzkou popelovou“ vrstvou č. 8 (foto 4499). Pod vrstvou č. 6 je vrstva č. 5 (červenožlutá popelovitá vrstva zetlelého a spáleného dřeva s úzkými popelovitými žilkami), která se nachází i pod čelní kamennou zdí, původně interpretovaná jako „zbytek zetlelé dřevěné podlahy“ později dávaná spíše do spojitosti se starší fází střední hradby.

Týlní část hradby: sahá přibližně od M213 po M209 a je tvořena vrstvou č. 9 (žlutka), k níž je přimíchána ještě silně kamenitá vrstva destrukce (č. 11a) a z profilu patrné dva tmavé a směrem od jádra hradby klesající fleky – úzká popelovitá vrstva (č. 8). Týlní část hradby je v tomto místě tedy široká asi 4 metry a od čelní kamenné zdi je vzdálená Ca 7 metrů.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: Vrstvy č. 5 a 8 v konstrukci tělesa hradby. Vrstva č. 5 (dlouhá 7 m) byla nejspíš pozůstatkem základového roštu, na němž byla postavena hradba. Vrstva č. 8 (dlouhá 6,8 m) by mohla být pozůstatkem roštové konstrukce.

Spálené vrstvy: V náspu jádra hradby pruh spálených dřevěných vrstviček (č. 5) a pruh popelovitý (č. 8), spíše se ale jedná o zuhelnatělé zbytky dřevěných konstrukcí. V souboru keramiky ze středního valu (vnitřní strana) jsou dva okrajové střepy, deformované žárem č. př. 74/48.

Destrukce čelní kamenné zdi: vrstva č. 11 silně kamenitá nad bermou. Patrné na foto č. 4517 a 4553.

Starší fáze hradby: Pozorovatelná byla v půdorysu a v profilu jen vnitřní stěna starší hradby se žlebem a řadou kůlových jamek. Nacházela se pod čelní kamennou zdí. A snad také vrstva č. 5 – červenožlutá popelovitá dlouhá až 7 m se „zetlelým a spáleným dřevem s úzkými popelovitými žilkami“. Byla patrná pod čelní kamennou zdí a náspem jádra hradby.

Starší situace pod hradbou: pod bermou se nacházela jáma s knovízskou keramikou.

Nálezy:

- 1) Vnitřní strana středního valu, povrchový sběr. 74/48
- 2) Vnitřní strana středního valu, hloubka 50-100 cm – vrstva č. 8. 75/48
- 3) Ochoz středního valu. 76/48
- 4) Před středním valem. 77/48
- 5) Násyp před kamennou lící, vrstva 3. 78/48
- 6) Rozvalená zeď před středním valem. 79/48
- 7) Příkop před středním valem, spodní vrstvy. 80/48
- 8) Příkop před středním valem. Vrchní vrstvy. 81/48
- 9) Ochoz středního valu. Spodní vrstvy, vrstva č. 5. 82/48
- 10) Ochoz středního valu-spálené vrstvy uvnitř č. 8. 83/48
- 11) Navážka před lící zdiva. Vrstva č. 3. 85/48
- 12) Zásyp základových fošen u líce středního valu. Hradištní střepy. 86/48
- 13) Jáma pod slovanskou zdí, před středním valem. 88/48
- 14) Původní úroveň humusu na vnitřní straně středního valu. Vrstva 2. 92/48
- 15) Ochoz středního valu. 95/48
- 16) Spodní humus středního valu. 97/48
- 17) Střední val. Střepy z kúlů základové konstrukce hradby. 98/48
- 18) Ochoz za kamennou zdí středního valu. 99/48

Popis vrstev:

- 1) Jalová půda: žlutka.
- 2) Humus původní úrovně před výstavbou valu. V místech příkopu je přerušen průkopem příkopu. Směrem k valu se pozvolna zvedá, až těsně před valem přechází v sytě černou částečně kulturní humusovitou vrstvu. Za valovou zdí pomalu opět přechází v normální černohnědý pruh humusu. Humus se před i za valem prosakuje do žlutky. Směrem k západu i k jihu se terén zvedá.

3) Bělošedá jemná jílovitá vrstva sleduje před i za valem tmavou původní humusovitou vrstvu tam, kde humus tmaví do černa. Před valovou zdí značně zesiluje a vytváří obloukovitou vlnu. Vrstva zdá se být bahnitá-odtud ono prosakování do spodní žlutky-před valem byla patrně uměle navržena pro zpevnění parkánové podpěry.

4) Navážka žlutky s hnědým humózním klínem vyplňuje jílovitý parkán a partii pod lící zdiva. Navážka v síle 15 až 20 cm ze žlutky kryje bahnitý pruh a obsahuje opálené kousky dřev.

Celý tento přerušovaný a částečně uměle navržený půdní profil je v M220 prořat asi 30-40 cm širokou a až 1,30 m hlubokou škarpou s kónickými stěnami a plochým dnem, do níž byly zapuštěny ploché, 10 cm silné, 30-40 cm široké fošny, kladené hustě vedle sebe, jež byly zavázkou upěchovány. Fošny vytlely v hnědočervený hlinitý zásyp se stopami dřev ve dnech.

5) Pod navázkou 4 je popelovitá vrstva zetlelého a spáleného dřeva s úzkými popelovitými žilkami jako zbytek zetlelé dřevěné podlahy. Podlaha je dlouhá až 7 m a představuje hloubku valové hradby.

6) Navážka žlutky z ochozu valu.

7) Zbytky kamenného zdiva.

8) Úzká popelovitá vrstva.

9) Žlutka v ochozu valu. (č. př. 75/48)

10) Dnešní humus.

11) Zřícené zdivo v prostředí humusu. (č. př. 79/48) 11a) silně kamenitá vrstva destrukce (11a doplněno z *Šolle 1966*, 178; tam vedeno jako vrstva 12a)

12) Hnědá humusovitá vrstva z rozoraného valu.

13) Žlutavé a černavé vrstvy zásypu na dně příkopu.

14) Žlutavý zásyp rulového detritu.

15) Šedožlutá vrstva při dně příkopu.

Sonda 1/1949 – východní úsek

Dlouhá zjišťovací sonda (200 m) ve východní části raně středověkého hradu. Byla vedena v části středního areálu a v celém vnějším areálu. Sonda poskytla řezy střední a vnější destrukcí opevnění. Sonda byla široká 2 m, podle potřeby však byla rozšiřována – ve střední hradbě na 4 m, ve vnější až na 8 m.

Foto: 5504, 5505, 5508, 5509, 5510, 5511

Popisky k fotkám: *Šolle 1950*, 24-27

Plány: Z profil(řez B-B'), půdorys, digitalizovány.

Zdroj: *Šolle 1950*, 7-9

Úsek: východní

Podloží: žlutavá, místy načervenalá spraš (vrstva 1)

Berma: šířka 3 m.

Příkop: kopán celý.

Čelní kamenná zeď: Zachováno 12 vertikálních řad kamenů, Ca do výšky 1 m. Lícována je pouze vnější část zdi. Šířka zdi dosahuje k hodnotě 1 m. Kameny byly z místní ruly. Čelní kamenná zeď byla založena na jílovou kompaktní vrstvu, která obsahovala zuhelnatělé dřevo.

Jádro hradby: široké asi 6 metrů, zastoupené vrstvou č. 4. Ta je popsána jako „navážka ochozu z humózních hnědočerných pruhů a červenavé spraše“. Zmíněné hnědočerné pruhy snad představují pozůstatky roštové konstrukce. Jádro hradby bylo postaveno přímo na destrukci starší hradby, původně interpretované jako „základová konstrukce“.

Týlní část hradby: Zadní kamenná pata. Založena na vrstvě spraše, pod kterou je jílovitá kompaktní vrstva se zuhelnatělými zbytky pravděpodobně základového roštu.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: Vrstva č. 4 je tvořena z humózních hnědočerných pruhů a červenavé spraše.

Spálené vrstvy: Zuhelnatělá dřeva ze starší fáze hradby by mohla být reziduem po požáru, chybí však informace o spálených vrstvách. Zřejmě se jedná jen o zetlelé dřevo.

Starší fáze hradby: v profilu a v půdorysu patrné žlábků a kůlové jámy vnější a vnitřní stěny, vrstvy 5, 6, 7. Žlábků od sebe byly vzdálené 6,5 m. Pod čelní kamennou zdí a zadní kamennou „patou“ vrstvy se zbytky zuhelnatělých dřev. V původní dokumentaci nazýváno jako „dřevěná podlaha“.

Starší situace pod hradbou: pod bermou byla jáma s neolitickou keramikou.

Nálezy: Pod zadní patou (36/49) a v příkopu (37/49) raně středověká, v navážce ochozu a v rigolu pro „fošny“ neolitická keramika.

- 1) Střední val, destruovaná vrstva st. slov. fáze pod zadní zídou 36/49
- 2) Příkop středního valu 37/49
- 3) Berma před hradbou u středního valu. 38/48
- 4) Střední val, základový žleb pod hradbou zadního traktu 39/49

Popis vrstev:

- 1) Žlutavá, místy načervenalá spraš v podloží. V místech bermy se proluhuje v neolitickou okrouhlou jámu sídlištní (J.10).
- 2) Původní humus, hnědočerný, prosakuje do podloží a na povrchu je vyloužen do šeda. Je přerušen stavbou zadní i přední zdi vyhloubením žlebů pro zápor. V místech bermy značně mohutní patrně umělým navršením. Výběhem příkopu je přerušen. Obsahoval střepy jen neolitické, nikoli slovanské. (č. př. 38/49)
- 3) Silně humózní násyp, promíšený žlutkou. Vznikl vyhloubením žlebu pod zadní zídou. Na původním povrchu je místy převrstvena slabá vrstvička spraše z podloží.
- 4) Navážka ochozu z humózních hnědočerných pruhů a červenavé spraše. Nad bermou je uložena sekundárně, zřícená a obsahuje kamennou suť ze zdi hradební.
- 5) Sypké, hnědočerné sloupce hlíny kolmo stojící ve žlebech těsně při vnitřní lici obou valových zdí. Zdá se, že jde o vysypané dutiny po dřevěné stěně, zapírající čelo kamenné zídky s dřevěnou základovou podlahou.
- 6) Úplně zuhelnatělá dřevěná podlaha s červeně vypálenou hlínou a jílovým, hlinitým materiálem. Sestávala z hustě vedle sebe kladených dřevců. Později se ukázalo, že jde o destrukci starší raně středověké fortifikace (Pozn. 30.3.1958).
- 7) Jasně žlutý sprašový materiál, vsypaný do žlebů k vyztužení záporové stěny. (č. př. 39/49)
- 8) Hradební zeď, zachovaná v základech. Sestává z 12 ložných řad z rulových, na sucho kladených placáků, vytvářejících pravidelnou líc, která však směrem dovnitř řídne, vyklíňuje se a je jen zhruba nahozena. Zadní zídka je ukončovací a z nedostatku sesutého kamene v bezprostředním okolí lze usuzovat na její nepatrnou výšku. Čelní hradební zeď byla podle mohutnosti kamenné zdi alespoň 4 m vysoká. (foto 5508)

9) Hlinitá suť z valového ochozu, která z větší části vyplnila i 2,5 m hluboký příkop, 7 m široký. Je temně šedá promíšená kamením. (č. př. 37/49)

9a silně kamenitá vrstva destrukce, 9b hlinitý zásyp příkopu promíšený kameny, 9c pomíšený silněji humusem, 9d žlutohnědá zavážka

sprašového původu, 9e zesílená recentní orbou. (9a-e doplněno z *Šolle 1966*, 178; tam vedeno jako vrstva 12a-e)

10) Dnešní vegetační vrstva a ornice.

Kampaň 1950

Skupina sond 2/1950 – střední úsek

V roce 1950 byl započat tříletý výzkum nejvyšší polohy Staré Kouřimi. Zkoumán byl nejenom charakter osídlení, ale i destrukce opevnění. V kampani 1950 bylo pracoviště rozděleno na několik menších sond – značených písmeny A až F- a drobných sond 100x100 cm v řadě za sebou. Drobné sondy odhalovaly líc čelní zdi fortifikace. Střední hradbu zasáhly sondy A, B, C a F. Líc čelní zdi tu byl odhalen v celém zkoumaném úseku. V těchto místech byla totiž hledána brána do středního areálu, za předpokladu, že proti vnější bráně je brána střední. Bránu se tu ale nalézt nepodařilo (*Šolle 1951*, 10).

2/1950 A

Sonda byla položena asi 10 m východně od novověké kapličky sv. Víta, kolmo přes destrukci opevnění. Byla tvořena dvěma rameny-obdélníky spojenými pravým úhlem k sobě. Jedno rameno sledovalo líc čelní kamenné zdi a druhé poskytl řez tělesem destrukce opevnění. Šířka každého ramene činila 2 m.

Foto: ne

Plány: Půdorys a profil.

Zdroj: *Šolle 1951*, 10-11

Úsek: střední

Podloží: rulová skála, zvětralá, zahliněná, načervenalá.

Berma: nebyla zkoumána.

Příkop: nebyl zkoumán.

Čelní kamenná zed': Šířka v řezu přibližně 1 m. Sondou byl zároveň sledován líc čelní kamenné zdi v délce 11,5 m. Lícována jen vnější část zdi. Zachovaná výška zdi ca 60 cm. Z profilu je patrné recentní odebírání kamenů z čelní zdi (vrstva č. 7)

Jádro hradby: vyplněno „žlutavě hnědou navázkou“ s drobnými kameny smíchanými se spraší (č. 3). Ve středu jádra se vyskytly i větší rulové kameny a „silně popelovité místo“ (č. 4). Podivně se jeví zahloubení jádra oproti čelní kamenné zdi patrné na východním profilu.

Týlní část hradby: patrná v podobě shluku směrem od hradby svažujících se kamenů. Kameny měly ležet „na původní úrovni v humózním, slabě popelovitém prostředí“.

Starší fáze hradby: nebyla pozorována.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: Snad vrstva č. 4 by mohla být pozůstatkem spálené či zuhelnatělé dřevěné konstrukce.

Spálené vrstvy: silně popelovitá vrstva č. 4.

Starší situace pod hradbou: nebyly zaznamenány.

Nálezy: Šolle 1951, 31-32.

71/50 Suť před kamennou lící středního valu u kapličky.

72/50 Novodobý zásyp z doby porušení zdi středního valu.

73/50 Střední val, ochoz, u kapličky.

Popis vrstev:

- 1) Rulová skála, zvětralá, zahliněná, načervenalá je povrchem skalního podloží.
- 2) Slabě humózní, světlešedý pruh původního povrchu.
- 3) Žlutavě hnědá navážka charakteru vrstvy 1 s drobnými kaménky, pomíšená snad spraší. 3 metry za lící zdi několik velkých zřícených rulových kamenů z opevnění. Zřetelně se vyklíňuje dovnitř hradištního areálu k zadní kamenné patě. Místo při spodní hranici obsahuje vrstvu 4.
- 4) Silně popelovitá místa.
- 5) Shluk dozadu se svažujících kamenů ze zadní kamenné zídky, tvořící patu střední hradby. Kameny leží na původní úrovni v humózním, slabě popelovitém prostředí.
- 6) Recentní ornice. Nad čelní zdi a před zdi je přisypán drobný recentní „šutr“ štětový kámen (vrstva 7).
- 7) Drobný recentní „šutr“ štětový kámen.

2/1950 B

Dlouhá sonda (91 m), vzdálená od sondy A přibližně 25 m, zasáhla destrukci středního opevnění a prostoru ve středním areálu. Hradba zde byla podobného charakteru jako u sondy A, část čelní zdi však byla narušena mladšími výkopy pro získání kamenného materiálu.

Foto: 6594

Plány: Profil řezu a lící profil. Půdorys zřejmě jen z části sondy, která nezasáhla vlastní destrukci opevnění.

Zdroj: Šolle 1951, 12-13

Úsek: střední

Podloží: rulová skála, zvětralá, zahliněná, načervenalá.

Berma: prostor nebyl zkoumán.

Příkop: nebyl kopán.

Čelní kamenná zeď: Zachován přední líc do výše přibližně 60 cm. Vnitřní a vnější část zdi byla rozebrána recentním získáváním kamene. Po této činnosti zůstala „suť drobného kamení“ (vrstva č. 7).

Jádro hradby: bylo tvořeno navážkami charakteru zvětralé ruly (č. 3) mezi popelovitými vrstvami (č. 4 a 4b), z nichž vrstva č. 4b by snad mohla být pozůstatkem po dřevěném roštu. Vrstva 4 spíše souvisí se zřícenou týlní částí hradby.

Starší fáze hradby: nebyla pozorována.

Týlní část hradby: zachycena svažující se rozvalená „pata“ – vrstva drobného kamení (č. 5) a pod ní vrstva č. 4 (slabě popelovité vrstvy, světlešedé a světle hnědošedé, promíšené uhlíky). Vrstva č. 4 podbíhala vrstvu s kameny (č. 5), dlouhou Ca 1,5 metru, a táhla se do délky asi 3,5 metr.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: vrstva č. 4b do černa spálená – stopy dřev.

Spálené vrstvy: Popelovité vrstvy promíšené s uhlíky, č. 4.

Starší situace pod hradbou: Jádru hradby je postaveno na šňůrové, nejspíš hrobové, jámě č. 2.

Starší situace v blízkosti hradby: 1 m za týlní částí hradby raně středověký objekt.

Nálezy: Šolle 1951, 33-34

75/50 „hrob“ s keramikou šňůrovou pod konstrukcí hradby.

77/50 Sídlištní jáma na vnitřní straně valu-hradištní (až 1 m za týlní částí destrukce hradby).

Popis vrstev:

1) Povrchové vrstvy rulové skály, zvětralé, zahliněné, načervenalé.

2) Původní humózní povrch a humózní výplň šňůrové jámy.

3) Navážka charakteru zvětralé ruly č. 1, svažující se k zadní kamenné patě, uložená uprostřed vrstev popelovitých.

4) Slabě popelovité vrstvy, světlešedé a světle hnědošedé, promíšené uhlíky.

4b) Stopy dřev jako do černa spálená ložná hnízda.

5) Kamenná pata ležící v navážce č. 3.

6) Recentní ornice.

7) Recentní suť drobného kamení za čelní kamennou zdí. Leží přímo na rulové skále, nikoli na základech dřevěných jako u sond 1/1948 a 1/1949.

2/1950 C

Obdélná sonda středně velkých rozměrů (21,5 x 3 m) s malým výčnělkem v čele, byla založena přibližně 10 m východně od sondy B. Střední hradba zde byla podobného charakteru jako u sond A i B. Sonda byla položena kolmo na destrukci opevnění.

Foto: nebylo k dispozici

Plány: Půdorys sondy a V profil. Digitalizováno.

Zdroj: Šolle 1951, 13-14

Úsek: střední

Podloží: rulová skála, zvětralá, zahliněná, žlutočervená.

Berma: nebyla zkoumána.

Příkop: nebyl zkoumán.

Čelní kamenná zeď: Při východní stěně je zeď recentně rozebrána a zasypána drobným kamením. Při západní stěně zbylo několik spodních základových kamenů, svědčících o průběhu zdi.

Jádru hradby: tvořeno silně kamenitou navážkou zvětralé, zahliněné ruly (č. 3) a světlešedou, slabě popelovitou navážkou s „kamenitými hnízdy“ (č. 4).

Týlní část hradby: kamenná „pata“, široká asi 1,2 metru, mírně skloněná směrem od jádra hradby (č. 5). Pod ní byla navážka č. 4 (světlešedá, slabě popelovitá), která se vyskytla také v celé šíři jádra hradby.

Starší fáze hradby: nebyla pozorována

Šířka hradby: 10-11 m

Pozůstatky dřevěné konstrukce: Nebyly rozpoznány. O jejich přítomnosti by však mohla svědčit slabě popelovitá vrstva.

Spálené vrstvy: Světlešedá, slabě popelovitá navážka č. 4.

Starší situace pod hradbou: nebyly pozorovány.

Nálezy: Šolle 1951, 32-33

74/50 Střední val u kapličky, vnitřní strana – hradištní, řivnáčská k.

Popis vrstev:

- 1) Podloží zahliněné, zvětralé rulové skály žlutočervené barvy.
- 2) Nahnědlý pruh původního humusu.
- 3) Navážka zvětralé, zahliněné ruly charakteru vrstvy 1. Silně kamenitá, vyklíňuje se.
- 4) Světlešedá, slabě popelovitá navážka s kamenitými hnízdy podbíhá kamennou patu č. 5.
- 5) Kamenitá pata, uložená na navážce č. 4, sestává z nepravidelných kamenů a sklání se na vnější stranu. Kamenná pata sleduje lícni zed' po celé délce středního valu.
- 6) Recentní ornice.
- 7) Čelní kamenná zed' je zde recentně rozebrána a zasypána drobným kamením.

2/1950 F – prostor tzv. halové stavby

Jedná se o středovou část tzv. halové stavby, jež byla identifikována až dalším výzkumem v roce 1951. Hradba tu měla být „výrazně mohutnější“ než v jiných sondách. Rozpětí mezi lícni zdi a patou tu bylo 10 m, místo „obvyklých“ 7-8 m (?). Sonda byla nepravidelného tvaru a maximální délka i šířka dosahovaly až 17 m.

Foto: 6595, 6596, 6597, 6598, 6599, 6600, 6601, 6602, 6603, 6604, 6605, 6607, 6608

Popisy k fotkám: Šolle 1951, 23-28

Plány: Půdorys a řezy R1 (A-B), R2 (S-J), C-D a E-F.

Zdroj: Šolle 1951, 15-18

Úsek: střední

Podloží: Rulová skála na povrchu zvětralá a zahliněná.

Berma: 2,5 m (řez A-B)

Příkop: kopána jen malá „vnitřní“ část, vybíhající stěna příkopu.

Čelní kamenná zed': Sledována v délce 11 m. Široká byla 1 až 1,2 m a její dochovaná výška dosahovala 60 až 80 centimetrů (řezy A-B a S-J). Fotografie č. 6595 zachycuje líc čelní zdi, z té je patrné že zed' byla v tomto místě postavena na skále. Zed' byla lícována pouze s čelní strany (foto č. 6598 a 6599).

Jádro hradby: V profilu byly rozeznány dva horizonty. Starší dolní se šedavě popelovitým souvrstvím (2-3), v tomto horizontu jsou kúlové jamky. Mladší horní s rulovou navážkou a kamennými základy (6). Starší vrstva je překryta silně spálenou popelovitou vrstvou (5). Obě vrstvy obsahují středohradištní keramiku bez znatelné typologické odlišnosti.

Týlní část hradby: Široká přibližně 1,5 až 2 m. V půdorysu tato část patrná jako pás roztahaných kamenů.

Starší fáze hradby: nebyla pozorována

Komorová konstrukce: V místech ochozu byly pozorovány místo pouhých hliněných navážek ve čtvercovém prostoru bloky velkých kamenných placáků. Velikost kamenného bloku byla 450 x 500 cm. Autor výzkumu to původně interpretoval jako základy tzv. „kamenné bašty středního valu“ (*Šolle 1951*, 15). Spíš se ale jednalo o jednu z komor střední hradby, které byly rozpoznány až v roce 1951 (*Šolle 1952*, 11).

Pozůstatky dřevěné konstrukce: Rošťová konstrukce hradby v roce 1950 ještě nebyla pozorována, oproti sondě z roku 1952. S největší pravděpodobností se ale jednalo o vrstvu č. 3 „se stopami shořelého dřevěného objektu“.

Spálené vrstvy: vrstvy 3 (silně popelovitá, spálená vrstva s uhlíky) a 4.

Starší situace pod hradbou: „Slovanská chata č. 3 (kúlové jámy a dva zahloubené objekty - J1/50 a J2/50) byla po objevení halové stavby v roce 1951 reinterpretoována jako část této stavby. Při jižním okraji sondy hrob kultury se šňůrovou keramikou.

Nálezy: *Šolle 1951*, 37-47

82/50 „Bašta středního valu“ (věž), zadní rozvalená kamenná zídka – hradištní

82/50 Šňůrový kostrový hrob pod kamennou rozvalenou zadní zídkou – KŠK

83/50 Spodní vrstva pod základy bašty (vrstva č. 3) – hradištní

84/50 Bašta středního valu u kapličky za lícni zdí – hradištní

85/50 Slovánská chata č. 3. Jáma č. 1

86/50 Chata č. 3 (sklepní jáma 1) u bašty středního valu – hradištní

87/50 Sídlíštní jáma hradištní 1/2 – hradištní

Popis vrstev:

- 1) Podloží rulové skály na povrchu zvětralé a zahliněné.
- 2) Světlehnědá humózní vrstva původního povrchu.
- 3) Silně popelovitá, spálená vrstva s uhlíky, se stopami shořelého dřevěného objektu.
- 4) Šedavá, slabě popelovitá, nahnědlá vrstva, místy se stopami uhlíků přechází plynule v nadložní vrstvu 5.
- 5) Slabě humózní, světlehnědá vrstva bez uhlíků.
- 6) Světlá, nažloutlá navážka rulové, zahliněné drté se „základovými kameny bašty“.
- 7) Recentní humus.
- 8) Lícni zdivo.
- 9) Drobný kamenitý zásyp. Novodobý.

Skupina sond 3/1950 – úsek při střední bráně

V místě, kde byla položena skupina sond 3/1950 se průběh destrukce opevnění zalámuje téměř do pravého úhlu a dál na východ pokračuje obloukem. V západní části je destrukce opevnění patrná jen v náznacích. Od zlomu se její zachovalost výrazně lepší a postupně se zvedá až ke 2 metrům. V místech lomu hradby byla hledána a následně i objevena brána do středního areálu. V roce 1950 byl prostor prozkoumán osmi menšími sondami (3/1950 1-8) vedenými kolmo na předpokládaný průběh opevnění. Sondy zkoumaly pouze příkop a přední část hradby

3/1950 1

Sonda lichoběžníkovitého tvaru se dvěma výběžky byla položena v západní části ohbí destrukce opevnění. Kratší výběžek (přibližně 1 m) zasahoval jen lehce do nitra hradby, zatímco delším výběžkem (6 m) byl zkoumán příkop. Vlastní lichoběžníkovitá část sondy měla rozměry 11 x 7 m a zasáhla čelní kamennou zeď, bermu a okraj příkopu. Tato sonda byla později začleněna do rozsáhlejší sondy 2/1951.

Foto: 6609, 6610, 6611, 6612, 6613

Popisy k fotkám: *Šolle 1951, 23-28*

Plány: půdorys a profil.

Zdroj: *Šolle 1951, 18-19*

Úsek: při střední bráně

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma: Od lícní kamenné zdi (1) je Ca 1,5 m široká.

Příkop: Byl sledován rozšířeným průkopem (výběžkem) a z velké části byl zasypán kamennou destrukcí z hradby.

Čelní kamenná zeď: V sondě byla nalezena dvojí kamenná zeď o několika ložných řadách, dolní - starší 1 a horní - mladší 2. Obě zdi byly v ploše výkopu přerušeny. U mladší zdi je uvažováno i jako o zdi novodobé (foto 6609, 6610, 6611, 6612).

Jádro hradby: nebylo zkoumáno

Týlní část hradby: nebyla zkoumána

Starší fáze hradby: tehdy ještě nebyla zjištěna

Pozůstatky dřevěné konstrukce: ne

Spálené vrstvy: ne

Starší situace pod hradbou: ne

Nálezy: ne

3/1950 2

Malá obdélná sonda (2x1 m) byla položena v příkopu s cílem dostat se na jeho dno. Sonda navazovala na delší výběžek sondy 3/1950 1 zkoumající vnitřní stranu příkopu.

Foto: ne

Plány: půdorys

Zdroj: *Šolle 1951, 20*

Úsek: při střední bráně

Podloží: žlutohnědá spraš

Příkop: Sonda zkoumala pouze hloubku příkopu, jež dosahovala 3 m.

Nálezy: ne

3/1950 3

Obdélná sonda (5x1 m) sledovala příkop ve východní části ohbí destrukce opevnění a především vnější příkopovou stěnu.

Foto: není k dispozici

Plány: půdorys a profil

Zdroj: Šolle 1951, 20

Úsek: při střední bráně

Podloží: žlutohnědá spraš

Příkop: hloubka dosahuje 2,7 m od současné ornice. Podle plánů a charakteru sondy není jasné, zda se jedná o dno příkopu. Vnější část příkopu není dokopána.

Nálezy: ne

3/1950 4

Obdélná sonda (4,5x1 m) s přibližně 5 m dlouhým šikmo navazujícím výběžkem. Sondou byla sledována vnitřní část příkopu spolu s bermou.

Foto: 5541

Popisy k fotkám: Šolle 1951, 23-28

Plány: půdorys a profil

Zdroj: Šolle 1951, 20

Úsek: při střední bráně

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma: sonda odkryla část bermy o šířce 1,5 m a protáhlým výběžkem sledovala její hranici s vnitřním okrajem příkopu. Nepřítomností destrukce tělesa hradby však nelze určit celkovou šířku bermy.

Příkop: Sondou byl sledován vnitřní okraj příkopu po délce Ca 6,3 m. Sonda poskytla částečně i řez příkopem, ale jen o 3 m dlouhý a Ca 1,3 m hluboký. Příkop byl tedy poznán jen značně fragmentárně, což přineslo „pouze“ informaci o přítomnosti kamenné destrukce z čelní zdi hradby.

Čelní kamenná zed': vlastní zed' nebyla nalezena. O její přítomnosti však svědčí kamenná destrukce zjištěná v příkopu.

Nálezy: ne

3/1950 5

Sonda (5x1 m) obdobjího půdorysu, odhalila vnitřní okrajovou část příkopu a bermu.

Foto: 5540

Popisy k fotkám: Šolle 1951, 23-28

Plány: půdorys a profil

Zdroj: Šolle 1951, 20

Úsek: při střední bráně

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma: Nepřítomností destrukce tělesa hradby však nelze určit celkovou šířku bermy.

Příkop: byl hlouben jen vnitřní okraj do 1,5 m hloubky od současného povrchu.

Čelní kamenná zeď: vlastní zeď nebyla nalezena. O její přítomnosti však svědčí kamenná destrukce zjištěná v příkopu.

Nálezy: ne

3/1950 6

Sonda byla položena do místa, kde se destrukce opevnění stáčí východním směrem. Sonda se skládá ze dvou obdélných částí, které lze označit podle stran příkopu na vnitřní (8,5x1 m) a vnější (5,5x1 m). Obě části prozkoumaly vnitřní i vnější okraj příkopu, byly však od sebe odděleny novodobou polní cestou, která nebyla prokopána. Bez přerušování novodobou cestou byla sonda 17,5 m dlouhá.

Foto: není k dispozici

Plány: půdorys a profil

Zdroj: Šolle 1951, 20

Úsek: při střední bráně

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma: odkryta v šířce 2,5 m. Nebyla však zjištěna čelní kamenná zeď, zřejmě byla zcela zničena a berma by tak byla užší. Nepřítomností destrukce tělesa hradby tak nelze určit celkovou šířku bermy.

Příkop: Zachycena byla celá šířka příkopu, která činila 12 m. Prostřední část příkopu, kde vedla polní cesta, nebyla kopána, a tak nebylo dosaženo dna. Vrstva 4 obsahuje kameny z čelní kamenné zdi.

Čelní kamenná zeď: vlastní zeď nebyla nalezena. O její přítomnosti však svědčí kamenná destrukce zjištěná v příkopu.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: Ve vnitřní části bylo zachyceno pod sprašovou navázkou (vrstva č. 6) spálené dřevo snad po „dřevěné podlaze“, podobné jako u základů hradeb sond 1/1948 a 1/1949. Mohlo se tu jednat o starší fázi středního opevnění.

Starší fáze hradby: pod sprašovou navázkou (vrstva č. 6) spálené dřevo snad po „dřevěné podlaze“.

Nálezy: ne

3/1950 7

Tato sonda byla podobně jako sonda 3/1950 6 rozdělena do dvou obdélných částí, vnitřní (5,7x1 m) a vnější (10x1 m), které byly od sebe odděleny dvoumetrovým předělem. Sonda zasáhla bermu a postihla celou šířku příkopu.

Foto: není k dispozici

Plány: půdorys a profil

Zdroj: Šolle 1951, 20

Úsek: při střední bráně

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma: odkryta v šířce až 2 m. Nebyla však zjištěna čelní kamenná zeď, zřejmě byla zcela zničena a berma by tak byla užší. Nepřítomností destrukce tělesa hradby tak nelze určit celkovou šířku bermy.

Příkop: Rozšiřuje se zde do 14 m. Hlouben byl pouze do 2 m od současného povrchu a kopán jen při vnitřním a vnějším okraji. Kamenná destrukce v příkopu byla pozorována jako kompaktní a pravidelně skloněná. Zřícení zdi mělo představovat sesuv celého jejího bloku. Příkop bohužel nebyl prokopán hlouběji, než po kamennou destrukci.

Čelní kamenná zeď: vlastní zeď nebyla nalezena. O její přítomnosti však svědčí kamenná destrukce zjištěná v příkopu.

Nálezy: ne

3/1950 8 – střední hradba ve východním úseku

Malá obdélná sonda (5x1 m) byla položena asi 40 m východněji od sond 3/1950 1-7 a nedaleko od sondy 1/1949, v místech, kde je destrukce středního opevnění nejlépe zachovalá. Zachycuje počátek příkopu, bermu a čelní kamennou zeď. Jednalo se o sondu kontrolní, jež měla objasnit absenci čelní zdi u předchozích sond (3/1950 4-7). V roce 1953 na ní navázala sonda 8/1953.

Foto: není k dispozici

Plány: půdorys a profil

Zdroj: Šolle 1951, 21

Úsek: východní

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma: 2,5 m

Příkop: Zachycen pouze jeho vnitřní okraj, o šířce 1,5 m. Kopáno do hloubky asi 0,5 m od vrstvy podloží.

Čelní kamenná zeď: Byla založena na navázce spraše. Z čelní kamenné zdi se zachovalo několik ložných řad kamenů (podle profilu-3?).

Týlní část hradby: nebyla zkoumána

Pozůstatky dřevěné konstrukce: nebyly zjištěny

Spálené vrstvy: nebyly zjištěny

Starší fáze hradby: nebyla zachycena

Starší situace pod hradbou: ne

Nálezy: Šolle 1951, 48-49.

92/50 Střední hradištní areál. Sonda zjišťovací v mezi. G.-zásyp. (je to pouze hypotéza, z popisu není zcela jasně, jestli nálezy opravdu patří do této sondy)

Popisy vrstev u sond 3/1950 1-8 (Šolle 1951, 21)

- 1) Sprašové, žlutohnědé podloží.
- 2) Původní humus, slabě degradovaný, hnědočerný.
- 3) Vyloužený původní humus, světlešedý, jemný.

- 4) Hnědý humózní zásyp, pomíšený kamením, obsahuje zřícený zásyp ve zdi. V sondách západně od cesty pomíšen drobným kamením.
- 5) Recentní ornice nebo drnovina.
- 6) Sprašová navážka nažloutlá, navršená na původním humusu č. 2 – 3, je podkladem lícní hradební zdi. V sondě 6 zachyceno pod navázkou spálené dřevě snad po „dřevěné podlaze“ podobné jako u základů hradeb sond 1/1948 a 1/1949.

Kampaň 1951

Sonda 1/1951a – výzkum akropole a tzv. halové stavby

Sonda 1/1951 byla umístěna na vrcholu návrší v místech výzkumu sondy 2/1950 F. Sondou pro její velikost, odlišný charakter odkrytých situací a především pro lepší orientaci jsem se rozhodl rozdělit na dvě menší sondy 1/1951a a 1/1951b. Obě takto nově vydělené sondy byly navíc od sebe odděleny neprokopaným pásem terénu. Sonda 1/1951a navazovala na sondu 2/1950 F, se záměrem pokračovat ve výzkumu destrukce opevnění a situace pod ní. Sonda 1/1951b byla zaměřena na sídlištní plochu a jelikož nezkoumala opevnění, nebudu jí nadále v této práci věnovat pozornost. Sonda 1/1951a navazovala z východní i západní strany na loňskou sondu 2/1950 F. Výkopy byl sledován ve východním i západním směru především průběh skupiny kúlových jamek jdoucích v dlouhé řadě až k zaoblým koncům a vracejícím se zpět. Sledováním jamek byl ve výsledku získán půdorys tzv. halové stavby. Sonda (společně se sondou 2/1950 F) byla dlouhá přibližně 90 m a široká více než 10 m. Uvnitř východní i západní části zůstal ještě neprozkoumaný terén, který byl předmětem výzkumu v následující sezóně (sonda 2/1952).

Střední hradba nad „tzv. halovou stavbou“ a „tzv. halová stavba“

Foto: 7476, 7477, 7478, 7479, 7501, 7502, 7503, 7505, 7506, 7507, 7508, 7509, 7510, 7511, 7512, 7513, 7514, 7515, 7516, 7517, 7518, 7519, 7520, 7521, 7522, 7523, 7524, 7525, 7527, 7528, 7529, 7530, 7531, 7532, 7533, 7534, 7535, 7536, 7537, 7538, 7540, 7541, 7543

Popisy k fotkám: *Šolle 1952*, 18-20

Plány: půdorys, profily kolmé R3 (E-F), R4 (C-D), R5 (A-B) a podélné při severní E-R a při jižní stěně N-O + 1.

Zdroj: *Šolle 1952*, 4-5, 10-13

Úsek: střední

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma: s lícem čelní kamenné zdi byla odkryta nejbližší část bermy, celá berma viz. v sondě 2/1950 F v zachycené šíři 150 cm.

Příkop: pouze v sondě 2/1950 F malý výsek z okraje vnitřní strany příkopu (viz. sonda 2/1950 F).

Čelní kamenná zeď: Zeď byla (i se sondou 2/1950 F) odkryta v délce přibližně 40 m (foto 7506 a 7509), z toho Ca 30 m odkryta celá zeď i s lícem. Z východu na západ se čelní kamenná zeď ze vzdálenosti Ca 3 m k půdorysu tzv. halové stavby značně přibližuje až „severní kúlovou stěnu“ překrývá.

Jádro hradby: spálené vrstvy snad roštové konstrukce

Týlní část hradby: Kamenná destrukce (pata) patrná hlavně na kolmých řezech C-D a E-F, široká 2 až 3,5 m, působí jako na šikmé ploše vyskládaná kamenná dlažba. Tato destrukce je ještě dobře patrná v půdorysu sondy 2/1950 F se šířkou 1,5 až 2 m. Interpretována jako „rozvalená zadní stěna hradební“.

Starší fáze hradby: nebyla pozorována

Komorová konstrukce: Podélným řezem při severní stěně uvnitř hradby se přišlo na to, že hradba byla sestavena z mnoha komor širokých asi 5 m, jež byly od sebe odděleny stěnami z kamenů a z dřevěných trámů. Řez zároveň ukázal, že jednotlivé komory byly samostatně sypány. V některých komorách převládala sprašová v jiných spíše humózní navážka. Jednotlivé komory byly prokládány roštovou konstrukcí, hustě nad sebou skládanou.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: Vrstvy č. 3 a 6 snad „zbytky roštové konstrukce“. V úrovni vrstvy č. 3 byly zachyceny žlábký po roštové konstrukci jdoucí kolmo k čelní kamenné zdi a přetínajících severní stěnu tzv. „halové stavby“. Ke zbytkům hradební konstrukce měla patřit i řada kůlových jam zapuštěných do hradební navážky.

Spálené vrstvy: Vrstva č. 3. Tmavošedá, popelovitá vrstva humózní, zahrnující ve své spodní partii původní povrch před navezením hradby resp. spodní roštovou základnu. Vrstva č. 4 u kolmých řezů C-D a E-F: Vrstva značně do červena spálená, spraš. Vrstva č. 5 šedé vrstvy destrukční, místy „opálené“.

Starší situace pod hradbou: Pod horizontem střední hradby byly pozorovány ještě dva (resp. tři) horizonty. Horizont „halové stavby“ a horizont „eneolitický“ (jordanovské sídlištní objekty, pohřby kultury se šňůrovou keramikou)

Zvláštní útvar v konstrukci hradby: V západním sektoru zkoumané plochy byla odkryta z kamenů sestavená a částečně destruovaná „dutá věžička“ (?) o průměru 2x2 m, dovnitř lícovaná, která byla vystavěna na destrukci severní halové obvodové zdi. Situace svědčí o tom, že tento objekt je buď současný, nebo mladší než sama střední hradba.

Tzv. „halová stavba“: Sondou 2/1950 F byly ve spodním horizontu zjištěny komplex dvou jam a kůlové jamky, které byly tehdy dohromady interpretovány jako chata č. 3 (Šolle 1951, 17). V roce 1951 výzkum pokračoval západním a východním směrem od této sondy, kdy byly zjištěny „pásky kolových řad“ pokračující od loňské řady kůlových jamek. M. Šolle připustil zničení některých jamek v roce 1950 z neznalosti a jejich velmi špatné rozpoznatelnosti. Jamky byly zahloubeny pouze mělce do podloží a nelišily se barevně ale jen kyprostí výplně. Aby výzkum předešel dalšímu ničení objektů, byla v roce 1951 provedena metoda, jež spočívala v založení hladiny výzkumu výše než na rozmezí původního povrchu a podloží. Tzv. pás kolových řad byl tvořen pěti řadami kůlových jamek, z nichž prostřední jedna řada sloupeků měla být původně kolmá a čtyři krajní šikmé. Na západní a východní straně tvořil pás jamek apsidální závěr a stáčel se, uzavíral určitý prostor a celý půdorys dával půdorys tzv. halové stavby. Stavba byla 90 m dlouhá a široká 4 m na západní a 6 m na východní konci. Sonda 1/1951 převážně sledovala řady kůlových jamek, v prostřední části byl půdorys odkryt celý. Vnitřní část jejího půdorysu na západním a východním konci byla prokopána až v roce 1952 (Šolle 1952, 7-9).

Nálezy: Šolle 1952, 25-33

113/52 Mladší hradba nad halovou stavbou. Střední sektor. – hradištní

114/52 Pracoviště 1/51-halová stavba, mladší hradba středního valu nad halovou stavbou. Západ. – hradištní

115/52 Pracoviště 1/51, parc. 853, střední val, ml. hradba nad východním úsekem

halové stavby. – hradištní

116/52 Vrstvy nad stěnami, pomíchaná mladší i starší vrstva, střepy halové stavby a ml. hradby. – hradištní

117/52 V základech obvodových stěn stavby. Západní sektor – hradištní

118/52 V základech obvodových stěn halové stavby, východní sektor. – hradištní

119/52 Halová stavba, střední sektor, původní úroveň. – eneolit

120/52 Halová stavba, střední sektor, původní úroveň. – eneolit, hradištní

121/52 Eneolitická jáma v M.49 pod halovou stavbou. Č.2. – původní úroveň halové stavby. – eneolit

122/52 Eneolitická jáma v M.63 pod jižní stěnou halové stavby. původní úroveň halové stavby. – eneolit

Popis vrstev podélného řezu:

1 – 2) Sprašové podloží, shora prosáknuté vylouženou šedou humózní vrstvou.

3) Tmavošedá, popelovitá vrstva humózní, zahrnující ve své spodní partii původní povrch před navezením hradby resp. spodní roštovou základnu.

4) Spodní sprašová vrstva navážky, část komorového násypu.

5) Krycí, šedo popelavá vrstva humózní představuje umělou navážku v násypu komor. V některých komorách chybí.

6) Horní sprašová navážka hradební.

7) Současná ornice.

Popis vrstev kolmých řezů R3 (E-F) a R4 (C-D)

1) Žlutohnědé sprašové podloží.

2) Původní humózní povrch, částečně vyloužený a degradovaný, takže se štěpí ve dvě vrstvy, horní světlejší a spodní tmavší. Místy však uměle upravena.

3) Černě spálená vrstva, ležící na původním povrchu, zřejmě umělého původu. Zvedá se a zesiluje směrem od líce. Místy se štěpí a je proložena vrstvou č. 4 nebo jí je překryta.

4) Vrstva značně do červena spálená. Spraš.

5) Šedé vrstvy destrukční, místy opálené.

6) Sprašové navážky promíšené vrstvami č. 5.

7) Dnešní ornice.

8) Destrukce kamene v humózním materiálu

Sonda 2/1951 – výzkum střední brány s navázáním na hradbu

Touto sondou pokračoval výzkum prostoru střední brány, který započal v předešlém roce (1950). V sezóně 1951 byla odkryta vnější část brány, vnější část k bráně přilehlé hradby a část vnitřní strany příkopu. Téměř pravouhle zalomená sonda 2/1951 byla novodobou polní cestou rozdělena na dvě části, východní (přibližně 14x8 m) a západní (přibližně 18,5x7,5 m). Vlastní brána je situována v západní části.

Foto: 7492, 7493, 7494, 7545

Popisy k fotkám: *Šolle 1952*, 18-20

Plány: půdorys a kolmé i podélné profily.

Zdroj: *Šolle 1952*, 13-14

Úsek: při střední bráně

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma: 1,5 m

Příkop: Zkoumán jen vnitřní okraj příkopu. Byl vyplněn destrukcí z čelní kamenné zdi.

Čelní kamenná zeď: zachována jen v západní části sondy přímo při bráně v značně torzovitém stavu (odkrytá již sondou 3/1950 1), v západním profilu je patrně ještě jako znatelná avšak „rozoraná“. Ve východní části sondy byla zeď zcela rozebraná a rozorána. O přítomnosti čelní kamenné zdi svědčí také kamenná destrukce v příkopu.

Jádro hradby: v roce 1951 bylo zasaženo jen částečně. Charakter zachycen na několika profilech.

Týlní část hradby: byla zkoumána až v roce 1953

Starší fáze hradby: V západní i východní části sondy byla za nalezenou i předpokládanou čelní kamennou zdí patrná řada kúlových jam a 1 m za nimi „klínovitý žleb s tupým rovným dnem“. V nálezové zprávě z výzkumu z roku 1951 byly tyto prvky interpretovány jako „řada kúlů zpevňujících kamennou líc na vnitřní straně“, to se objevuje i na kresebné rekonstrukci hradby. Až další rok (1952, podle získaných poznatků z dalších sond) byla řada kúlových jam a žlab interpretovány jako vnější dřevěná stěna starší fáze střední hradby.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: pravděpodobná vnější stěna starší fáze střední hradby. Nebyla tu zjištěna roštová konstrukce.

Spálené vrstvy: „palisáda“ neboli vnější stěna starší fáze střední hradby měla zaniknout ohněm, o čemž má svědčit „změť pořízených zuhelnatělých třísek a vypálené chuchvalce hlíny“.

Brána: V ohybu destrukce opevnění byla objevena brána do středního areálu. Po bráně zbyly na západní straně čtyři a na protější straně tři velké sloupové jámy. Průchod se dovnitř zužoval ze 4 m na 1,3 m. Průchodem procházela cesta v podobě úvozu řídky pokrytého drobnými kaménky. Z brány byla odkryta jen její vnější část, následující vnitřní část byla dokopána až v roce 1953.

Nálezy: *Šolle 1952*, 22

105/52 Pracoviště 2/51. Střední brána. Sběr. – neolit, hradištní

Kampaň 1952

Sonda 2/1952 – výzkum tzv. halové stavby, dokončení

Účelem této sondy bylo odkrytí vnitřních částí tzv. halové stavby na západní a východní straně, které ještě nebyly prokopány a navázání tak na sondy 2/1950 F a 1/1951a. Zároveň spolu s tzv. halovou stavbou byla zkoumána vnitřní část hradební konstrukce, která jí překrývala.

Sonda byla rozdělena na dvě části, „východní polovina“ (Ca 40x6 m) a „západní závěr“ (Ca 9x10 m). V západní části byla, kromě „západního závěru“ zkoumána na šířku téměř celá roštová konstrukce až k čelní kamenné zdi. Východní polovina byla doplněna o řez celým tělesem hradby až k vnitřnímu okraji příkopu – zásahy do příkopu však z celkové situace sondy v půdorysu nebyly vůbec vyznačeny. Obě části byly od sebe oddělené sondami 2/1950 F a 1/1951a a nesousedily tak spolu. Byl také kladen větší důraz na pozornější odkrývání „krycích a

navážkových vrstev“, překrývajících dno tzv. halové stavby. Sondou 2/1952 byl dokončen výzkum tzv. halové stavby.

Foto: 8374, 8375, 8376, 8377, 8378, 8379, 8380, 8381, 8382, 8383, 8384, 8385, 8386, 8387, 8388, 8389, 8390, 8391, 8392, 8393, 8394, 8395, 8396, 8397, 8398, 8399, 8400, 8401, 8402, 8403, 8404, 8405, 8406, 8407, 8408, 8409

Popisy k fotkám: *Šolle 1953*, 5-6

Plány: 4 půdorysy – jednotlivé horizonty (2x roštová konstrukce, 1x situace pod roštovou konstrukcí, 1x situace pod roštovou konstrukcí – zahloubené objekty); řez jádrem hradby R6 (M53,30) a příčný řez celým tělesem hradby a tzv. halovou stavbou R7 (M85,20).

Zdroj: *Šolle 1953*, 15-22

Úsek: střední

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma: podle příčného řezu R7 Ca 3 m široká, směrem do příkopu mírně klesala.

Příkop: v půdorysu není patrné, že by byl příkop v tomto roce zasažen, nicméně podle příčného řezu R7 byl ve východní části sondy zasažen vnitřní okraj příkopu. Příkop obsahoval kamennou destrukci z čelní kamenné zdi.

Čelní kamenná zeď: podle příčného řezu R7 byla přibližně 1 m široká a zachovalá do výšky asi 1 m. Její destrukce byla zachycena nad bermou a na vnitřní straně příkopu. Zdá se, že zeď byla postavena na navážce nad bermou – může se jednat o nerozpoznanou starší fázi nebo podklad pod zdi – základový rošt?

Jádro hradby: zachytily řezy R6 a R7. Vyplněné „sprašovými navážkami“, „souvrvstím popela a spraše“ a zbytky roštové konstrukce.

Týlní část hradby: V podobě šikmé kamenné plošiny tzv. paty, jako u sond 2/1950 F a 1/1951a, v roce 1952 v řezu R7 nebyla zachycena. Snad její pozůstatek by mohl být na řezu patrný v podobě kumulace kamenů ve vrstvě č. 6 mezi 1. a 2. metrem.

Starší fáze hradby: nebyla zjištěna, podle pozdějších výzkumů se snad mohla nacházet před mladší hradbou, tj. v místě pozdějšího příkopu.

Šířka hradby: Pokud bychom jako týlní část hradby považovali kumulaci kamenů mezi 1. a 2. m ve vrstvě č. 6, byla by šířka tělesa hradby přibližně 9,5 m.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: Zachyceny dvě úrovně roštů kolmo a podélně k čelní kamenné zdi. Rošty byly kladeny v komorách 5 – 6 m širokých. Rošty byly odkrývány hlavně podle „odporu hlinitého prostředí, nikoliv podle barevného rozdílu. Ačkoliv barevný rozdíl mezi ložisky roštů a hlinitým okolím byl někdy patrný“. Pod rošty byla zachycena úroveň s drobnými kúlovými jamkami. Rošt by měla představovat v řezu R6 vrstva č. 5.

Spálené vrstvy: vrstva č. 5 v řezu R6 – popelovité souvrství proložené žilou do červena vypálené hlíny. Souvrství interpretováno jako spálené rošty středního valu. Vrstva č. 6 v řezu R7 popelovitá šedá vrstva s roštem I-II a vrstva č. 4 – souvrství popela a spraše.

Starší situace pod hradbou/dno halové stavby: Jámy eneolické, knovízské a raně středověké. Raně středověké jámy jsou převážně ve východní části halové stavby, některé z nich byly stavbou porušeny. Pohřby kultury se šňůrovou keramikou.

Nálezy: *Šolle 1953*, 38-53

- 286/52 Střední val nad halovou stavbou, sonda 2/52, rošt č. 1, západní úsek.
- 287/52 Střední val nad halovou stavbou, sonda 2/52, rošt č. 1, východní úsek.
- 288/52 Střední val nad halovou stavbou, sonda 2/52, rošt č. 1, komora 7.
- 289/52 Střední val nad halovou stavbou, sonda 2/52, rošt č. 1, komora 6.
- 290/52 Střední val nad halovou stavbou, sonda 2/52, rošt č. 2.
- 291/52 Střední val nad halovou stavbou, sonda 2/52, kolové základy konstrukce.
- 293/52 Dno halové stavby pod komorou 7. Pracoviště 2/52.
- 294/52 Dno halové stavby, pracoviště 2/52. Jáma č. 2.
- 295/52 Dno halové stavby, pracoviště 2/52. Jáma č. 3.
- 296/52 Dno halové stavby, pracoviště 2/52, pod komorou 6-7.
- 297/52 Dno halové stavby, jáma č. 2 (ohništní) pod komorou č. 7.
- 298/52 Dno halové stavby pod komorou č. 5.
- 299/52 Halová stavba pod komorou č. 5, jáma č. 6.
- 300/52 Halová stavba pod komorou č. 5, jáma č. 7.
- 301/52 Halová stavba pod komorou č. 5, jáma č. 8.
- 302/52 Halová stavba, jáma č. 5.
- 303/52 Halová stavba, dno pod komorou č. 1.
- 304/52 Dno halové stavby v komoře č. 4.
- 305/52 Halová stavba, komora č. 4, jáma č. 6.
- 306/52 Halová stavba pod komorou č. 6, jáma č. 4.
- 307/52 Halová stavba, jámy pod komorou č. 8.
- 308/52 Halová stavba, jáma č. 10 pod komorou č. 8.
- 309/52 Halová stavba, jáma č. 11.
- 310/52 Halová stavba, jáma č. 12.
- 311/52 Dno halové stavby pod komorou 8.
- 312/52 Halová stavba, západní závěr.
- 313/52 Knovízská jáma /?/ pod halovou stavbou, západ.

Stratigrafický řez halovou stavbou v R6 (M53,30) ve směru S – J

- 1) Sprašové podloží žlutohnědé.
- 2) Původní přirozená, slabě humusovitá úroveň špinavě hnědá, prosakující pod jámou s žilou č. 4 do podloží. V těch místech obsahuje kousky do červena vypálené hlíny.
- 3) Dusaná hlíněná podlaha halové stavby barvy světle šedohnědé. V m 2-3 prolomena sídlištní jamou označenou jako vrstva 4. V M 5,5 vyklíňují.
- 4) Sídlištní jáma silně popelovitá, barvy modrošedé. Je mělce mísovitě zahlobena a prolamuje vrstvu č.3.
- 5) Popelovité souvrství šedé barvy zužuje se ve 4. metru. Při jižním konci se rozkládá ve 2 složky, horní sytě hnědočernou – patrně po zetlelém dřevu – spodní, jemnou moučnou, žlutošedou. V M 0,80 přechází horní složka v bělavě popelovitou moučnou vrstvu. Souvrství je uprostřed proloženo žilou do červena vypálené hlíny. V místech zúžení ve 4. metru nabývá slabě modrošedého charakteru. Souvrství představuje spálené rošty středního valu č. 2.

- 6 – 11 navážky středního valu.
- 6) Vrstva světle žluto šedohnědá, popálená.
 - 7) Vrstva sprašová, zrnitá, porézní, žlutohnědá.
 - 8) Navážka slabě humózní, šedá.
 - 9) Šedohnědá spraš, kompaktní.
 - 10) Oranžová hnědá spraš porézní.
 - 11) Oranžová hnědá spraš s příměsí písku.
 - 12) Ornice.

Řez halovou stavbou a mladší hradbou R7 (M85,20)

- 1) Sprašové podloží, žlutohnědé
- 2) Původní úroveň
- 3) Žlutohnědá sprašová navážka
- 4) Souvrství popela a spraše
- 5) Žlutohnědá sprašová navážka
- 6) Popelovitá šedá vrstva s roštem I-II
- 7) Ornice
- 8) Destrukce čelní kamenné zdi v šedé hlinité zemině
- 9) Příkop – destrukční vrstva s příměsí spraše
- 10) Příkop – destrukční vrstva s příměsí spraše
- 11) Čelní kamenná zeď mladší hradby

Sonda 3/1952 A– úsek od tzv. halové stavby ke střední bráně

Sonda 3/1952 navazovala ze západu na odkryv destrukce opevnění v sondě 1/1948. Byla zamýšlená jako sonda kontrolní za účelem objasnění tzv. „fošnových základů“ zjištěných u sondy 1/1948 („fošnové základy“ však nebyly nalezeny ve střední hradbě nad halovou stavbou) a ověření nové hypotézy, zda se jedná o starší fázi střední hradby a zjistit, zda a jak byla tzv. halová stavba chráněna. Sonda 3/1952 byla rozdělena na dvě části A a B, které byly od sebe odděleny sondou 1/1948. V sondě 3/1952A byly rozeznány dvě fáze hradby, starší dřevohlinitá hradba, jež měla uhýbat směrem od líce čelní kamenné zdi mladší hradby do mladšího příkopu a mladší hradba s čelní kamennou zdí. Sonda byla obdélná o rozměrech 29x5 m.

Foto: 8410, 8411, 8412, 8413, 8414, 8415, 8416, 8417, 8418, 8419, 8420, 8421, 8422, 8423, 8424

Popisy k fotkám: *Šolle 1953, 5-6*

Plány: Půdorys; podélné a příčné řezy A-B, C-D, E-F, B-C, D-E.

Zdroj: *Šolle 1953, 22-25*

Úsek: střední

Podloží: světlešedá spraš

Berma: Sledována v šíři 29 m podél hradby. Směrem od západní hrany sondy je široká 3 m, uprostřed se rozšiřuje až na 5 m, v dalším průběhu se zase zužuje a při východní hraně sondy dosahuje 3,5 m.

Příkop: Zachycen byl pouze vnitřní okraj příkopu. Patří pouze k mladší fázi hradby, jelikož žlab „vnitřní hradební stěny starší hradby“ do příkopu pozvolna ústí.

Čelní kamenná zeď: Jižní okraj sondy byl veden podél vnějšího líce čelní kamenné zdi v délce 13,5 metrů (foto 8410, 8417, 8418, 8423). Čelní kamenná zeď byla postavena na vrstvě č. 4, jež měla představovat destrukci starší fáze hradby s „místy žilami popelovitými a zuhelnatělými“. Zeď je zachovalá do výše až 1 metru v západní části výkopu. Ve východní části se zachovalost zdi snižuje jen do výšky 0,5 metru.

Vrstva pod čelní kamennou zdí: č. 4 slabá žíla žluté sprašové navážky, promíšené rulou a prolnuté místy žilami popelovitými a zuhelnatělými. Zřejmě představuje destrukci staršího opevnění a je zároveň podkladem pro mladší hradbu.

Starší fáze hradby: Tzv. žlábek po „základových fošnách“ a řada kúlových jamek za ním. Ve východní části sondy byly kúlové jamky zachyceny pod čelní zdí a směrem na západ odbíhaly, rovnoběžně se žlábkem, do mladšího příkopu. Zachycený žlábek a kúlové jamky měly tvořit zadní stěnu hradby.

Týlní (mladší) část hradby: sondou nebyla vůbec zasažena

Jádro (mladší) hradby: sondou nebylo vůbec zasaženo

Pozůstatky dřevěné konstrukce: základy po starší hradbě – žlábek „po fošnách“ a řada kúlových jamek.

Spálené vrstvy: vrstva č. 4 pod čelní kamennou zdí. Je prolnta místy žilami popelovitými a zuhelnatělými. Vrstva č. 5b destrukční hlinitá-místy propálená.

Starší situace pod hradbou: kromě starší fáze hradby nebylo nic zjištěno

Nálezy: Šolle 1953, 53-54

314/52 Střední val. Sonda 3/52 A starší hradba.

315/52 Střední val. Sonda 3/52 A mladší hradba destrukce.

Řezy sondou 3/1952 A

1 – 3 Degradovaná černoze v sprašovém podloží, při čemž vrstva 2 je horizontem B.

1) Světlešedá spraš v podloží.

2) Světlehnědá spraš prosycená splachem nadložního původního humusu, který se do této vrstvy proloužil.

3) Původní přirozená humózní vrstva s původním povrchem.

3b) Tímto souvrstvím prorážejí vakovité jámy po vzpěrách starší valové konstrukce s výplní pestré směsi spraše a humózních částic. Převládá žlutá spraš, takže v půdorysu se jámy jeví jako světlé skvrny v tmavém prostředí.

4) Slabá žíla žluté sprašové navážky, promíšené rulou, jež představuje destrukci staršího valu a je zároveň podkladem pro mladší zděnou hradbu. Je prolnta místy žilami popelovitými a zuhelnatělými.

5) Kamenná zeď s lící a její destrukce. Líc je v horní části značně do hloubky porušena a dosahuje nejvýše 1 metru. Kameny volně přizpůsobeny a voleny tak, aby lícovaly, a jsou kladeny na hlínu, která směrem do hloubky zdíva nabývá na kvantitě, takže vlastně nejpevnější je sama líc. V řezech se tato vrstva jeví v destrukci, při níž převažuje hlinitý materiál šedohnědý až černý se spálenými nebo ožehnutými hnízdy spraše. Táž vrstva tvoří výplň příkopu.

6) Ornice recentní, místy značně zesiluje a vyplňuje spáry horní rozrušené zdi.

Sonda 3/1952 B- úsek od tzv. halové stavby ke střední bráně

Sonda 3/1952 B navazuje na sondu 1/1948 východním směrem a měla za úkol sledovat průběh kůlových jam starší fáze hradby. V místě této sondy je však destrukce opevnění již víceméně rozorána. Pozůstatek destrukce po mladší hradbě s čelní kamennou zdí byl zachován jen na západní straně sondy. Výzkum této sondy pokračoval v roce 1953, přičemž dostala nové označení 1/1953 (resp.3/1953). Sonda měla dosti nepravidelný tvar, což bylo zřejmě dáno předpokladem dalšího rozšiřování sondy v příštím roce.

Foto: 8425, 8426, 8427, 8428

Popisy k fotkám: *Šolle 1953, 5-6*

Plány: Půdorys a západní profil sondy.

Zdroj: *Šolle 1953, 25-26*

Úsek: střední

Podloží: spraš

Berma: nebyla zkoumána

Příkop: nebyl zkoumán

Čelní kamenná zeď: Velmi torzovitě byla zachována jen na západní straně sondy. Ve východní části byla destrukce opevnění s čelní kamennou zdí značně rozvezena.

Jádro (mladší) hradby: v západním profilu bylo zachyceno jen částečně. Je tvořeno vrstvami č. 5 (šedohnědá, světlá navážková vrstva, promíšená drobným kamením) a č. 7 (horizontální žíly-snad zbytky roštů).

Týlní část (mladší) hradby: nebyla zkoumána

Starší fáze hradby: Je patrná jak v západním profilu, tak v půdorysu. V profilu jí představují vrstvy 4b (jáma pro vzpěru) a 11 (klínovitý žleb pro řadu fošen starší valové konstrukce, s vytlenou vertikální žílou, zbarvenou zetlelým dřevem do hněda), mělo se tedy jednat o vnitřní stranu starší hradby.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: vrstva č. 7 (snad zbytky roštů) a „vytlená vertikální žíla“ ve vrstvě 11 (snad pozůstatek vnitřní dřevěné stěny starší hradby).

Spálené vrstvy: Vrstva č. 4, silně popelovité souvrství a vrstva č. 4c šedě popelovitá. Na těchto vrstvách bylo postaveno jádro mladší hradby.

Starší (pravěké) situace pod hradbou: ne

Nálezy: *Šolle 1953, 54-57*

316/52 Střední val, sonda 3/52, B, starší hradba, popelová vrstva.

317/52 Střední val, sonda 3/52, B, mladší hradba.

318/52 Střední val, sonda 3/52, B, sídlištní jáma za valem.

319/52 Střední val, sonda 3/52, za halovou stavbou. Vrstva s rošty. (*Pozn. není jasné, zdase jedná o sondu 3/1952 A nebo 3/1952 B*)

320/52 Střední val, sonda 3/52, za halovou stavbou, ze dna sondy. (*Pozn. není jasné, zdase jedná o sondu 3/1952 A nebo 3/1952 B*)

Západní profil sondy:

1 – 3) Degradovaná černozem, rozpadající se na sprašové podloží, degradovaný horizont, sytě černý, mastný, a horní vyloužený horizont zelenošedý, původní přirozená úroveň. Tato vrstva, která je zde značně mohutná, je

proražena jamou pro vzpěru konstrukce staršího valu. Má světlou sprašovou výplň, pomíšenou chuchvalci humusu.

4) Silně popelovité souvrství černých popelovitých žil a sprašových vrstviček, promíšené kamením. Z ní se zahlubuje do původního horizontu vzpěrová jáma 4b. Vrstvu 4 kryje příbuzná vrstva.

4c) Vrstva šedě popelovitá.

5) Šedohnědá, světlá navážková vrstva, promíšená drobným kamením, jež zřejmě pochází z valového náspu mladší střední hradby. Je členěna horizontálními žilami humózními, tmavými, snad zbytky valových roštů (vrstva 7).

6) Hnědá destrukční vrstva pod a na vnější straně mladší kamenné líce, která sama je zde již v pohybu.

7) Horizontálními žíly tmavé humózní, snad zbytky valových roštů.

8) Dnešní ornice.

9) Částečně rozvalená kamenná líc mladšího středního valu.

11) Výplň klínovitého žlebu pro řadu fošen starší valové konstrukce, s vytlenou vertikální žilou, zbarvenou zetlelým dřevem do hněda. Na jedné straně je výplň jasně žlutohnědá, sprašová, na druhé straně humózní.

Klínovitý žleb proráží jasně původní povrchové vrstvy 1 – 3, nicméně také vrstva 6 respektuje tento žleb, i když, zdá se, byla navržena až při stavbě mladšího valu. Řada fošen se totiž zachovala do doby stavby valu II do výše jednoho metru nad povrch a umožnila předěl vrstev 5 – 6.

Sonda 4/1952 A – výzkum střední brány a okolí

Sonda 4/1952 A byla vedena v prostoru u střední brány, východně od ní v ohbí destrukce opevnění a navazovala na sondu 2/1951-východní část. Spojením sond 2/1951 a 4/1952 A byl získán řez hradby v úseku u střední brány v celé její šíři. Sonda 4/1952 B zkoumala prostor za branou a s výzkumem střední hradby nesouvisí. Sonda 4/1952 A měla nepravidelně obdélný tvar o rozměrech přibližně 8x2 m.

Foto: 8429, 8430

Popisy k fotkám: *Šolle 1953*, 5-6

Plány: Půdorys a jižní profil

Zdroj: *Šolle 1953*, 27-28

Úsek: při střední bráně

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma: odkryta sondou 2/1951

Příkop: vnitřní okraj příkopu odkryt sondou 2/1951

Čelní kamenná zeď: nacházela by se v sondě 2/1951, byla již ale v minulosti rozebrána.

Jádro hradby: vrstva č. 3 (navážka červenožluté spraše).

Týlní část (mladší) hradby: ne

Starší fáze hradby: V sondě z roku 1951 byla zachycena vnější část hradby s kůlovými jamami „po vzpěrách“ a žlebem „po fošnové stěně“. V sondě 4/1952 A byl odkryt pouze vnitřní žleb „po fošnové stěně“ bez kůlových jam „po vzpěrách“. Rozpětí mezi vnějším a vnitřním žlabem bylo Ca 8,5 m.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: Snad vrstva č. 4, patrně zřícená palisáda zadní stěny.

Spálené vrstvy: Vrstva č. 4 (pruh silně popelovitý, převrstvený do červena vypálené žíly, patrně zřícená palisáda zadní stěny.

Jiné: V těsné blízkosti za vnitřním žlabem „po fošnách“ byla odkryta sídlištní jáma s popelem, mazanicí a středohradištní keramikou (321/52).

Nálezy: Šolle 1953, 57-58

321/52 Střední brána, rozšířená sonda 4/52 za hradbou.

322/52 Střední brána, sonda 4/52, A, zadní palisáda.

Profil sondy 4/1952 A

1) Žlutohnědá spraš v podloží.

2) Původní humózní úroveň na povrchu šedá, vyloužená, na spodu tmavá až černá. Je proražena žleby pro palisádu a sídlištní jamou na vnitřní straně za hradbou.

3) Červenožlutá spraš, navezená uměle jako navážková výplň hradební.

4) Pruh silně popelovitý, převrstvený do červena vypálené žíly, patrně zřícená palisáda zadní stěny. Přerušuje vrstvu 3 a odděluje ji od destrukční vrstvy. Spadá do sídlištní jámy.

5) Humózní, dílem sprašová destrukční vrstva, smíšená s kamením, vyrovnávající původně hradbu a sídlištní členěný terén do orné roviny.

6) Recentní ornice. (v řezu chybně označeno jako 9)

Kampaň 1953

Sonda 3/1953- úsek od tzv. halové stavby ke střední bráně

Sonda 3/1953 byla založena jako pokračování a rozšíření sondy 3/1952 B z předchozí sezóny. Pojmenování sondy 3/1952 B bylo zároveň pozměněno na 1/1953, sonda je však již v nálezové zprávě vedena také pod označením 3/1953. Hlavním účelem sondy bylo zjistit poměr starší a mladší hradby. Tvar sondy, zapříčiněný dvěma rameny, připomíná zdánlivě písmeno T. Rameno ležící napříč destrukcí hradby (východní strana) je Ca 19,5 m dlouhé a až 3,5 m široké. Na něj navazující kolmé rameno, které sledovalo průběh zadního žlabu starší hradby a v západní části pojmulu sondu 3/1952 B, je Ca 13 m dlouhé a až 6 m široké.

Foto: 9382, 9383, 9384, 9385, 9386, 9387, 9388

Popisy k fotkám: Šolle 1954, 84-87

Plány: Půdorys; západní a východní profil.

Zdroj: Šolle 1954, 18-21

Úsek: střední

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma: lze tušit ve východní části sondy při vnitřním okraji příkopu, mladší hradba je tu však výrazně narušená. Nelze tedy stanovit šířku bermy.

Příkop: Sonda zachytila jeho vnitřní okraj na východní straně sondy v příčném rameni a v jejím východním profilu. Příkop porušuje čelní „fošnový žlab“ starší hradby. Je zasypán kamennou destrukcí z čelní kamenné zdi mladší hradby.

Čelní kamenná zeď: Byla zachována ve značně torzovitém stavu jen v západním profilu sondy, viz. srovnání s řezem sondy 3/1952 B. Postavená na sprašové navážce (3a).

Jádro hradby: ve východním profilu při starší fázi hradby vrstva č. 6 (slabě humózní hlína smíšená se spraší a sporadickými uhlíky), šířka mezi oběma žlaby Ca 5,8 m. V západním profilu ke starší fázi zřejmě přináležejí vrstvy č. 6 (slabě načervenalá, žlutavá sprašová vrstva, vzniklá výhozem žlebu pro hradební stěnu) a 3b (žlutavá sprašová suť), mezi těmito vrstvami jsou ještě vrstvy č. 5a a 5b (popelovitá souvrství, která měla vzniknout požárem dřevěných částí starší hradby). Vrstvou č. 2 (šedá humózní vrstvička) situace přechází k vrstvě 3a (sprašová navážka) která je nejspíš pozůstatkem z velké části již rozvezeného jádra mladší hradby.

Týlní část (mladší) hradby: ne

Starší fáze hradby: V půdorysu patrný přední a zadní žlab „po fošnách“ a zadní kúlové jamky po „vzpěrách“. Přední žlab je zachycen pouze ve východní části sondy, kde postupně směrem na západ přechází do mladšího příkopu. Kúlové jamky po „vzpěrách“ v přední části byly patrně zničeny příkopem mladší hradby. Podle profilů je hloubka žlabů „přední a zadní hradební stěny“ Ca 60 cm. Stratigrafický poměr starší a mladší fáze hradby je patrný na západním profilu sondy, kde má být dělítkem obou horizontů vrstva č. 2.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: ve východním i západním profilu patrné zbytky čelní i zadní stěny starší hradby

Spálené vrstvy: V západním profilu vrstva č. 5 (popelovité souvrství), která měla vzniknout požárem dřevěných částí starší hradby. Ve východním profilu vrstvy č. 3, 4 a 7. Vrstvy 3 a 4 jsou již mimo hradbu, vrstva 7 (popelovitá, promíšená chuchvalci světležluté spraše a uhlíky) tvoří výplň žlebu pro jižní hradební stěnu a v ní bylo zachyceno „ložisko po fošně hradby“.

Starší (pravěké) situace pod hradbou: ne

Jiné: ve východní části sondy asi 5 m od zadní „fošnové“ stěny starší hradby byly odkryty 3 sídlištní zahloubené objekty snad „současné se starší hradbou“, jsou interpretovány jako „nějaké přístavky k hradbě, související s obranou“ (Šolle 1954, 21).

Nálezy: Šolle 1954, 33-36

145/53 Původní úroveň a výplň vzpěr, vnitřní hradební stěny. Sonda 3/53. Starší hradištní

146/53 Sonda 3/53. Sídlíštní jáma 1 za st. hradbou.

147/53 Sonda 3/53. Sídlíštní jáma č. 3.

Popis vrstev – západní profil (1/53)

1) ornice s vegetační vrstvou

2) Šedá humózní vrstvička, místy rozšířená v hnízdo sbíhá severním směrem až k svislému ložisku po hradební fošně starší hradby. Odděluje vrstvu 3a s mladší hradební lící od suťové vrstvy 3b z výplně starší hradby.

3a) Sprašová navážka mladší slovanské hradby se základy kamenné líce z větší části již porušené. Barva spraše je slabě načervenalá.

3b) Žlutavá sprašová suť, ostře oddělená ložiskem hradební stěny a krytá vegetačním pokryvem č. 2. Jde patrně o suť výplně starší hradby.

4) Slabě humózní nahnědlá vrstva, vzniklá výhozem žlebu starší hradební stěny.

5) Popelovité souvrství, vzniklé požárem dřevěných částí starší hradby člení se na vrstvičku a) horní světlešedou a b) silně popelovitou, žilnatou vrstvu resp. souvrství shořelých dřevěných objektů.

- 6) Slabě načervenalá, žlutavá sprašová vrstva, vzniklá výhozem žlebu pro hradební stěnu.
- 7) Slabě humózní šedá vrstva navážková.
- 8) Degradovaná černozem, tuhá, kompaktní. Původní přirozený povrch.

Popis vrstev – východní profil

- 1) ornice
- 2) Načervenalá sprašová suť.
- 3) Šedá popelovitá vrstva se sklonem k jihu spadá až k samému dnu.
- 4) Silně popelovité kypré souvrství se stejným sklonem. Rozpadá se na vrstvu b) promíšenou světle žlutavou spraší.
- 5) Sprašový, slabě načervenalý klín hradební suti téhož sklonu, pomíšený uhlíky.
- 6) Slabě humózní hlína smíšená se spraší a sporadickými uhlíky se vyklíňuje ve směru suťových vrstev v nadloží. V prostoru hradby se jeví jako navážka hradební.
- 7) Vrstva popelovitá, promíšená chuchvalci světložluté spraše a uhlíky. Tvoří výplň žlebu pro jižní hradební stěnu. V ní ložisko po fošně hradby.
- 8) Původní humózní vrstva s původním povrchem.
- 9) Sprašová žlutohnědá navážka, sloužící za hradební výplň v plné šíři 6 metrů. Ukončena na severní straně severní hradební stěnou.
- 10) Výplň příkopu mladší hradby. (*není v profilu znázorněná*)

Sonda 4/1953 – úsek od tzv. halové stavby ke střední bráně

Sonda zachycuje pokračování starší hradby směrem ke střední bráně. Starší hradba je zde stejného charakteru jako v sondě 3/1953. Pozůstatky mladší hradby se nedochovaly, protože v tomto místě byly v minulosti rozvezeny a rozorány. Tvar sondy je obdélný (19x1 m), jen ve východním profilu byla sonda rozšířena o dva boční segmenty, které sledovaly žlaby „po fošnách“ a kúlové jámy po vzpěrách starší hradby.

Foto: 9389, 9390, 9391, 9392

Popisy k fotkám: *Šolle 1954*, 84-87

Plány: Půdorys a západní profil.

Zdroj: *Šolle 1954*, 21-22

Úsek: střední

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma (mladší hradby): nebyla zachycena

Příkop: sonda nejspíš zasáhla jeho vnitřní okraj Ca 5,5 m od „palisádového“ žlabu starší hradby.

Čelní kamenná zeď: nebyla zachycena, v minulosti byla pravděpodobně rozvezena.

Jádro hradby: destrukce starší hradby je vyplněna vrstvou č. 2 (žlutohnědá, sprašová navážka). Pozůstatek jádra mladší hradby by možná mohla představovat vrstva č. 2c (suťová, kamenitá) v zadní části sondy.

Týlní část (mladší) hradby: Mladší hradba nebyla v této sondě vůbec identifikována (v minulosti rozvezena). Je však možné, že kameny z vrstvy 2c (suťová, kamenitá) v zadní části sondy by mohly pocházet z rozorané „zadní kamenné paty“ hradby, případně by vrstva mohla pocházet z jádra mladší hradby.

Starší fáze hradby: V půdorysu a v profilu jsou patrné přední a zadní žlab „po fošních – palisádě“ a přední a zadní kůlové jamky po „vzpěrách“. Rozpětí mezi oběma žlaby je ca 6 m.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: Pozůstatky po „vzpěrách a fošních“ (ložiskách) starší dřevěné hradby, hlavně ve vrstvě č. 2b.

Spálené vrstvy: Vrstva č. 2b (narudlá sprašová výplň žlebů hradebních stěn s ložisky pro vzpěry a fošny, promíšená hojně uhlíky a popálenými nebo do ruda vypálenými hručkami hlíny).

Starší (pravěké) situace pod hradbou: ne

Nálezy: Šolle 1954, 36-37

148/53 Sonda 4/53. Střední hradba, starší fáze. Na úrovni podloží.

Popis vrstev – západní profil

1) ornice

2a) Žlutohnědá, sprašová navážka starší slovanské hradby. Vykliňuje se za žlebem jižní hradební stěny.

2b) Narudlá sprašová výplň žlebů hradebních stěn s ložisky pro vzpěry a fošny, promíšená hojně uhlíky a popálenými nebo do ruda vypálenými hručkami hlíny. Při jižním konci vrstva splývá s vrstvou 3.

2c) Suťová vrstva kamenitá, v podstatě humózní. Kamenitá vrstva má sklon jižní a přetíná i kryje severní hradební stěnu.

3) Původní humózní povrch, narušený slovanskou hradbou.

4) Netknuté podloží spraše porušené jen hradebními žleby.

Sonda 5/1953 – úsek od tzv. halové stavby ke střední bráně

Sonda zachycuje další část pokračování průběhu starší hradby směrem ke střední bráně. I v tomto místě se pozůstatky mladší fáze hradby nedochovaly. Sonda je obdélného tvaru o rozměrech 19,5 x 2 m.

Foto: 9393, 9394, 9395

Popisy k fotkám: Šolle 1954, 84-87

Plány: Půdorys, západní a východní profil.

Zdroj: Šolle 1954, 22-23

Úsek: střední

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma (mladší hradby): Nebyla zachycena.

Příkop: snad zachycen jeho vnitřní okraj v severním rohu sondy.

Čelní kamenná zeď: nebyla zachycena, v minulosti byla nejspíš rozvezena.

Jádro hradby: Souvrství navezených vrstev, tvořící hliněný masiv hradby. Jde o vrstvy převážně humózní s chuchvalci spraše 5a), nebo naopak s převahou sprašové 5b), jindy pestré, promíšené černozemí 5c (?). V západním profilu směrem od vnitřního „palisádového žlabu“ zasahuje do jádra i vrstva 3b (tmavá vrstva sutě s černými pruhy humózních hlín z rozvalené hradby (z palisády?))

Starší fáze hradby: Zachyceny byly čelní a týlní žlab po palisádách a ze zadní strany řada kůlových jam po „vzpěrách“. Čelní a zadní vzpěry patrné i na východním profilu sondy, kde na čelní straně jsou vidět dvě „vzpěry“ za sebou – možná oprava hradby?.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: Ve vrstvě 2c (ložiska po fošnách mají zásyp drobný, porézni, nahnědlý se stopami po zpuchřelém dřevě)

Spálené vrstvy: vrstva 2b (sprašová suť slabě do červena vypálená s chuchvalci pálené hlíny, uhlíky ze spálené hradby a s kamením) před čelní stěnou starší hradby. Částečně také vrstva 2c (výplň hradebních klínovitých žlebů s kameny. Světle šedožlutá spraš, pomíšená humózními hnízdy, místy do ruda vypálená. Ložiska po fošnách mají zásyp drobný, porézni, nahnědlý se stopami po zpuchřelém dřevě)

Starší (pravěké) situace pod hradbou: ne

Jiné: Za týlním žlabem „po palisádách“ ve vzdálenosti 1 až 5 m od něho bylo zachyceno „několik mělčích kůlových jamek, zapřených kameny bez znatelné souvislosti“.

Nálezy: bez nálezů

Popis vrstev – západní a východní profil.

1) ornice

2a) Sprašová vrstva přioraná k hradební suti.

2b) Sprašová suť slabě do červena vypálená s chuchvalci pálené hlíny, uhlíky ze spálené hradby a s kamením. Souvisí přímo s vrstvou 2c. Při východní straně dvojitý opěrný systém.

2c) Výplň hradebních klínovitých žlebů s kameny. Světle šedožlutá spraš, pomíšená humózními hnízdy, místy do ruda vypálená. Ložiska po fošnách mají zásyp drobný, porézni, nahnědlý se stopami po zpuchřelém dřevě. Hloubka fošny od úrovně 60 cm.

3a) Slabě humózní vrstva, vzniklá při severní straně výkopem žlebu, při jižní straně spíše sesutím hradby. Ve východním profilu chybí (?).

3b) Tmavá vrstva sutě s černými pruhy humózních hlín z rozvalené hradby. Ve východním profilu chybí.

4) Šedá humózní původní úroveň.

5) Souvrství navezených vrstev, tvořící hliněný masiv hradby. Jde o vrstvy převážně humózní s chuchvalci spraše 5a), nebo naopak s převahou sprašové 5b), jindy pestré, pomíšené černozezemí.

6) Rostlý terén sprašový.

Sonda 6/1953 – dokončení výzkumu střední brány a okolí

Sonda rozšířila prostor výzkumu u střední brány, který byl zkoumán už od roku 1950. Do té doby byla sondou 2/1951 zachycena jen vnější polovina brány, sonda 6/1953 postihla její vnitřní a týlní část. Sonda měla přibližně obdélný půdorys o rozměrech Ca 33x9 m. Na západ od brány sonda zasáhla i hradbu.

Foto: 9396, 9397, 9398, 9399, 9400, 9401, 9402, 9403, 9404, 9411, 9413, 9415, 9423, 9426, 9427, 9428, 9429, 9430, 9431

Popisy k fotkám: *Šolle 1954*, 84-87

Plány: Půdorys, S, J a Z profily. Profily poskytly pouze šikmé řezy hradbou, žádný kolmý řez není bohužel k dispozici.

Zdroj: *Šolle 1954*, 23-28

Úsek: při střední bráně

Podloží: žlutohnědá spraš

Berma: zachycena sondou 2/1951

Příkop: zachycen sondou 2/1951

Čelní kamenná zeď: zachycena sondami 3/1950 1 a 2/1951

Jádro hradby: Těžko určitelné, k dispozici nemáme žádný kolmý řez hradby. Zároveň sonda 6/1953 od sondy 2/1951 poněkud odbíhá a mezi těmito sondami vznikl neprokopaný blok v jádru hradby. Nicméně v odkryté části jádra hradby byly zjištěny navážky – vrstvy spraše a hlín humózních a smíšených, které byly navršovány šikmo. V jádru hradby byly zjištěny „dvě nehluboké jámy se zbytky zpráchnivělých kúlů“.

Týlní část (mladší) hradby: kamenná destrukce tzv. kamenná pata nad vnitřním žlabem starší hradby.

Starší fáze hradby: Sondou 6/1953 byly zachyceny pozůstatky zadní stěny se žlebem po „palisádách“ a řadou kúlových jam po vzpěrách. Řada kúlových jam po vzpěrách končí v místě, kde se k hradbě přiblížil velký zahloubený objekt a dále jámy nejsou již v sondě patrné. Jámy po vzpěrách jsou vzdálené asi 1 m od žlabu. V některých jámách byly zachyceny i placaté kameny nejspíš k lepšímu držení vzpěr. Čelní stěna starší hradby (až na malý úsek žlabu odkrytý sondou 6/1953) se žlabem a kúlovými jamami byla odkryta už v roce 1951, tehdy však ještě nebyla rozpoznána jako starší fáze hradby.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: ne

Spálené vrstvy: Výplně sloupů brány a žleby po palisádě byly „silně do ruda spáleny“, nejspíš souvisí s požárem a následným zánikem starší fáze hradby. Kamenná destrukce leží na vrstvách spraše a popela s málo kameny – pozůstatek požáru starší hradby?.

Starší situace pod hradbou: ne

Střední brána: výzkum brány byl sondou 6/1953 dokončen, na obou bočních stranách bylo zjištěno 6 sloupových jam lemujících průchod. Přední část průchodu brány (směrem do vnějšího areálu) je široká 250 cm. Zadní část se zužuje až na 150 cm. Průchod brány je dlouhý přibližně 8 m. Podle interpretace měla brána spolu se zánikem starší fáze opevnění zaniknout požárem a na ní měla být na stejném půdorysu vystavěna brána mladší hradby.

Jiné: Za týlní stěnou hradby byly odkryty četné objekty (zahloubený objekt, kúlové jamky, 2 propálené objekty „ohnišť“ (?), počátek příkopu chránícího prostor s jezírkiem, žlabovitý objekt).

Nálezy: Šolle 1954,39-40, 62-75

155/53 Střední brána, 6/53. Hladina výzkumu, pův. terén.

208/53 Akropol. Za hradbou u střední brány. Výzkum 6/53. Povrchový sběr. Navážka horní žlutky ve hradbě.

209/53 Akropol. /pole č. B/ Střední hradba. Navážky hradební.

210/53 Akropol. Vnitř. hradební stěna za žlebem. Žleb u hradební stěny. (keramika Pražského typu v zásypu žlebu)

211/53 Akropol. Za hradbou u střední brány. 6/53, A. Kamenná suť za hradbou.

212/53 Za střední hradbou. Výzkum 6/53. Spodní suťové vrstvy za hradbou pod kamením.

Popisy vrstev: stěna oddělující prostor střední brány od výzkumné plochy 6/53

1) ornice

2) Spraš jako hradební navážka a jako suť těžce vrstvy (2b). Suť nad kulem ©.

- 3) Navážka humózních hlín, součást násypu.
- 3b) Suť humózní výplně hradby.
- 4) Navážka načervenalé, skvrnitě spraše, výplň středních kúlů uvnitř hradby.
- 5) Původní humózní hlína.

Sonda 8/1953 – střední hradba ve východním úseku

Sonda 8/1953 byla založena v místech starší sondy 3/1950 8, kterou rozšířila do 2 m a prodloužila. Sonda 3/1950 8 je v náleзовé zprávě k výzkumu z roku 1953 chybně označovaná jako sonda 7/51 – případně 7/1951 (viz. *Šolle 1954*, 30). Sonda 8/1953 byla založena za účelem zkontrolovat pokračování starší fáze hradby východně od střední brány a její poměr k mladší fázi hradby. Bohužel kvůli absenci plánů a fotografií nelze popsat její velikost a tvar a lze vycházet pouze z psaných informací.

Foto: ne

Plány: ne

Zdroj: *Šolle 1954*, 30

Úsek: východní

Podloží: žlutohnědá spraš (podle popisu sondy 3/1950 8)

Berma: až 3 m (podle popisu sondy 3/1950 8)

Příkop: vyplněn kamennou destrukcí z čelní kamenné zdi

Čelní kamenná zeď: Byla založena na navážce spraše. Z čelní kamenné zdi se zachovalo několik ložných řad kamenů (podle popisu sondy 3/1950 8).

Jádro hradby: žluté sprašové navážky

Týlní část hradby: nebyla zkoumána

Starší fáze hradby: Vnější žleb a stopy po čelních vzpěrách „pod širším pásem spálené hlíny a zuhelnatělých dřev“, vnitřní žleb nebyl sledován.

Pozůstatky dřevěné konstrukce: „celé kusy spálených dřev“ při vnějším žlebu starší hradby

Spálené vrstvy: „širší pás spálené hlíny a zuhelnatělých dřev“ nad zbytky starší hradby. Ta nejspíš zanikla požárem.

Starší situace pod hradbou: není zmiňována

Nálezy: bez nálezů

Kampaň 1955

Sonda 3/1955 – střední hradba v západním úseku

Rozsáhlá sonda byla založena především kvůli zjištění charakteru osídlení v západní části středního areálu. Zasáhla však okrajově také destrukci středního opevnění, a to ze zadní části v podobě kamenné destrukce týlu. Destrukce opevnění je v těchto místech patrná jen v podobě mírné terénní vlny.

Foto: 13156, 13157

Popisy k fotkám: *Šolle 1956*, 164

Plány: západní profil; půdorys je zmiňován, bohužel však nebyl nalezen.

Zdroj: Šolle 1956, 43, 46

Úsek: západní

Podloží: Zvětralá a zahliněná rula přecházející ve skalnaté podloží.

Berma: nebyla zkoumána

Příkop: nebyl zkoumán

Čelní kamenná zeď: nebyla zkoumána

Jádro hradby: z jádra hradby byla částečně zachycena vrstva č. 5 (porézní světlešedá navážka)

Týlní část hradby: destrukce týlní části zachycena v podobě spálené vrstvy s kameny (č. 3; foto 13 156).

Směrem od jádra hradby klesala a byla roztažena do délky Ca 4 metry.

Starší fáze hradby: nebyla zkoumána

Pozůstatky dřevěné konstrukce: ne

Spálené vrstvy: vrstva č. 3 (spálená vrstva kulturní s kamenitou destrukcí valu) a vrstva č. 6 (světlešedá popelovitá).

Starší situace pod hradbou: těsně za týlem hradby jáma č. 15 (mělká Ca 20 cm, miskovitá). Jáma je vyplněná vrstvou č. 7 (šedozeleň, kulturní) a obsahuje zlomky raně středověké keramiky, na dně jámy rozrušené kameny ze skály. Jáma je překrytá vrstvou č. 6 (světlešedá popelovitá), která je překrytá kamennou destrukcí. Jáma by tedy měla být starší než destrukce hradby, příp. než mladší fáze hradby.

Nálezy: Šolle 1956, 135-136

512/55 Prac. 3/55, c, g, destrukce středního valu. Č. nál. 129.

513/55 Prac. 3/55, C 1-10, G, jáma 15, šedohnědá vrstva při dně, pod destrukcí valu.

Č. nál 131/55

Popis vrstev:

- 1) ornice
- 2) Humózní vrstva, přecházející v ornici.
- 3) Spálená vrstva kulturní s kamenitou destrukcí valu
- 4) Žíla světlešedé zavážky
- 5) Porézní světlešedá navážka z valového násypu.
- 6) Světlešedá popelovitá vrstvička, kryjící jámu č. 15.
- 7) Výplň jámy č. 15, šedozeleň, kulturní.

Kampaň 1956

Sonda 1/1956 – střední hradba v západním úseku blízko od příkrých svahů nad Kouřimkou

Sonda byla založena v západní části opevněného areálu v místě styku střední hradby s prudkým jižním svahem k Výrovce. Původní obdélná sonda 1/1956a byla postupně rozšiřována o nové sektory. Nejprve došlo k rozšíření dvěma rameny v sondu křížovou. Poté byly (na základě nálezů zuhelnatělé dřevěné konstrukce v jádru destrukce opevnění) přidány sektory 1/1956b-c. Sonda byla ještě doplněna o sektor 1/1956d, který sledoval průběh čelní kamenné zdi hradby. Ramena křížové sondy jsou dlouhá Ca 18 x 20 m.

Foto: 14201, 14202, 14203, 14204, 14205, 14206, 14207, 14208, 14209, 14210, 14211, 14212, 14213

Popisky k fotkám: Šolle 1957, 42-44

Plány: půdorysy 3x, příčné a podélné profily.

Zdroj: Šolle 1957, 1-6

Úsek: západní

Podloží: zvětralá rula

Berma: Sonda odkryla 1,5 m bermy. Po zániku opevnění byla překryta kamennou destrukcí z čelní zdi. Nebyla dokopána až k příkopu, proto nelze určit její šířku.

Příkop: nebyl zkoumán

Čelní kamenná zeď: kromě základní obdélné části sondy 1/1956a, byla sledována rozšířeným výkopem 1/1956d. Lícni část zdi byla zachycena jen v základech snad do výšky 0,3 metru, podle fotografie (14 206) nejvýše ve třech ložných řadách nad sebou. Podle mého názoru ke konstrukci čelní kamenné zdi patří i tzv. „kamenná konstrukce valu“. Kameny tak zasahují do značné hloubky destrukce opevnění (2,8 m některé ojedinělé kameny sahají až ke 4 m od líce zdi). Zeď je v půdoryse rozdělena kůlovou jamou K8. Zeď byla postavena na vrstvě č. 6 (červenožlutá jílovitá z rulové zvětraliny, jež měla oddělovat „starší slovanský horizont“) a uhlíky.

Jádro hradby: tvořeno šedohnědou skvrnitou navážkou (č. 3), která je rozdělena popelovitou vrstvou s chuchvalci spálené hlíny a uhlíky (č. 5), snad pozůstatkem po shořelém dřevěném roštu. Těsně pod vrstvou ornice byla odkryta zuhelnatělá dřeva jako pozůstatek roštové konstrukce (foto 14 202, 14 203, 14 207). Šířka tělesa jádra hradby asi 5 až 6 m.

Týlní část hradby: týlní část hradby tvoří destruované a spálené vrstvy (č. 4c) z dřevěné destrukce, „zřícené ve dvou fázích za sebou“. S tímto souvisí i požárem vypálená hlína do červena, „markantně patrná zejména na patě valu, kde byla zjištěna ještě celá zuhelnatělá dřeva“. Mezi těmito vrstvami byly patrné ještě popelovité vrstvy s chuchvalci spálené hlíny a uhlíků (č. 5a – 5c). Neméně významnou složkou destrukčních vrstev týlní části hradby byly i kameny. Destrukce týlní části hradby, která směrem od jádra hradby pozvolna klesá, dosahuje přibližně 4 metrů (od M9 až k M13, případně až k M17) a je zachycena na fotografiích č. 14 211, 14 212, 14 213.

Starší fáze hradby: Nebyla zjištěna. Její průběh je předpokládán mimo sondu 1/1956.

Pozůstatky dřevěné konstrukce/roštová konstrukce: Dobře patrná v půdorysu i v řezu v podobě zuhelnatělých dřev. V řezu vrstvy 4a a 4c. S konstrukcí mohou souviset i kůlové jamky (K1-8).

Spálené vrstvy: Pozorované v patě středního valu. Vrstva 4c Zřícené a spálené vrstvy z dřevěné destrukce u paty valu, zřícené ve dvou fázích za sebou. S tím souvisí i požárem vypálená hlína do červena, markantně patrná zejména na patě valu, kde byla zjištěna ještě celá zuhelnatělá dřeva.

Situace pod hradbou: tzv. starší slovanský horizont v podobě sídlištních zahloubenin a jam bez archeologického obsahu.

Nálezy: Šolle 1957, 26-28

363/56 Pracoviště 1/56, sek. A-C. Sběr z konstrukce roštu.

364/56 Pracoviště 1/56, sek. B, východ. Kamenná suť u paty valu a dno za valem.

365/56 Pracoviště 1/56, sek. A jih. Proluka mezi středním a jižním valem, vyplněná zbytky po dřevu s kult. obsahem.

366/56 Pracoviště 1/56 a křížová, násep jižní hradby.

- 367/56 Pracoviště 1/56 a, křížová. Výplň kůlu K9.
- 368/56 Pracoviště 1/56/a/ křížová, sever. Jáma č. 1 v náspu valu.
- 369/56 Pracoviště 1/56/a/, sever, jáma č. 2.
- 370/56 Pracoviště 1/56/a/, západ. Kamenná konstrukce valu. Vrstva 2.
- 371/56 Pracoviště 1/56/a/, mateřská vrstva 6 spodní. Pod valem.

Popis vrstev řezu:

- 1) Ornice zesiluje poněkud v místech s měkkým podložím např. nad příkopem a přechází v humózní splach.
- 2) Vrstvy kamenů uložených jak in situ při stavbě přední valové konstrukce i čelní kamenné zdi, tak v sekundární poloze v destrukci před valem i u paty valu.
- 3) Hlinitá navážka, šedohnědá, skvrnitá se stopami uhlíků tvoří jádro kamenného náspu.
- 3b) Před valovým tělesem v místě bermy i nad valovou patou spadá po šikmém valovém náspu.
- 4a) Dřevěná konstrukce roštu, zachovaná in situ v zuhelnatělém stavu.
- 4b) Vertikální kůly a jejich stopy v kůlových jamkách a tmavší humózní (?), a popelovitou výplní resp. větší druhotné zásahy do valového náspu.
- 4c) Zřícené a spálené vrstvy z dřevěné destrukce u paty valu, zřícené ve dvou fázích za sebou. S tím souvisí i požárem vypálená hlína do červena, markantně patrná zejména na patě valu, kde byla zjištěna ještě celá zuhelnatělá dřeva.
- 5) Popelovité vrstvy s chuchvalci spálené hlíny a uhlíků, kypré, prackové (?).
- 6) Červenožlutá jílovitá navážka základová, promíšená kulturními zbytky (zvířecí kosti, úlomky slovanské keramiky č.přír.371/56) tvoří základ valového náspu. Je sebrána ze slovanského sídlištního prostoru staršího horizontu. Není homogenní.
- 7) Netknuté přírodní podloží rulové zvětraliny, značně jílovitě zahliněné. Původní přírodní povrch pročleněn jamami staršího horizontu.

11.2. Interpretace střední hradby podle M. Šolla

Starší hradba

Starší fáze střední hradby je rekonstruována jako dvojitá řada palisád, vzdálených od sebe 6 až 7 m. Ty byly zapuštěny do předem vyhloubených klínovitých až 50 cm širokých a 70 cm hlubokých žlabů. Palisády tvořily vnější i vnitřní hradební stěnu a prostor mezi nimi byl vysypán hlinitou navážkou. Hradba tak zaujímal šířku 6 až 7 m. Obě stěny, vnější a vnitřní, byly zvenčí podepřeny 2 m vysokými šikmými vzpěrami. Předpokládá se propojení obou stěn zevnitř dřevěnými kleštinami. Výšku hradby lze jen odhadovat, snad na 3 metry a v čele s předprsní až na 4 m. Před hradbou byl vyhlouben pravděpodobně i paralelní příkop, který byl později zahrnut do širokého příkopu mladší hradby (*Šolle 1966*, 101-102, obr. 19). Zánik starší hradby je spojován s „náhlou katastrofou“, při které zanikly požárem hradba, brána a tzv. halová stavba, zatímco vnější hradba zůstala zachována (*Šolle 1966*, 175).

Vstup do středního areálu zajišťovala střední brána, umístěná v místě ostrého zalomení průběhu středního opevnění. Prostor vchodu byl hluboký 8 metrů a směrem od vnějšku se zužoval z 2,7 m na 1,5 m. Obě boční stěny vchodu byly zpevněny pěti sloupy. Nad branou je předpokládána věžová nástavba a do brány vedla mírně zahloubená cesta dlážděná drobným kamením (*Šolle 1966*, 108-109, obr. 23-24).

Mladší hradba

Mladší hradba byla založena na základech starší hradby, jen u tzv. „halové stavby“ při nejvyšším místě návrší došlo ke zkrácení původního obloukovitého vytočení hradební linie tak, že hradba zde byla postavena přímo nad zbytky „stavby“ a relikt starší hradby byly zničeny mladším příkopem. Před hradbou byl vyhlouben příkop hluboký 4 – 4,5 m a široký na některých místech při úrovni 8 – 9 m. Příkop mladší hradby pravděpodobně pohltil starší příkop, který je předpokládán menších rozměrů ale nebyl nikde zachycen. Mezi příkopem a čelní kamennou zdí byla až 3 m široká berma.

Hradba v nejvyšší části areálu na tzv. „akropoli“ byla silnější, v základech tu byla široká až 10 m a lišila se i v konstrukci. V jejím tělese byl uplatněn překládkový způsob kladení roštů, při níž se střídal v jednotlivých roštích nad sebou směr kolmý se směrem souběžným s hradební osou. Konstrukce jádra hradby byla navíc zpevněna pilotováním. Ve zbylých částech průběhu středního opevnění (západní úsek, východní část středního úseku až po východní úsek) byla hradba široká v základech 8 m. V konstrukci bylo uplatněno poměrně

hustší souvrství dřevěných roštů, které sestávaly z kuláčů, kladených až v půlmetrových vzdálenostech vedle sebe kolmo k čelní zdi.

Celá hradba byla zepředu opatřena čelní kamennou zdí stavěnou z místní ruly. Předprseň je rekonstruována jako protažená čelní kamenná zeď. Na zadní straně hradby byla menší kamenná zídka. Na základě otisků základového dřeva v místech styku s jižní obvodovou hradbou se předpokládá odstupňování ochozu hradby směrem od jejího čela k týlu. Průběh hradby se skládal z 5 – 6 metrů širokých oddílů – komor, které byly v základech vymezeny buď řadou kamenů nebo trámci. V těchto oddílech byly kladeny rošty střídavě podélně nebo příčně. Se stavbou mladší hradby byla obnovena i střední brána. Ta byla pravděpodobně postavena na stejném místě a nejspíš i stejným způsobem jako brána starší fáze. Bohužel právě v místě střední brány byly relikty mladší hradby natolik sníženy novověkým „rozvážením valů“, že k mladší bráně se nezachovalo téměř nic (*Šolle 1966*, 175-179, obr. 45-46).

11.3. Průběh výzkumu střední hradby (1948-1956) – kritika metodika výzkumu

První řez destrukcí střední hradby byl získán sondou 1/1948 ve středním úseku průběhu středního opevnění. Jednalo se o přibližně 500 m dlouhou a 2 m širokou sondu zjišťovacího charakteru skrz vnitřní, střední a zčásti i vnější areál a prořala také zmíněnou střední hradbu včetně příkopu. Sonda 1/1948 byla založena za účelem zjistit přehled všech vrstev osídlení, zvláštnosti jednotlivých úseků a zároveň k získání první představy o struktuře vnitřního a středního opevnění (*Šolle 1949, 2*).

V následující výzkumné sezóně 1949, byla ve východní části opevněného areálu položena zjišťovací sonda 1/1949, jež byla dlouhá 200 m a široká 2 m. Tato sonda protnula destrukci střední hradby, vnější areál a destrukci vnější hradby. Řez střední hradbou byl v této sondě veden především za účelem kontrolním, hlavní pozornost v tomto roce byla však směřována na dobře zachovalou vnější fortifikaci (*Šolle 1950, 1-2*).

V roce 1950 představoval hlavní záměr výzkumu Staré Kouřimi kompletní odkryv vnější brány ve vnějším pásu opevnění (sonda 1/1950). Skupiny sond 2/1950 A-F a 3/1950 1-8 při střední hradbě měly charakter orientační sondáže a byly jen předpokladem dalšího soustavného výzkumu. Sondy 2/1950 A-F byly založeny v nejvyšší části návrší u novodobé kapličky. Jejich účelem bylo zkontrolovat stav středního opevnění v daném místě, nalézt bránu do středního areálu a zjistit stupeň a ráz osídlení středního areálu v nejvyšším místě návrší, kde M. Šolle předpokládal akropoli. Líc čelní kamenné zdi tu byl odkryt po částech v poměrně velkém rozsahu sondami 2/1950 A-F a několika „šachovnicovitě“ rozloženými drobnými sondami (100 x 100 cm) v délce o něco málo přesahující 100 m za předpokladu, že proti vnější bráně stála střední brána, ta však nalezena nebyla. V sondě 2/1950 F bylo objeveno tzv. „baštovité zesílení středního valu“, jednalo se spíše o tehdy ještě nerozpoznanou komoru. V následujícím roce výzkum na tuto sondu navázal a došlo k nalezení tzv. „halové stavby“. Zjišťovací sondy 3/1950 1-8 byly položeny při ostrém zlomu středního opevnění, protože v těchto místech byla hledána střední brána. Výzkum sice v sezóně 1950 na vlastní bránu ještě nenarazil, podle odkrytých situací však bylo zřejmé, že se vyskytuje poblíž a byla tak přichystána základní představa k odkryvu brány v následujících letech 1951 a 1953 (*Šolle 1951, 1-2, 10 a 18*).

V roce 1951 začal plošný výzkum v nejvyšším místě návrší na údajné akropoli, který trval až do roku 1953 a v rámci něhož byla objevena i tzv. „halová stavba“. K objevu této „stavby“ došlo při rozšiřování plošného odkryvu západně od sondy 2/1950 F sondou 1/1951a, kdy byl zjištěn souvislý pás fošnových a kůlových jamek. Tento pás byl sledován západním směrem také v místech, která byla z neznalosti situace v předešlém roce již výzkumem

narušena. S úmyslem zamezit dalšímu narušení těchto situací byla zvolena metoda založení výzkumu výše než na rozmezí původního povrchu a podloží. Pás byl zakončen obloukovitým vytočením a pak se vracel směrem na východ. Následně byl sledováním pasu prokopán celý obvod tzv. halové stavby i ve východní polovině (Šolle 1952, 7-8). Při srovnání půdorysu této „stavby“ z roku 1951 a půdorysu sondy 2/1950 F je patrné, že obvodové pasy byly v roce 1951 v terénu zpětně dohledávány a do půdorysu v místě sondy 2/1950 F byly dodatečně dokresleny, což vypovídá o neúplném dokopávání sond přinejmenším v roce 1950. V roce 1951 byla také odkryta přední část střední brány v místě ostrého lomu střední hradby. Sonda 2/1951 navázala na loňskou sondu 3/1950 1, kterou byl nalezen osamocený zbytek jinak již zničeného líce čelní kamenné zdi mladší hradby. Sonda 2/1951 byla založena přímo v zalomení průběhu hradby a byla rozdělena novodobou polní cestou na východní a západní část. V roce 1951 byla odkryta přední část brány spolu se štětovanou cestou, která do ní vedla a přední část starší hradby v podobě kúlových jam po vzpěrách a žlebu po palisádě, tehdy ještě považované za konstrukční součást mladší hradby (Šolle 1951, 13).

V sezóně 1952 byly odkryty zbývající části tzv. „halové stavby“, jež dostaly dohromady označení sonda 2/1952. Jednalo o vnitřek plochy v závěru západní poloviny a vnitřek celé východní poloviny „stavby“. Nejprve byly snímány vrstvy hradební konstrukce tělesa mladší hradby. Přitom se přišlo na dvě vrstvy překládkových roštů, které byly kladeny do oddělených komor. Prostory těchto komor byly odkrývány postupně schodovitě za sebou. Při dně tzv. „halové stavby“ byly odkryty zahloubené objekty datované jako pravěké (eneolit, knovízská k.) a raně středověké (Šolle 1953, 3, 15-19). Celý prostor tzv. „halové stavby“ byl odkrýván po tři sezóny od roku 1950 do roku 1952. V prvním roce výzkumu nebyly v ploše sondy 2/1950 F ještě rozpoznány ani kúlové jamky tohoto zvláštního útvaru, ani vrstvy roštů střední hradby. Půdorys „stavby“ byl rozeznán až v sezóně 1951, kdy však výzkum sledoval především její obvod. Jelikož si autor výzkumu uvědomil přehlédnutí některých situací, byla uplatněna metoda postupného snižování terénu. Systém překládkových roštů v tělese střední hradby autor výzkumu rozpoznal až v roce 1952 především podle „odporu hlinitého prostředí“ (Šolle 1953, 15), opět při postupném snižování terénu. Bohužel v tomto roce již byla přední část roštové konstrukce narušena výkopem z předchozí sezóny. Je tak znemožněno v daném prostoru nemalých rozměru sledovat kompletní řez hradbou a porovnat stratigrafii hradby s tzv. „halovou stavbou“, zejména v severní části výkopů. Dobře je to patrné na řezu v sondě 2/1952 (řez jsem z důvodu zpřehlednění situace označil jako R7), kdy můžeme sledovat jen poměr jižní obvodové stěny a destrukce opevnění, zatímco situace nad severní obvodovou stěnou byla již z předchozího roku zničena a v řezu se v tomto místě

vyskytuje jen prázdné místo. Podobná je situace při sledování roštů, ty jsou v místech severního obvodového pásu stavby přesečnuty a situace se nám jeví jako nekompletní. To, že v řezu R7 byla zachycena jižní obvodová stěna i s vrstvami nad ní, je dáno kontrolními bloky, které v severním obvodu ponechány nebyly.

V rámci záměru sledovat poměr střední hradby k „halové stavbě“ navázaly na nejstarší sondu 1/1948, sondy 3/1952 A a 3/1952 B. Sonda 3/1952 A vyplňovala prostor mezi „stavbou“ a sondou 1/1948. Z hradební konstrukce byl odkryt jen líc čelní kamenné zdi, sonda obsáhla i bermu a vnitřní okraj příkopu. Pozornost však vyvolalo zjištění, že žlab spolu s kúlovými jamkami, který byl objeven již v prvním řezu destrukcí opevněním z roku 1948, se od čelní kamenné zdi odchyluje směrem do příkopu a patří k vnitřní stěně starší hradby (Šolle 1953, 3 a 5). Sonda 3/1952 B potvrzovala vychýlenou pozici zadního žlabu, stala se však předmětem výzkumu až následující rok a byla přejmenována na sondu 3/1953. V tomto roce výzkum střední brány nemohl pokračovat „pro osev řepou a pozdní sklizeň řepy“. Prostor přilehlého opevnění byl zkoumán alespoň malou sondou 4/1952 A východně od brány, která navázala na sondu 2/1951 a již byl odkryt vnitřní žlab starší hradby (Šolle 1953, 3).

V následujícím roce 1953 byl po zjištění dvou fází střední hradby sledován průběh destrukce opevnění mezi polohou sondy 1/1948 a střední branou ve východní části středního úseku. Zde se destrukce výrazně snižuje a je patrná jen jako terénní vlnka. Z mladší hradby se v tomto prostoru vlivem novověkého rozvážení a rozorávání destrukce opevnění nezachovalo téměř nic, výzkum tak zachytil hlavně pozůstatky starší hradby. Průběh starší fortifikace byl sledován příčnými sondami 3-5/1953. Sonda 6/1953 zkoumala, kromě zbylé části střední brány a charakteru osídlení za branou, zadní žlab po palisádách starší hradby v délce až 30 metrů. Výzkum střední brány byl sondou 6/1953 dokončen (Šolle 1954, 1-2, 23).

V roce 1955 zasáhla sonda 3/1955 střední hradbu jen okrajově v její týlní části. Touto sondou bylo sledováno především osídlení v jihozápadní části středního areálu.

Výzkum v roce 1956 byl plánován jako kontrolní s účelem ověřit archeologickou metodou výsledky fosfátové analýzy, která byla provedena na Staré Kouřimi v letech 1954 - 1956 (Pelikán – Vojáček 1956). Jednotlivé sondy (1 – 3/1956) byly voleny v místech vyšší fosforové bohatosti, kdy sonda 1/1956 zasáhla střední hradbu v blízkosti jejího styku s jižní hradbou, sonda 2/1956 odkryla prostor při jižní hradbě a sondou 3/1956 bylo zjištěno pohřebiště u Libušina jezírka. Na začátku byly zvoleny základní výchozí 2 metry široké sondy podle předem zvolené osy a ty byly postupně podle potřeby rozšiřovány do kříže a dalších sektorů. Při výkopech byla střídána metoda plošného odkryvu s metodou profilovou. Sonda

1/1956 byla založena v západní části Staré Kouřimi blízko jižního svahu do údolí Výrovky s účelem rozřešit otázku průběhu střední hradby, rozhodnout o existenci jižní hradby a stanovit charakter osídlení ve vztahu k opevnění (Šolle 1957, 2).

Kompletní řezy středním opevněním, které postihly jak těleso hradby, tak bermu a příkop, byly získány jen v prvních dvou sezónách výzkumu 1948 a 1949 z dlouhých sond 1/1948 a 1/1949. Tyto sondy v první fázi výzkumu Staré Kouřimi byly především orientačního rázu skrz velké části opevněného areálu a výzkum opevnění patřil jen k jednomu z více cílů těchto sond. V roce 1949 byl toutéž sondou 1/1949 a dvěma menšími kontrolními sondami zájem výzkumu směřován spíše na mohutnou destrukci vnější hradby. V roce 1950 se výzkum v linii střední hradby soustředil na objevení střední brány, zřejmě pod vlivem výzkumu brány vnější. V tomto roce byly provedeny řezy destrukcí střední hradby především v sondách 3/1950 A, B, C a F a výzkum byl hodně směřován na odhalení líce čelní kamenné zdi. V následujících letech se výzkum v prostoru střední fortifikační linie soustředil po objevu tzv. „halové stavba“ na její kompletní odkrytí. Zároveň byla ve dvou sezónách zkoumána střední brána a po rozpoznání starší dřevohlinité střední hradby byly pokládány sondy k jejímu lepšímu poznání. Bohužel ani jedna ze sond, kterými byla zkoumána starší hradba, nepřinesly nové kompletní řezy příkopem, pravděpodobně kvůli předpokladu, že starší příkop byl zcela překopán mohutnějším příkopem mladším. Sondou 1/1956 byla především zkoumána střední hradba v nejméně poznaném úseku západním. Bohužel je tento úsek i úsekem nejponičenější a destrukce opevnění byla výrazně snížena vlivem novověkého rozvážení „valů“. Z výše uvedeného přehledu je patrné, že sondy, jež zkoumaly střední hradbu, byly vedeny především tak, aby poskytly co nejvíce informací o lokalitě (1/1948 a 1/1948), napomohly objevení střední brány (2/1950 A-F a 3/1950 1-7), zkoumaly reprezentativní situace jako tzv. „halovou stavbu“ (1/1951a a 2/1952) a střední bránu (2/1951 a 6/1953). Pouze u sond 3-5/1953 a 1/1956 byl výzkum směřován na průběh hradby, bohužel však v místech nejnižší zachovalosti destrukce opevnění a informace jsou tak nedostatečné.

11.4. Analýza střední hradby

Podloží

V západním úseku průběhu středního opevnění je podloží charakteru zvětralé ruly **1/1956** a zvětralé, zahliněné ruly přecházející ve skalnaté podloží **3/1955**.

Ve středním úseku v nejvyšším místě a při počátku východního klesání starokouřimského návrší v sondách **2/1950 A-F** je podloží charakteru načervenalé až žlutočervené zvětralé a zahliněné rulové skály. V průběhu lokalizace tzv. „halové stavby“ a dále směrem ke střední bráně se podloží začíná měnit v žlutohnědou a světlešedou spraš (sondy **1/1951a, 2/1952, 3/1952 A, 1/1948, 3/1952 B, 3/1953, 4/1953, 5/1953**).

Podloží charakteru žlutohnědé spraše bylo zaznamenáno rovněž ve všech sondách v úseku při střední bráně (**3/1950 1-7, 2/1951, 4/1952 A, 6/1953**) a v úseku východním (**3/1950 8 a 8/1953, 1/1949**).

Příkop

Celý profil příkopem byl získán pouze dvěma řezy – sondou 1/1948 ve středním a sondou 1/1949 ve východním úseku střední hradby. Skupina sond 3/1950 v úseku při střední bráně poskytla jen mlhavou představu o příkopu, sondy totiž byly kladeny v malých rozměrech za účelem zjištění situace pro budoucí výzkum střední brány. Většinou nedosahovaly větší hloubky, než po vrstvu kamenné destrukce z čelní zdi. Pokud však bylo dosaženo dna (3/1950 2-3), tak k tomu chybí patřičná dokumentace. Ostatní sondy, u nichž je zmiňován příkop, ho zasáhly jen při vnitřním okraji.

V sondě **1/1948** byl příkop zahlouben do sprašového podloží (foto 4565, 4566). Podle tvaru připomínající písmeno V se jedná o příkop hrotitý. Jeho šířka dosahovala přibližně 9 metrů a hloubka asi 2,5 metrů od původní úrovně terénu. Zajímavé je obložený vnějšího okraje příkopu kameny (foto 4567). Zarážející je značná vzdálenost příkopu od kamenného líce mladší hradby, která činí až 13 metrů. V obou sousedních sondách 3/1952 A a 3/1953, vzdálených od sondy 1/1948 asi jen 1 metr, je vnitřní okraj příkopu mnohem blíže. V sondě 3/1952 A, kde byl odkryt líc kamenné zdi mladší hradby, je kamenný líc od příkopu vzdálený jen 3,5 metru. Vezmeme-li v úvahu, že čelní kamenná zeď byla v této sondě postavena na destrukci zadní stěny starší hradby, muselo být těleso starší hradby také předsunuté. Jádro starší hradby pravděpodobně alespoň z části představuje jakýsi „parkánovitý útvar“ z navršených vrstev (č. 1, 2, 3, 4; M220-M223) vysoký až 1,5 m. Toto jádro je vpředu přeseknuté způsobem, kterým tvoří ostře šikmou hranu. V době fungování mladší hradby

musel být tento útvar alespoň částečně, pravděpodobně však celý, odkrytý, jelikož vrstva č. 11 představující kamennou destrukci čelní zdi se musela zřítit až po zániku mladší hradby. Převýšení mladší hradby oproti hornímu okraji vnitřní stěny příkopu je až 2,5 metru. Je tak pravděpodobné, že hrotitý příkop náleží ke starší hradbě, která byla k němu původně o něco blíže než hradba mladší. V době existence mladší hradby byl využit již vyhloubený starší příkop, který podle nečetné kamenné destrukce z čelní kamenné zdi obsažené ve vrstvě č. 2, jež je pravděpodobně pokračováním destrukce z vrstvy 11, musel být alespoň z poloviny stále odkryt. Jelikož stávající příkop byl od mladší hradby poměrně daleko, byla jeho vnější hrana posunuta blíže a vytvořena zářezem do zbylého jádra starší hradby. Pokud byl v době života mladší hradby zcela odkryt i hrotitý příkop, tvořil výškový rozdíl mezi základem mladší hradby a dnem příkopu až 5,5 metru v šířce asi 20 metrů. Mladší opevnění tak využilo staršího příkopu a zvětšilo jej ještě o upravenou destrukci starší hradby, která sloužila jako vnitřní příkopová stěna. Podobná situace je snad i v sousedních sondách **3/1952A** a **3/1953**, kde máme však odkryt pouze vnitřní okraj příkopu.

V případě úseku při střední bráně byl příkop zkoumán sondami pouze zjišťovacího charakteru, které informují pouze o jeho šířce a v jednom případě malá sonda dosáhla dna. V sondě **3/1950 6** šířka činila 12 metrů a u sondy 3/1950 7, vzdálenější od brány, byl příkop rozšířen až na 14 metrů. U sondy **3/1950 2**, která dosáhla dna, byl při dně objeven žlábkovitý náhon se šikmo k ose, bohužel z dokumentace nelze odvodit hloubku příkopu.

Také v sondě **1/1949** byl příkop vyhlouben do sprašového podloží (foto 5504, 5505). Jedná se zde o příkop žlabový, který připomíná písmeno U a liší se od předchozího hrotitého příkopu v sondě 1/1948. Hloubka příkopu činila asi 2,5 metru od tehdejšího terénu, jež se v tomto místě příliš neliší od dnešní úrovně. Příkop zde byl široký přibližně 7,5 metrů. Při vnitřním okraji je patrná značná kamenná destrukce z čelní zdi.

Berma

Kompletní šířku bermy lze stanovit jen na těch sondách, kde byla odkryta jak čelní kamenná zeď, tak alespoň vnitřní okraj příkopu. Tomu odpovídají sondy 2/1950 F, 2/1952, 3/1952 A, 1/1948 ve středním úseku průběhu opevnění, sonda 2/1951 (resp. bývalá sonda 3/1950 1) v úseku při střední bráně a sondy 3/1950 a 1/1949 ve východním úseku.

V sondě **2/1950 F** je možno šířku stanovit přibližně na 2,5 m. V sondě **2/1952** je na základě pozorování příčného řezu R7 patrné klesání bermy směrem od čelní kamenné zdi do příkopu. Šířka se tu pohybuje kolem 3 metrů. V podélné sondě **3/1952 A** je možné bermu sledovat v délce 29 m. Směrem od západu je berma široká 3 metry, uprostřed se rozšiřuje až

na 5 metrů a poté se zase zužuje u východní hrany sondy na 3,5 metru. S východní hranou sondy 3/1952 A přímo sousedila starší sonda **1/1948**. U této sondy ve východním profilu prostor pro bermu využil částečně zachovalého torza jádra starší hradby, berma byla tak široká asi 3 metry. V rámci úseku při střední bráně v sondě **2/1951** byla čelní kamenná zeď zachována jen v západním sousedství brány, kde je možno stanovit šířku bermy na Ca 1,5 metru.

Ve východním úseku v sondě **3/1950 8** byla berma založena na vrstvě č. 2 (původní hnědočerný humus), její šířka dosahuje přibližně 2,5 metru. V sondě **1/1949** je možno šířku bermy stanovit na 3 metry.

Za předpokladu, že hrotitý příkop v sondě **1/1948** patřil ke starší hradbě, lze alespoň přibližně rekonstruovat šířku bermy i pro starší hradbu. V sondě byl zachycen zadní žlábek po palisádě a kulové jamky po zadních podpěrách. Pakliže střední hradba byla v sousední sondě 3/1953 široká 6,5 metrů, tak v této sondě byla hodnota stejná. Prodloužením linie od zadního žlabu získáme přibližnou polohu žlabu vnějšího (M226), kde stála i vnější hradební stěna. Od žlabu je příkop vzdálený 6,5 metrů. Před vnějším žlabem stály ještě podpěry, vzdálené až 1,5 metru od hradební stěny. Pokud k bermě nepočítáme prostor hradebních vzpěr, tak zaujímala šířku 5 až 5,5 metrů.

Starší hradba

Starší hradba byla identifikována až v roce 1952 a cíleně začala být zkoumána ve výzkumné sezóně 1953. Její pozůstatky byly nalezeny jen v některých sondách, jimiž byl zkoumán průběh středního opevnění, přesněji se jednalo o průběh hradby ve východní části středního úseku a ve východním úseku. V západním úseku v sondě **1/1956**, kde nebyly nalezeny pozůstatky starší hradby, je předpokládán její průběh mimo tuto sondu, pokud v této části byla starší hradba vůbec postavena.

První sondou při sledování průběhu středního opevnění od západu na východ, kde byly identifikovány relikty starší hradby, je sonda **3/1952 A** ve středním úseku. Zde byl nalezen vnitřní žlab „po fošnách“ a řada kulových jamek „po šikmých vzpěrách“ přibližně 1 metr za ním. Ve východní části sondy byly kulové jamky po vzpěrách zachyceny pod čelní kamennou zdí mladší hradby (foto 8410, 8417, 8418) a směrem na západ odbíhaly, rovnoběžně se žlábkem, do mladšího příkopu (foto 8420, 8421, 8423). Ve žlabu byly probarvením zeminy a jamkami na dně patrné stopy po fošnách (foto 8411, 8412, 8415, 8416). Vrstva č. 4 („slabá žíla žluté sprašové navážky, promíšená rulou a prolnutá místy

žilami popelovitými a zuhelnatělými“), která je patrná v profilu s lící čelní kamenné zdi, snad představuje roztahanou destrukci starší hradby. Na této vrstvě byla ve východní polovině sondy postavena čelní kamenná zeď mladší hradby. Také v sondě **1/1948** byly zachyceny relikty vnitřní stěny starší hradby v podobě žlebu a řady kúlových jamek pod čelní kamennou zdí mladší hradby (foto 4498, 4558, 4559), které byly původně interpretovány jako „základová konstrukce-podlaha“ původně předpokládané jednofázové hradby s čelní kamennou zdí. I v této sondě je patrný odklon žlabu od čelní kamenné zdi směrem z východu na západ (foto 4557). Před žlabem je patrný jakýsi „parkánovitý útvar“ z navršených vrstev (č. 1, 2, 3, 4; M223 - M226) vysoký až 1,5 m a široký Ca 3 metry. S ohledem k těsnému sousedství s vnitřní stěnou hradby se domnívám, že by se v tomto případě mohlo alespoň pro vrstvy (3,4) jednat o jádro starší hradby. Vrstvy 1 a 2 tohoto útvaru budou vzhledem k zahlobení vnitřního žlabu starší než popisovaná hradba. V následující sondě **3/1953** (resp. 3/1952 B) se vytrácí možnost sledovat poměr mladší a starší hradby, kdy destrukce mladší hradby je patrná již jen v západním profilu. Západní profil zachytil žlab se zbarvením viditelným zbytkem z dřevěné „fošny“ (foto 9382, 9387) pod pozůstatky čelní kamenné zdi mladší hradby. Popelovité souvrství (č. 5a a 5b) za žlabem pravděpodobně představuje požárem zřícenou část vnitřní stěny hradby. Vrstvy č. 7 a 4 „navážkové“ nejspíš představují zbytek jádra starší hradby. Sondou byl v délce asi 13 metrů zachycen průběh vnitřního žlabu spolu s kúlovými jamkami po „vzpěrách“, které byly od stěny vzdáleny 1 až 1,5 metru (foto 9382, 9383, 9384, 9385). Ve východní části a východním profilu sondy byl dokonce odkryt i vnější žlab, jenž se evidentně odchyloval od příkopu (foto 9386). Oba žlaby byly od sebe vzdáleny Ca 6,5 metrů a jámy po palisádě Ca 6 metrů. V následující sondě **4/1953** byly zachyceny již oba žlaby spolu s vnitřními a vnějšími kúlovými jamkami po vzpěrách (foto 9389 – 9392). Rozpětí mezi oběma žlaby činí Ca 7 metrů. Vrstva 2a (sprašová navážka) představuje jádro starší hradby. Její vyklínění je způsobeno po zániku vnitřní dřevěné stěny. Vnější stěna pravděpodobně zanikla požárem, jak nasvědčuje vrstva 2b (narudlá sprašová s uhlíky a popálenými nebo do ruda vypálenými hrudkami hlíny). V západním profilu je na kresbě a na fotkách patrný šikmý pozůstatek čelní vzpěry (foto 9391 a 9392), která je od stěny vzdálená Ca 1 metr. V sondě **5/1953** byly zachyceny vnější a vnitřní žlab „po fošnách“ a ze zadní strany řada kúlových jam po „vzpěrách“ (foto 9393, 9394). Vnější a vnitřní vzpěry jsou patrné i na východním profilu, kde na vnější straně jsou vidět pozůstatky dvou vzpěr za sebou. Přední fragment vzpěry byl vysvětlován jako oprava systému vzpěr, jeho vzdálenost od vnější stěny hradby však přesahuje 2 metry a navíc je oproti šikmým vzpěrám zapuštěn kolmo. Mohlo by se jednat o nějaký typ předsunutého oplocení před hradbou nebo něco zcela

jiného. Vzpěry jsou od žlabů vzdálené 1 až 1,5 metru. Rozpětí mezi vnějším a vnitřním žlabem je Ca 7 metrů a jamky po palisádě jsou od sebe Ca 6,5 metru.

Rozsáhlý odkryv starší hradby je zachycen v úseku při střední bráně (sondy **2/1951**, **4/1952 A** a **6/1953**) kde dochází alespoň částečně ke kontaktu s mladší hradbou s čelní kamennou zdí (foto 9398). Neméně významné je zde i napojení hradby na střední bránu. I v tomto úseku byly relikty starší hradby původně považované za „řadu kúlů zpevňujících kamennou líc na vnitřní straně“ (sonda 2/1951). Střední branou lze úsek rozdělit na východní a západní. V západní části byly odkryty jak vnější i vnitřní žlab, tak kúlové jamky „po vzpěrách“ (foto 9411, 9413). Rozpětí mezi žlaby je přibližně 6 metrů a vzdálenost kúlových jamek od žlabů je asi 1 až 1,5 metru. Při styku s branou bylo nad vnějšími kúlovými jamkami torzo čelní kamenné zdi z mladší hradby. Ve východní části úseku byly odkryty oba žlaby a vnější řada jamek. I v této části jsou žlaby od sebe vzdáleny kolem 6 metrů a vnější jamky od vnějšího žlabu přibližně 1 metr.

V sondě **8/1953** ve východním úseku středního opevnění byl zaznamenán vnější žleb a stopy po čelních vzpěrách „pod širším pásem spálené hlíny a zuhelnatělých dřev“. V poslední sondě při sledování průběhu opevnění **1/1949** byly oba žlábků situovány pod tělesem mladší hradby (foto 5510, 5511). Žlábků byly od sebe vzdáleny přibližně 6,5 metru.

Pro zajištění stability obou palisádových stěn starší hradby je důležitá hloubka žlabu, do něž byly „fošny“ nasazeny. Nejprve tak byl vykopán žlab a do něj pak byly „fošny“ vkládány a následně byl žlab zasypán. To, že jsou v žlabech patrné kúlové jamky „po fošnách“ může svědčit o jejich neúplném dokopání během archeologického výzkumu. Při kompletním vykopání žlabu by tyto jamky již nebyly patrné. Za předpokladu že alespoň v profilech byly žlaby dokopány celé se pokusím zjistit jejich hloubku. V sondě **3/1952 A**, byl odkryt pouze vnitřní žlab. V řezu D-E je patrný i ztrouchnivělý pahýl po „fošně“, žlab je tu hluboký Ca 90 cm. V řezech E-F a C-D je hloubka žlabu patrně též 80 až 90 cm. Šířka žlabu je Ca 50 až 60 cm. V sondě **1/1948** činí hloubka vnitřního žlabu Ca 80 cm a šířka Ca 60 cm. Již samotný žlab je tu zahlouben do navážkových vrstev. V sondě **3/1953** byly odkryty již oba žlaby, vnitřní i vnější. Vnitřní žlab byl zkoumán ve větším rozsahu. V západním profilu je hluboký až 80 cm, podle čárkování vespod je zřejmé že nebyl dokopán až na dno. Ve východním profilu hloubka žlabu ze strany jádra hradby dosahuje až 1 metru, z vnější strany mimo hradbu je žlab hluboký jen asi 60 až 70 cm, nelze však vyloučit jeho mladší narušení a snížení. Vnější žlab by byl hluboký jen 50 cm, pravděpodobně nebyl dokopán až ke dnu, což však není v kresleném profilu znázorněno. Šířka vnitřního žlabu značně kolísá mezi 1 metrem u západního profilu a asi 30 cm, nejvíce hodnota dosahuje 50 až 60 cm. Vnější žlab je široký

50 až 60 cm. V sondě **4/1953** byly odkryty jak vnější tak vnitřní žlab. Vnitřní žlab je hluboký Ca 80 cm a vnější žlab také Ca 80 cm. Oba žlaby jsou široké 50-60 cm.

Mladší hradba - čelní kamenná zeď

V místě sondy **1/1956** v západním úseku průběhu středního opevnění byla lícni část čelní kamenné zdi zachycena nejvýše ve třech ložných řadách nad sebou (foto 14 206) do výšky asi 0,3 metru. Tzv. „kamenná konstrukce valu“ zahrnuje nejspíš celou šíři čelní kamenné zdi, která by tak dosahovala až ke třem metrům od líce (foto 14 205). Uprostřed konstrukce takto široké čelní kamenné zdi byla zachycena kúlová jáma K8, snad s hradbou současná. Zeď byla postavena na vrstvě č. 6 (červenožlutá jílovitá z rulové zvětraliny, jež oddělovala „starší slovanský horizont“).

V sondě **2/1950 A** ve středním úseku dosahuje šířka zdi přibližně 1 metru a je asi 60 centimetrů vysoká. Lícována je jen vnější část zdi. Z profilu je patrné recentní odebírání kamenů z vrchu čelní zdi (vrstva č. 7). V následující sondě **2/1950 B** byl z čelní kamenné zdi do výše přibližně 60 centimetrů zachován jen její přední líc. Vnitřní a vnější část zdi byla rozebrána recentním získáváním kamene. Po této činnosti zůstala „suť drobného kamení“ (vrstva č. 7). V sondě **2/1950 C** byla při východní stěně zeď recentně rozebrána úplně a poté zasypána drobným kamením. Pouze při západní stěně zbylo několik spodních základových kamenů, svědčících o průběhu zdi. V sondě **2/1950 F** byla zeď 1 až 1,2 metru široká a její dochovaná výška dosahovala 60 až 80 centimetrů (řezy R1 a R2). Fotografie č. 6595 zachycuje líc čelní zdi, z té je patrné že zeď byla v tomto místě postavena na skále. Zeď byla lícována pouze s čelní strany, jak dokládají fotografie č. 6598 a 6599. Novodobé rozebírání zdi pro účely snadného získání lomového kamene snad dokládá vrstva č. 9 (drobný kamenitý zásyp) nad bermou v řezu R2. Sonda **1/1951a** navázala z východní i západní strany na předchozí sondu v rámci výzkumu tzv. „halové stavby“. Čelní kamenná zeď tak byla v tomto místě odkryta v délce přibližně 40 metrů (foto 7506 a 7509). Sonda **2/1952** obsáhla čelní kamennou zeď v řezu R7. Ta zde byla přibližně 1 metr široká, zachovala se do výšky asi 1 metr a byla lícovaná jen z vnější strany. Zeď zde byla postavena na hlinité navážce (vrstva č. 12b). Jižní okraj sondy **3/1952 A** byl veden podél vnějšího líce čelní kamenné zdi v délce 13,5 metrů (foto 8410, 8417, 8418, 8423). Čelní kamenná zeď byla postavena na vrstvě č. 4, jež představovala destrukci starší fáze hradby s „místy žilami popelovitými a zuhelnatělými“. Zeď je zachovalá do výše až 1 metru v západní části výkopu. Ve východní části sondy se zachovalost zdi snižuje jen do výšky 0,5 metru. V následující sondě **1/1948** dosahuje výška

zdi až k 70 centimetrům a její šířka je Ca 1 metr (foto 4500, 4515, 4555, 4556). Ve východním profilu je však zeď již jen málo patrná. Zachovalo se 10 ložných řad kamenů, z toho spodní tři řady jsou trochu vytlačeny před líc, což může být způsobeno „nestejnou tlaku horních vrstev kamene“ (foto 4498, 4518, 4560). Lícovaná byla jen přední část zdi (foto 4559). Zeď byla postavena na vrstvě č. 5 - červenožluté popelovité se „zetlelým a spáleným dřevem s úzkými popelovitými žilkami“ (foto 4556, 4557, 4558). Vrstva byla nejprve interpretována jako „základová konstrukce-podlaha“, později však na základě mladších výzkumů střední hradby byla situace reinterpretována jako pozůstatky starší fáze hradby. Sondou byla zachycena kamenná destrukce zdiva (vrstva č. 11; foto 4517, 4553, 4554) ve vzdálenosti Ca 2,5 metru od líce čelní kamenné zdi, což vypovídá o jejím zřícení z větší výšky. V sousední sondě **3/1953** je zeď zachována jen v jejím západním profilu a to ve značně torzovitém stavu (foto 9382, 9387), kde byla postavena na sprašové navážce nad pozůstatky starší hradby (3a). Ve zbytku sondy byla zeď již kompletně rozebrána, stejně jako u sond **4/1953** a **5/1953**.

Dále následuje úsek při střední bráně, kde byla čelní kamenná zeď zachována jen v západní části sondy **2/1951** (resp. 3/1950 1) přímo při bráně v značně torzovitém stavu (foto 6609, 6610, 6611, 6612) v délce přibližně 4 metry. Nad touto zdí byla v rámci sondy 3/1950 1 zachycena ještě jedna zídka, která je interpretována jako „novodobá“. Ve východní části této sondy svědčí o přítomnosti čelní zdi kamenná destrukce v příkopu (foto 7494).

Ve východním úseku průběhu středního opevnění máme k dispozici dvě sondy se zachovalými částmi čelní kamenné zdi. Bohužel vypovídací hodnota sondy **3/1950 8** je značně nedostačující, hradbu zasáhla jen z malé části. Čelní kamenná zeď tu byla vybudována na „navážce spraše“ vysoké až 70 centimetrů nad bermou (snad by se mohlo jednat o pozůstatky tehdy ještě nerozpoznané starší hradby, bohužel na základě dostupných informací o tom není možné rozhodnout) a zachovala se jen do výšky přibližně 30 centimetrů. Sílu zdi není možné z dostupné dokumentace vyvodit. V sondě **1/1949** bylo zachováno 12 vertikálních řad kamenů do výšky ca 1 metr. Šířka zdi dosahuje hodnoty 1 metr. Lícována je pouze její vnější část (foto 5508, 5509). Zeď byla postavena na vrstvě č. 6 interpretované jako „zuhelnatělá dřevěná podlaha s červeně vypálenou hlínou a jílovým, hlinitým materiálem“, sestávající z „hustě vedle sebe kladených dřevců“. Později po novějších výzkumech průběhu středního opevnění byla i tato situace reinterpretována jako pozůstatky starší fáze střední hradby. Situace nad bermou a výplň příkopu obsahuje destrukci z čelní kamenné zdi (foto 5504).

Mladší hradba - Jádru hradby

V sondě **1/1956** v západním úseku průběhu středního opevnění bylo jádro hradby tvořeno šedohnědou skvrnitou navázkou (č. 3), která je rozdělena popelovitou vrstvou s chuchvalci spálené hlíny a uhlíky (č. 5), snad pozůstatkem po shořelém dřevěném roštu (14 207). Těsně pod vrstvou ornice byla odkryta zuhelnatělá dřeva jako pozůstatek roštové konstrukce (foto 14 202, 14 203). Za předpokladu že tzv. „kamenná konstrukce valu“ náležela k čelní kamenné zdi, odhaduji šířku jádra hradby přibližně na 3 až 5 metrů. Sonda **3/1955** zasáhla těleso jádra hradby jen částečně z týlní strany, kterou představuje vrstva č. 5.

Následuje střední úsek průběhu středního opevnění. V sondě **2/1950 A** bylo jádro vyplněno „žlutavě hnědou navázkou“ charakteru zvětralé ruly s drobnými kameny smíchanými se spraší (č. 3). Ve středu jádra se vyskytli i větší rulové kameny, snad jako ohraničení dvou komor, a „silně popelovité místo“ (č. 4). Podivně se jeví zahloubení jádra oproti čelní kamenné zdi patrně na východním profilu. Šířku jádra tu, podle šířky vrstvy č. 3, odhaduji na 8,5 metru. Jádro hradby v sondě **2/1950 B** (foto 6594) bylo tvořeno navázkami charakteru zvětralé ruly (č. 3) mezi popelovitými vrstvami, z nichž vrstva č. 4b by snad mohla být pozůstatkem po dřevěném roštu. Vrstva 4 spíše souvisí se zřícenou týlní částí hradby. Šířka jádra je, z důvodu nedochované zadní části čelní kamenné zdi, těžko určitelná. Odhaduji jí na asi 7,5 metru. Zahloubení za čelní kamennou zdi, jako u předchozí sondy, je v tomto případě snad způsobeno recentním rozebíráním kamene ze zdi, nebo nerozpoznaným starším objektem. Jádro v následující sondě **2/1950 C** bylo tvořeno silně kamenitou navázkou zvětralé, zahliněné ruly (č. 3) a světlešedou, slabě popelovitou navázkou s „kamenitými hnízdy“ (č. 4).

Velice komplikovaná situace vyvstává při popisu jádra hradby v rozsáhlém prostoru tzv. „halové stavby“ (prostor zaujímal plochu přibližně 100 x 15 metrů), kterého se týkaly sondy **2/1950 F**, **1/1951a**, **2/1952**. Komplikace jsou způsobeny nejenom odkryvem velké plochy ale především tím, že hlavním zájmem bylo odkrytí obvodové stěny tzv. halové stavby, což výrazně narušilo ucelený pohled na těleso hradby v daném prostoru. Téměř všechny kolmé řezy jsou tak nějakým způsobem narušené a většinou nepostihují celý řez destrukcí opevnění (nejucelenější řezy jsou R1, R2 a R3). Důležitým zjištěním v tělese jádra hradby byl systém „komor“. Ty byly široké přibližně 5 až 6 metrů a byly od sebe odděleny stěnami z kamenů a dřevěných trámů (foto 8394, 8395). V některých komorách převládala sprašová v jiných spíše humózní výplň. Jednotlivé komory byly prokládány roštovou konstrukcí, z níž byly zachyceny dvě úrovně roštů kolmo (rošt 1) a podélně (rošt 2) k čelní kamenné zdi. Fragменты roštů byly odkrývány hlavně podle „odporu hlinitého prostředí,

nikoliv podle barevného rozdílu. Ačkoliv barevný rozdíl mezi ložisky roštů a hlinitým okolím byl někdy patrný“ (Šolle 1953, 15; foto 7507, 7508, 8376, 8383, 8385, 8387, 8390, 8391). Pozůstatky roštu 1 nejspíš představuje i vrstva č. 3 v řezech R1 a R2 (silně popelovitá, spálená vrstva s uhlíky) a vrstva rovněž označená č. 3 v řezech R3 a R4 (černě spálená), která je proložena nebo překryta vrstvou č. 4 (do červena spálená). Podobná tmavá vrstva (jako vrstva č. 3) je patrná i na fotografiích řezů z výzkumné sezóny 1951 (foto 7479, 7510, 7512). V řezu R7 je těsně pod povrchem patrná řada „koleček“ snad představujících zbytky ke zdi příčného roštu 2 (foto 8374, 8375). Ke zbytkům hradební konstrukce měla patřit i řada kůlových jam zapuštěných do hradební navážky (foto 7501, 7502), což bylo interpretováno jako pilotování hradby (Šolle 1966, 176). V souvislosti s jádrem hradby je třeba zmínit i zvláštní kamenný útvar odkrytý v západní části sondy 1/1951a, který byl interpretovaný jako „dutá věžička“ o průměru 2x2 metry, dovnitř lícovaná, která byla vystavěna na destrukci severní obvodové zdi tzv. „halové stavby“ (foto 7509, 7521, 7522).

Následující sonda v průběhu středního úseku opevnění **1/1948** zaujímala jádro široké asi 6 metrů (M219-M213; foto 4561, 4499). To je tvořeno navázkou č. 6 (žlutka) která je rozdělena „úzkou popelovou“ vrstvou č. 8 (foto 4499). Pod vrstvou č. 6 je vrstva č. 5 (červenožlutá popelovitá vrstva ztělého a spáleného dřeva s úzkými popelovitými žilkami), která se nachází i pod čelní kamennou zdí, původně interpretovaná jako „zbytek ztělé dřevěné podlahy“ později dávaná spíše do spojitosti se starší fází střední hradby, snad se jedná o zplanýrovanou a roztahanou destrukci starší hradby nebo o základový rošt mladší hradby. V sondě **3/1953** (bývalá 3/1952 B) byla mladší fáze hradby z velké části již zplanýrována. Zbytek z jejího jádra se zachoval pouze v západních profilech starší i mladší sondy. Jde o vrstvy č. 5 (3/1952 B) a 3a (3/1953) z násypu a tmavší humózní vrstvy č. 7 (3/1952 B) a 2 (3/1953), snad pozůstatky roštové konstrukce. V posledních dvou sondách středního úseku **4/1953a** **5/1953a** v úseku při střední bráně bylo těleso mladší hradby zplanýrováno téměř kompletně.

Sonda **8/1953** ve východním úseku je bohužel popsána nedostatečně a bez patřičné dokumentace. O jádru hradby v této sondě je možné pouze zmínit to, že bylo vyplněno žlutými sprašovými navázkami nad destrukcí starší hradby se širším pásem spálené hlíny a zuhelnatělých dřev. Zmiňovaný pás spálené hlíny se zuhelnatělým dřevem by mohl být i pozůstatek po roštové konstrukci. Poslední sonda **1/1949** zaujímá jádro hradby široké asi 6 metrů, zastoupené vrstvou č. 4. Ta je popsána jako „navážka ochozu z humózních hnědočerných pruhů a červenavé spraše“. Zmíněné hnědočerné pruhy snad představují

pozůstatky roštové konstrukce. Jádru hradby bylo postaveno přímo na destrukci starší hradby, původně interpretované jako „základová konstrukce“.

Mladší hradba - týlní část hradby

V sondě **1/1956** v západním úseku průběhu středního opevnění tvoří týlní část hradby destruované a spálené vrstvy (č. 4c) z dřevěné destrukce, „zřícené ve dvou fázích za sebou“. S tímto souvisí i požárem vypálená hlína do červena, „markantně patrná zejména na patě valu, kde byla zjištěna ještě celá zuhelnatělá dřeva“ (Šolle 1956, 5). Mezi těmito vrstvami byly patrné ještě popelovité vrstvy s chuchvalci spálené hlíny a uhlíků (č. 5a – 5c). Neméně významnou složkou destrukčních vrstev týlní části hradby byly i kameny. Destrukce týlní části hradby, která směrem od jádra hradby pozvolna klesá, tu dosahuje přibližně 4 metrů (od M9 až k M13, případně až k M17) a je zachycena na fotografiích č. 14 211, 14 212, 14 213. Začátek destrukce týlní části je vzdálen přibližně 7,5 metrů od líce čelní kamenné zdi. V následující sondě **3/1955** byla destrukce týlní části zachycena v podobě spálené vrstvy s kameny (č. 3; foto 13 156). Ta směrem od jádra hradby klesala a byla roztažena do délky Ca 4 metry.

Ve středním úseku opevnění v sondě **2/1950 A** byla týlní část hradby patrná v podobě shluku směrem od jádra hradby se mírně svažujících kamenů. Kameny měly ležet „na původní úrovni v humózním, slabě popelovitém prostředí“. Týlní část je tu vzdálená přibližně 9,5 metrů od líce čelní kamenné zdi. V sondě **2/1950 B** byla rovněž zachycena svažující se rozvalená „pata“ – vrstva drobného kamení (č. 5) a pod ní vrstva č. 4 (slabě popelovité vrstvy, světlešedé a světle hnědošedé, promíšené uhlíky). Vrstva č. 4 podbíhala vrstvu s kameny (č. 5), dlouhou Ca 1,5 metru, a táhla se do délky asi 3,5 metru. V této sondě byly týlní část vzdálená přibližně 8,5 metrů od líce čelní kamenné zdi. V sondě **2/1950 C** byla kamenná „pata“, široká asi 1,2 metru, mírně skloněná směrem od jádra hradby (č. 5). Pod ní byla navážka č. 4 (světlešedá, slabě popelovitá), která se vyskytla také v celé šíři jádra hradby.

Následuje popis sond **2/1950 F**, **1/1951a** a **2/1952**, kterými byla zkoumána tzv. „halová stavba“. Týlní část hradby protnul pouze řezy R1, R3 a R4, nicméně byla také zachycena v rozsáhlém odkryvu plochy (především v sondě 2/1950 F). V řezu R1 je týlní část opět zachycena jako kumulace směrem od hradby klesajících kamenů. Pod (k jádru bližšími) kameny je patrná „silně popelovitá, spálená vrstva s uhlíky“ (č. 3) táhnoucí se z jádra hradby, snad pozůstatek dřevěného roštu. Kumulace kamenů je v půdorysu sondy **2/1950 F** široká přibližně 1 až 2,5 metru a její začátek je přibližně 9 metrů od líce čelní kamenné zdi (foto 6602, 6603). Také v těsně u sebe situovaných řezech R3 a R4 (**1/1951a**) je v týlní části hradby

destrukce, zachycená opět v podobě kumulace směrem od hradby klesajících kamenů. Ta je široká asi 3 (R3) a 4 (R4) metry. Kamenná destrukce je součástí vrstvy č. 5 (šedé vrstvy destrukční, místy opálené). V rámci sondy 1/1951a byla kamenná destrukce „pata“ zachycena jen minimálně v rámci řezů R3 a R4 a na fotografii č. 7543. V řezu R7 v sondě **2/1952** byla zachycena vrstva 12a „hlinitokamenitá suť s uhlíky“, nejspíš destrukce z týlu hradby, vzdálená od líce čelní kamenné zdi přibližně 8,5 metru. Vrstva č. 12a je nad táhlou vrstvou č. 4 (souvrství popela a spráše), která tvoří dojem výplně jádra hradby a převrstvuje i kulevé jamky tzv. halové stavby. Vrstva č. 4 by tak byla starší než hradba. Zadní kamenná destrukce v sondě 2/1952 je pravděpodobně zachycena i na fotografiích č. 8392, 8393, přímo za žlábkou po roštech.

Týlní část hradby v sondě **1/1948** ve středním úseku sahá přibližně od M213 po M209 a je tvořena vrstvou č. 9 (žlutka), k níž je přimíchána ještě silně kamenitá vrstva destrukce (č. 11a) a z profilu patrné dva tmavé a směrem od jádra hradby klesající fleky - úzká popelovitá vrstva (č. 8). Týlní část hradby je v tomto místě široká asi 4 metry a od čelní kamenné zdi je vzdálená Ca 7 metrů.

Poslední sonda se zkoumanou týlní částí **1/1949** je situována ve východním úseku průběhu středního opevnění. I v tomto místě měla týlní část hradby podobu mírně směrem od jádra klesající kumulace kamenů (foto 5510). Za touto vrstvou je vrstva č. 9 („hlinitá suť z valového ochozu, temně šedá a promíšená kamením“), která se táhne až k M184, tedy přibližně 10 metrů od začátku kamenné kumulace. Snad alespoň z části představovala tato vrstva destrukci hradby. Kumulace kamenů byla široká asi 2 metry. Začátek týlní části je od líce čelní kamenné zdi vzdálený Ca 7,5 metru. Pod kamennou vrstvou byly zachyceny pozůstatky dřev interpretovány jako „dřevěná podlaha“.

Střední brána

Vlastní brána do středního areálu, která byla odkryta v sezónách 1951 a 1953 (sondy 2/1951 a 6/1953), byla situována v místě ostrého zalomení destrukce opevnění na rozmezí středního a východního úseku jejího průběhu. Sondou **2/1951** byla odkryta vnější polovina brány s „úvozovou cestou“ a vyústění cesty do příkopu (foto 7492), zatímco v sondě **6/1953** druhá vnitřní polovina brány. Na každé z obou bočních stran bylo zjištěno 6 kulevých jam po sloupech, které vytvářely základní součást stěn lemujících průchod brány (foto 9430). Průchod se postupně zužoval směrem z vnějšku, kdy vnější část byla široká Ca 2,5 metru a vnitřní byla zúžena až na 1,5 metru. Nutno poznamenat, že kulevé jámy západní stěny vytvářejí linii, zatímco u stěny východní je v průběhu jam zřetelný značný úskok (foto 9431).

Samotný průchod bránou je dlouhý přibližně 8 metrů. Průchodem vedla cesta v podobě úvozu (patrná na fotografii 9431), který byl „řídce pokryt drobnými kaménky“. Nad vstupem byla rekonstruována na základě „značně prostorných hlubokých základových jam“ věž a přístup přes příkop měl zajišťovat dřevěný most (Šolle 1966, 109, obr. 24). Se zánikem starší hradby zanikla i brána. Nová brána související s mladším opevněním je předpokládána přibližně stejná v tomtéž místě, i když bylo upozorněno na problém velice špatné zachovalosti reliktní mladší hradby v tomto úseku (Šolle 1966, 179).

Spálené vrstvy a pozůstatky dřevěné konstrukce u starší a mladší hradby

V sondě **1/1956** v západním úseku průběhu středního opevnění představuje podlouhlá vrstva č. 5 (popelovitá s chuchvalci spálené hlíny a uhlíky) pravděpodobně pozůstatek po spáleném spodním dřevěném roštu. Těsně pod vrstvou ornice byla odkryta zuhelnatělá dřeva (foto 14 202, 14 203; situace je patrná především v půdorysu sondy) jako pozůstatek vyšší vrstvy roštu. Rošty podle popisu sestávaly „z obličných břevnen, položených hustě vedle sebe pouze s několikacentimetrovými mezerami. Kotvovitý příčný trámec je položen kolmo k sestavě roštu a zachován do značné délky. Břevno lze sledovat asi 150 cm od středního břevna kotvového. Na východní straně od kotvového břevna rošt pokračuje byť silněji strávený. Rošt leží na jílovitém náspu valu. V bezprostřední blízkosti roštu je hlína vypálená do ruda. Ve směru kotvového břevna se táhne při jihozápadní straně vrstva řídkého kamene pro zpevnění konstrukce roštu“ (Šolle 1957, 4). Na zuhelnatělém dřevě byl proveden fytopaleontologický rozbor, kdy bylo zjištěno, že se jedná vesměs o dubové dřevo (Šolle 1957, 26, zprávu podal Z. Dohnal) V týlní části hradby byly zachyceny destruované a spálené vrstvy (č. 4c) z dřevěné destrukce „zřícené ve dvou fázích za sebou“ a do červena vypálená hlína „markantně patrná zejména na patě valu, kde byla zjištěna ještě celá zuhelnatělá dřeva“. Mezi těmito vrstvami byly patrné ještě popelovité vrstvy s chuchvalci spálené hlíny, uhlíků a hnízdy zuhelnatělého obilí i se slámou (č. 5a – 5c). Ze zuhelnatělého obilí se podařilo rozbořem určit pšenici setou a pšenici shloučenou (*triticum vulgare* a *triticum compactum*; Šolle 1957, 26). V sondě **3/1955**, která zasáhla střední hradbu jen okrajově, byly spálené vrstvy obsaženy v destrukci týlní části hradby (vrstva č. 3; foto 13 156). V souvislosti s nálezem dřev a spálených vrstev je třeba také zmínit odkryv J. L. Píče na parcele č. 834 v západním úseku průběhu opevnění, kde informuje následovně: „nejzajímavější byl příkop v místech, kde při mezi nalezeny v popelišti zuhelnatělé trámce a sice šest trámců ve směru hradby, čili podél valů, na nichž pak byly trámce příčné, 1,20 m pak jeden trámec do země zaražený, k němuž jeden příčný trámec vyříznutým zubem přiléhal“ (Píč 1908, 524-525). Autor tohoto odkryvu se domníval, že se

jednalo o „dřevěnou stěnu středního valu“, byla to však spíš o roštová konstrukce, pravděpodobně překládková.

Ve středním úseku v sondě **2/1950 A** vrstva č. 4 (silně popelovitá) v jádru hradby by mohla být pozůstatkem spálené či zuhelnatělé dřevěné konstrukce – spodního roštu. Vrstva je v řezu znázorněna jako nevelký flek, byla však také pozorována „místy při spodní hranici“ vrstvy č. 3. Kameny z destrukce týlní části hradby ležely „na původní úrovni v humózním, slabě popelovitém prostředí“. V sondě **2/1950 B** byly v jádru hradby zaznamenány popelovité vrstvy mezi vrstvou č. 3 (zvětralá rula). Vrstva č. 4b (stopy dřev jako do černa spálená ložná hnízda) v přední části jádra hradby představuje pravděpodobně pozůstatek po dřevěném roštu. V týlní části pod vrstvou s kameny (č. 5) byla zaznamenána táhlá vrstva č. 4 (slabě popelovitá, světlešedá a světle hnědošedá, promíšená uhlíky), snad jako pozůstatek spadlé a spálené dřevěné týlní stěny. V následující sondě **2/1950 C** vrstva č. 4 v jádru hradby představovala světlešedou, slabě popelovitou navázkou s „kamenitými hnízdami“. Tato vrstva byla obsažena i pod kamennou destrukcí týlu hradby.

V rozsáhlém prostoru tzv. halové stavby, kterého se týkaly sondy **2/1950 F**, **1/1951a**, **2/1952** byla roštová konstrukce jádra hradby zachycena plošně a nejvýrazněji. Skupiny roštů byly kladeny v komorách širokých přibližně 5 až 6 metrů, komory pak byly od sebe odděleny stěnami z kamenů a pravděpodobně i z dřevěných trámů. V rámci komor byly zachyceny dvě úrovně roštů kolmo (rošt 1) a podélně (rošt 2) k čelní kamenné zdi. Fragmenty roštů byly odkrývány jako negativy podle „*odporu hlinitého prostředí, nikoliv podle barevného rozdílu. Ačkoliv barevný rozdíl mezi ložisky roštů a hlinitým okolím byl někdy patrný*“ (Šolle 1953, 15; foto 7507, 7508, 8376, 8383, 8385, 8387, 8390, 8391). Pozůstatky roštu 1 nejspíš představuje i vrstva č. 3 (silně popelovitá, spálená vrstva s uhlíky) v řezech R1 a R2 v sondě 2/1950 F, kdy při hloubení půdorysu nemusely být negativy roštů ještě rozeznány, a vrstva rovněž označená č. 3 v řezech R3 a R4 (černě spálená), která je proložena nebo překryta vrstvou č. 4 (do červena spálená). Podobná tmavá vrstva (jako vrstva č. 3) je patrná i na fotografiích řezů z výzkumné sezóny 1951 (foto 7479, 7510, 7512). V řezu R7 je těsně pod povrchem patrná řada „koleček“ snad představujících zbytky ke zdi příčného roštu 2 (foto 8374, 8375). Ke zbytkům dřevěné hradební konstrukce měla patřit i řada kůlových jam zapuštěných do hradební navázky (foto 7501, 7502). I v rámci těchto sond (2/1950 F, 1/1951a, 2/1952) se v týlní části hradby nacházely spálené vrstvy. V řezu R1 byla částečně pod kamennou destrukcí patrná „silně popelovitá, spálená vrstva s uhlíky“ (č. 3), jež se táhla již z hradebního jádra. V těsně u sebe situovaných řezech R3 a R4 představovala vrstva č. 5 (šedé vrstvy destrukční, místy opálené, spolu s kamennou destrukcí) destrukci týlní části. V řezu R7

obsahovala vrstva č. 12a hlinitokamenitou suť s uhlíky. Pod touto vrstvou byla zachycena táhlá vrstva č. 4 (souvrství popela a spraše), která však spíše souvisí se situací předcházející stavbě hradby.

V sondě **3/1952 A** ve středním úseku představuje vrstva č. 4 (slabá žíla žluté sprašové navážky, promíšená rulou a prolnutá místy žilami popelovitými a zuhelnatělými) pravděpodobně destrukci starší hradby. Na této vrstvě byla postavena mladší hradba. V řezu D-E byl ve vnitřním žlabu starší hradby pozorován tmavý zbytek-pahýl z dřevěné stěny (foto 8415). Ve žlabu byly probarvením zeminy s jamkami na dně patrné stopy po fošnách (foto 8411, 8412, 8415, 8416). V jádru hradby v sondě **1/1948** byla mezi vrstvou č. 6 pozorována úzká táhlá vrstva č. 8 popelovitá (foto 4499), pravděpodobně zbytek roštu. Pod vrstvou č. 6 byla vrstva č. 5 (červenožlutá popelovitá vrstva zetlelého a spáleného dřeva s úzkými popelovitými žilkami), která se nachází i pod čelní kamennou zdí. Tato vrstva zřejmě představuje zplanýrovanou a roztahanou destrukci starší hradby, na které byla postavena mladší hradba nebo zbytek základového roštu mladší hradby. Na fotografii č. 4558 jsou pod čelní kamennou zdí zbarvením patrné svíslé pruhy pravděpodobně jako zbytky po „fošnách“ vnitřní stěny starší hradby. Na téže fotografii je nejspíš v pozadí vidět i táhlá vrstva č. 5. V destrukci týlní části hradby jsou patrné dva směrem od jádra hradby klesající fleky - úzká popelovitá vrstva (č. 8). Vrstva č. 8 v týlu zřejmě představuje spadlou a shořelou zadní dřevěnou stěnu.

Sondy 3/1953, 4/1953 a 5/1953 zachytily především starší fázi střední hradby. V sondě **3/1953** (resp. 3/1952 B) západní profil zachytil žlab starší hradby se zbarvením viditelným pahýlem z dřevěné stěny „fošny“ (foto 9382, 9387) pod pozůstatky čelní kamenné zdi mladší hradby. Popelovité souvrství (č. 5a a 5b) za žlabem pravděpodobně představuje požárem směrem dovnitř areálu zřícenou část vnitřní stěny starší hradby, nebo již pro účel výstavby nové hradby zplanýrovanou vrstvou. Ve východním profilu představují stopy po požáru zadní stěny hradby vrstvy č. 5 (sprašový slabě načervenalý klín hradební suti téhož sklonu, pomíšený uhlíky), č. 7 (popelovitá, promíšená chuchvalci světležluté spraše a uhlíky) a snad i č. 6 (slabě humózní hlína smíšená se spraší a se sporadickými uhlíky). Vrstva č. 6 tvoří zároveň výplň jádra hradby. V profilu jsou patrné stopy-pahýly po zadní i vnější stěně hradby. V následující sondě **4/1953** vrstva 2b (narudlá sprašová s uhlíky a popálenými nebo do ruda vypálenými hrudkami hlíny) pravděpodobně představuje destrukci shořelé vnější stěny starší hradby. V západním profilu je patrný šikmý pozůstatek vnější vrpěry (foto 9391 a 9392) a pahýly po vnitřní i vnější hradební stěně. V sondě **5/1953** byly žlaby po stěnách starší hradby vyplněny vrstvou č. 2c (světle šedožlutá spraš, pomíšená humózními hnízdy, místy do ruda

vypálená). V žlabech byly zachyceny pahýly hradebních stěn a opěr, které tvořil „zásyp drobný, porézni, nahnědlý se stopami po zpuchřelém dřevě“. S vrstvou 2c souvisela vrstva 2b (sprašová suť slabě do červena vypálená s chuchvalci pálené hlíny, uhlíky ze spálené hradby a s kamením), která pravděpodobně představuje zbytky zřícené a spálené vnější hradební stěny.

Také v následujícím úseku při střední bráně (sondy 2/1951, 4/1952 A a 6/1953) byly více zachovány pozůstatky po starší hradbě. Sondou **2/1951** byly zasaženy vnější stěna starší hradby a vnější část brány. Vnější stěna starší hradby nejspíš zanikla ohněm, o čemž měla svědčit „změť zřícených zuhelnatělých třísek a vypálené chuchvalce hlíny“. Na fotografii č. 7493 je patrný pozůstatek pahýlu z vnější stěny. Sonda **4/1952 A** zasáhla vnitřní žleb po hradební stěně. Na kresleném profilu je vidět pahýl z dřevěné stěny, z fotografie č. 8430 lze pahýl spíše tušit. Vrstva č. 4 (pruh silně popelovitý, převrstvený do červena vypálené žíly) nad žlabem nejspíš představuje zřícenou zadní hradební stěnu. Sondou **6/1953** byly zachyceny zadní žlab a zadní část brány. Výplně sloupů brány a žleby po zadní hradební stěně byly „silně do ruda spáleny“, to pravděpodobně souvisí s požárem a následným zánikem starší fáze hradby.

V sondě **8/1953** ve východním úseku byl zaznamenán výskyt „celých kusů spálených dřev a spálené hlíny“ při vnějším žlebu starší hradby. V poslední sondě **1/1949** byly odkryty relikty jak starší, tak mladší hradby. Ze starší hradby byly nejspíš zachyceny pahýly po vnější i vnitřní stěně v podobě výplně č. 5 (sypké, hnědočerné sloupce hlíny kolmo stojící ve žlebech těsně při vnitřní líci obou valových zdí). Vrstva č. 6 (úplně zuhelnatělá dřevěná podlaha s červeně vypálenou hlínou a jílovým, hlinitým materiálem) pod čelní kamennou zdí mladší hradby představuje nejspíš destrukci starší hradby, na niž pak byla mladší zeď postavena. V jádru mladší hradby byly ve vrstvě č. 4 spolu s červenavou spraší i hnědočerné pruhy, které by snad mohly být pozůstatky roštové konstrukce.

Starší situace a objekty pod střední hradbou

V sondě **1/1956** v západním úseku průběhu středního opevnění byly pod destrukcí hradby patrné mělce zahloubené objekty (foto 14 213). Situace pod hradbou byla v původní dokumentaci označena jako tzv. „starší slovanský horizont“. Vrstva č. 6, která překrývala objekty, obsahovala zlomky raně středověké keramiky (371/56). V následující sondě **3/1955** byla těsně za týlem hradby mělká miskovitá jáma (označená č. 15, Ca 20 cm hluboká), která byla zahloubena do podloží zvětralé ruly. Výplň jamy tvořila vrstva č. 7 se zlomky raně středověké keramiky (513/55). Tato vrstva byla překryta destrukcí z týlní části hradby.

Ve středním úseku byly v sondách **2/1950 B**, **2/1950 F**, **1/1951a** a **2/1952** zjištěny hroby z pohřebiště kultury se šňůrovou keramikou. Dále byly v sondách, které zkoumaly prostor tzv. halové stavby **2/1950 F**, **1/1951a** a **2/1952** kromě této tzv. stavby (které se věnují v další podkapitole) odkryty sídlištní objekty z období eneolitu a raně středověké.

V sondě **1/1948** ve středním úseku byla pod bermou odkryta jáma s knovízskou keramikou a ve východním úseku v sondě **1/1949**, také pod bermou, jáma s neolitickou keramikou.

Tzv. halová stavba

Zvláštní útvar tzv. halová stavba byl zjištěn v sondách **2/1950 F**, **1/1951a** a **2/1952** pod tělesem mladší fáze střední hradby. Pozůstatkem po tomto útvaru byl obvod tvořený pásy kůlových jamek (Ca 150 cm široký s pěti řadami jamek, čtyři krajní řady byly šikmé a prostřední pátá řada byla tvořena kolmými jamkami). Na koncích byly tyto pásy polokruhovitě uzavřeny. Pásy jamek měly představovat původní stěnu stavby. Vysledovaný útvar byl 89 metrů dlouhý, a pokud připočteme obvodové stěny byl široký na západním konci přibližně 7 metrů a na východním konci asi 8,5 metrů (prostor v rámci obvodových stěn byl široký 4 metry na západním konci a 6 metrů na východním konci). Zhruba uprostřed byl obvod nejširší a dosahoval až 10 metrů. K útvaru byly přičleňovány i některé ze zahloubených objektů ve východní části, které obvod stavby respektovaly. Domnívám se však, že souvislost těchto objektů s útvarem není prokazatelná (viz. níže). Dvě proluky v jižním obvodovém pásu byly vysvětlovány jako vchody do tohoto útvaru.

První sondou, kterou byl zkoumán prostor tzv. halové stavby byla sonda **2/1950 F**, tehdy však řady kůlových jamek ještě nebyly rozpoznány. V následujícím roce výzkum pokračoval sondou **1/1951a** západním a východním směrem od sondy 2/1950 F, kdy byly zjištěny „pásy kolových řad“. M. Šolle připustil zničení některých jamek v roce 1950 „z neznalosti a jejich velmi špatné rozpoznatelnosti“. Jamky byly zahloubeny pouze mělce do podloží a nelišily se barevně ale jen kyprostí výplně. Aby výzkum předešel dalšímu ničení objektů, byla v roce 1951 provedena metoda, jež spočívala v založení hladiny výzkumu výše než na rozmezí původního povrchu a podloží. Sonda 1/1951 převážně sledovala řady kůlových jamek, v prostřední části byl půdorys odkryt celý (Šolle 1952, 7-9; např. foto 7517, 7520, 7523, 7524, 7525, 7527, 7528, 7529, 7530, 7532, 7534, 7537). Řez R3 zachytil dvě jamky a jejich převrstvení (vrstvy č. 3, 4) ze severního obvodového pasu. Vnitřní část půdorysu stavby na západním a východním konci byla prokopána až v následujícím roce sondou **2/1952**, kdy byla odkryta většina zahloubených objektů (foto 8379, 8381, 8399, 8403,

8405, 8408). Řez R7 při východním závěru zachytil převrstvení jižního pásu kůlových jamek vrstvou č. 4, podobná situace převrstvení severního pásu byla v tomto řezu bohužel zničena starším průkopem sondy 1/1951a.

Při srovnání půdorysu sondy 2/1950 F a půdorysu tzv. halové stavby z let 1951 a 1952 je vidět že v místě sondy 2/1950 F v pozdějších situacích přibýly pozůstatky severní a jižní obvodové stěny tzv. halové stavby a to pod kumulacemi kamenů, zachycených v roce 1950. Zřejmě tyto obvodové jamky nebyly v roce 1950 ještě zasaženy a byly odkryty až v roce 1951, kdy se k sondě 2/1950 F po zjištění obvodových pásů výzkum vrátil a následně i zde pásy odkryl. Tento jev by mohl vypovídat o tom, že ne všechny sondy na Staré Kouřimi byly zcela dokopány. Za zmínku stojí i skutečnost, že některé zahloubené objekty, které byly narušeny obvodovým pásem tzv. halové stavby nebyly v půdorysu sondy 1/1951a vyznačeny, pravděpodobně však byly těžko přehlédnutelné, zatímco v celkovém odkryvu z roku 1952 je znát již jejich průběh i pod těmito pásy, jedná se například o objekty 3/52, 7/52, 13/52.

Zahloubené objekty v prostoru tzv. halové stavby

Prostor tzv. halové stavby byl rozdělen na dvě poloviny – západní a východní. Jako předěl obou polovin je možno určit řez R5. Zahloubené objekty v prostoru tzv. halové stavby jsou popsány v *Šolle 1951*, 17; *Šolle 1952*, 17-18; *Šolle 1966*, 232-234.

Jámy 1/50 a 2/50

Původně byly tyto dvě jámy, které doplňovaly řady kůlových jamek po „zbytcích stěn“ (patrně především na jih od jámy 2/50) interpretovány jako tzv. „Slovanská chata č. 3“ (*Šolle 1951*, 17). Oběma jamami byl veden řez C-D, jámy se nacházejí v západní polovině tzv. halové stavby.

Jáma 1/50 (86/50): kruhový půdorys, 100x70 cm, hl. 60 cm, trychtýřovitě se zužující, dno

ploché, humózní výplň. Překryta stěnou tzv. halové stavby (*Šolle 1966*, 232).

č. nálezů 85/50 (mimo evidenci) a 86/50

Jáma 2/50 (87/50): podlouhlá, oválná jáma s nerovným výškově členitým dnem se stěnami

nálevkovitě rozšířenými, humózní hlinitá výplň, rozměry 300x150 cm, hl. 80-90 cm (*Šolle 1966*, 233).

č. nálezů 87/50

Těsně vedle jámy 2/50 západně od ní neoznačená kruhová jáma, rozměry 120x130 cm, hl.

112 cm. Bez nálezů.

„Eneolitické“ jámy 2/51 a 3/51:

Jáma 2/51 (121/52): zásobnicová, pěkně zakroužená kotlovitá jáma s široce kuželovitým

dnem s drobnými kolíky na obvodu, spojená s mělčí prostornější jámovou prohlubní. Hloubka zásobnicové jámy 70 cm, hloubka prohlubně 50 cm. Pod jižní stěnou tzv. halové stavby. V zásypu objektu eneolitickou keramikou a jeden velký fragment raně středověké nádoby. Z keramiky se podařilo dohledat jen raně středověký fragment nádoby. Keramika byla zachycena v obrazových tabulkách V NZ 1951 (*Šolle 1951*, tab. 60-62).

č. nálezů 121/52

Jáma č. 3/51: menší jáma s eneolitickou keramikou, zachyceno jen dno jámy. Pod jižní

stěnou tzv. halové stavby. Obsahuje eneolitickou keramikou a pazourkové čepele. Nálezy se nepodařilo dohledat. Keramika (1 velký kus nádoby) byla zachycena v obrazových tabulkách V NZ 1951 (*Šolle 1951*, tab. 63).

č. nálezů 122/52

Jámy 1/52 a 2/52 (295/52): Dvě jámy tvořící jeden celek - soujámí. Jámy jsou oválné

s kónickými, mírně prohnutými stěnami a plochým dnem, šedá výplň. Rozměry jámy 1/52 370x170 cm a jámy 2/52 430x105, hloubka jam 23 až 26 cm. Obsahovaly v popelovité výplni raně středověkou keramikou a zvířecí kosti.

č. nálezů 295/52, foto 8402.

S jámou 2/52 těsně z jihu sousedí „eneolitická“ jáma 3/52.

Jáma 3/52 „Eneolitická j. s ohništěm“ (294/52): obdélníková j. se zaoblenými rohy, členěna

v jámu a „kruhové ohniště“ vybíhající z obrysu obdélníkové jámy. Jáma má ploché dno a kónické, miskovité stěny. Částečně překryta jižní stěnou tzv. halové stavby. Podle popisu měly být v jámě nalezeny raně eneolitická a raně středověká keramika (č. 294/52). „Ohniště“ silně vypálené do červena, vyplněno kamením vystupuje nad dno ostatní jámy, obsahuje jen „eneolitickou keramikou“ a výrazné kusy mazanice s otisky proutí 297/52. Jím byla celá jáma datována do eneolitu.

Při kontrole materiálu však vyvstává problém s datací objektu. V sáčku 294/52 byla nalezena jen keramika raného středověku a při srovnání popisu keramiky ze seznamu nálezů v nálezové zprávě jiná než raně středověká keramika nebyla uvedena. Nálezy z „ohniště“ obsahovaly kromě čtyř kusů mazanice a jednoho kusu křemene jeden zlomek keramiky – nezdobené dno nádoby. Podle keramické hmoty, která je podobná s raně středověkou keramikou z lokality, lze toto dno zařadit pravděpodobně do produkce raného středověku. Zmíněná eneolitická keramika nebyla nalezena ani v seznamu nálezů ani v sáčku samotném. Domnívám se tedy, že tuto jámu lze spíše označit jako raně středověkou, než eneolitickou.

č. nálezů 294/52, 297/52, foto 8403

Jáma 4/52 (306/52): kruhová, kónické stěny, dno nepatrně členité, rozměry 150x120 cm, hl.

40 cm. Tmavě šedohnědá hlinitá výplň. Nacházela se těsně u jižní stěny tzv. halové stavby. Obsahovala raně středověkou keramikou.

č. nálezů 306/52

- Jámy 5/52 a 6/52** (299/52, 305/52 a 302/52): Dvě jámy propojené v rohu tvoří jeden celek – soujámí. Jáma 5/52 je obdélně členěná (330x230, hl. 22-23 cm), jáma 6/52 (440x240 cm, hl. 18-50 cm) má pravidelný obdélníkový půdorys se zaoblenými rohy. Stěny jsou trychtýřovitě rozevřené, dno ploché s kúlovými jamkami. Výplň šedá, popelovitá.
Obsahují raně středověkou keramiku.
č. nálezů 299/52, 302/52, 305/52, řez M-N. Keramika ze sáčku 302/52 ztracena (údaj z nálezové zprávy).
- Jáma 7/52** (300/52): kruhová, miskovitá, rozměry 110-120 cm, hl. 19 cm, popelovitá výplň.
Zahlubuje se pod jižní stěnu tzv. halové stavby. Charakter jámy ohništní. Raně středověká keramika.
č. nálezů 300/52
- Jáma 8/52** (301/52): nepravidelný oválný obrys s výběžkem na západní straně, rozměry 500x340 cm, hl. 8 cm a hl. výběžku 30 cm. Členěna v jámu horní a spodní a pokryta řadou drobných kúlových jamek snad z konstrukce opevnění. Šedohnědá hlinitá výplň, obsahuje raně středověkou keramiku. Při východní straně jámy 8/52 dvě větší kúlové jamky (80x50, hl. 25 cm; 65x35 cm, hl. 23 cm) a jedna žlabovitá jáma (140x40 cm, hl. 11 cm) bez výrazné výplně a keramiky.
č. nálezů 301/52, foto 8405-6, řez H, L, N
- Komplex jam 9 – 11/52:** Nejhlubší a nejvýraznější jámy s obsahem raně středověkým, řez T-U.
- Jáma 9/52** (307/52): menší jáma s kónickými nálevkovitě rozevřenými stěnami, ploché dno, rozměry 156x100 cm, hl. 46 cm. Hlinitá slabě humózní výplň.
č. nálezů 307/52 (gombík, keramika)
- Jáma 10/52** (308/52): miskovitě rozevřená, ploché dno, rozměry 325x152 cm, hl. 77 cm. Hlinitá slabě humózní výplň.
č. nálezů 308/52
- Jáma 11/52** (309/52): nálevkovitá jáma ostře kónické stěny, ploché dno, rozměry 220x180 cm, hl. 118 cm. Hlinitokamenitá výplň.
č. nálezů 309/52 (skleněný gombík, keramika)
- Jáma 12/52** (310/52): mělčí miskovitá, oválná jáma, rozměry 170x150 cm, hl. 55 cm, narušena průběhem jižní stěny tzv. halové stavby. Šedohnědá hlinitá výplň. Podle interpretace „nesouvisí s komplexem jam 9-11/52“.
č. nálezů 310/52
- Jáma 13/52** (313/52): Velká podlouhlá jáma ve východní polovině tzv. „halové stavby“.
Porušuje jižní stěnu této „stavby“. Jáma byla označena jako „knovízská“ podle keramiky zařaditelné do mladšího pravěku (mladší až pozdní doba bronzová nebo doba halštatská). Obsahuje však i raně středověkou keramiku (10 střepů), které má výrazně vyšší podíl, než keramika pravěká (3 střepy). Domnívám se tedy, že datování objektu do doby knovízské je sporné a může se jednat spíše o raně středověký objekt.
č. nálezů 313/52, foto 8399

V prostoru tzv. halové stavby bylo, kromě hrobových jam kultury se šňůrovou keramikou, odkryto několik zahluobených objektů charakteru sídlištního. Některé z těchto objektů byly datovány do období eneolitu (2/51, 3/51, 3/52) a do doby mladšího pravěku (13/52). Objekty zařaditelné do raného středověku byly vyčleněny jako starší než tzv. halová stavba (1/50, 2/50, 4/52, 7/52, 12/52) a objekty současné se stavbou (1/52, 2/52, 5/52, 6/52, 8/52, 9/52, 10/52, 11/52). V prostoru byly odkryty také objekty bez nálezů a tedy i bez jasného časového zařazení.

Objekty zařazené jako současné se stavbou se nacházejí výhradně ve východní polovině půdorysu stavby. V těchto objektech byly spatřovány 4 skupiny jam v pravidelných vzdálenostech od sebe rozložených v ose stavby. Jámy byly povětšinou mělké mísovité, jen „komplex“ jam 9/52, 10/52, 11/52 dosahoval hloubky 70-100 cm. V tomto ohledu vznikl předpoklad rozdělení „halové stavby“ na dvě poloviny s rozdílnými funkcemi. Západní polovina měla být plochá, zatímco východní měla být pročleněná těmito jamami (Šolle 1966, 109-119).

Podle mého názoru nemusí žádný z těchto zahluobených objektů nutně souviset s útvarem tzv. „halové stavby“. Objekty, které byly vybrány jako současné se „stavbou“ jsou jen ve východní polovině mezi jižní a severní obvodovou stěnou stavby. Objekty datované jako starší než stavba, avšak rovněž raně středověké jsou většinou porušeny obvodovou stěnou stavby. Pouze objekt 2/50 v západní polovině útvaru takto porušen nebyl a ze souvislosti s „halovou stavbou“ byl vyčleněn z důvodu předpokládané souvislosti s komplexem nejbližších jam (1/50) a jamek z části porušeným obvodovou stěnou stavby. Objekty 3/52 a 13/52 datované jako pravěké (eneolit, knovízská k.) je možno s velkou pravděpodobností na základě nálezů předatovat do raného středověku. Domnívám se že k datování těchto dvou jam do pravěku posloužil fakt, že oba objekty byly narušeny jižní obvodovou stěnou halové stavby a byly by tak výrazně starší než stavba, což k interpretaci halové stavby přišlo jistě vhod. Když si odmyslíme souvislost raně středověkých objektů s tzv. halovou stavbou a přičteme k nim objekty bez nálezů, je takřka v celém půdorysu patrně větší množství takových objektů. Ty jsou zaznamenány nejenom v obvodu stavby ale i za její boční východní stěnou. Dále je třeba dodat, že keramika z objektů datovaných jako starší než stavba a současné se stavbou má shodné rysy a je možno jí zařadit do 9. století a druhé poloviny 9. až první poloviny 10. století.

11.5. Střední hradba – interpretace na základě revizního zpracování

Starší hradba

Průběh starší hradby byl zjištěn jen ve východní části středního úseku a ve východním úseku v sondách 3/1952 A, 1/1948, 3/1953, 4/1953, 5/1953, 2/1951, 6/1953, 4/1952 A a 1/1949. Pozůstatky této fortifikace byly odkryty sice již v roce 1948, zpočátku však byly považovány jako konstrukční součást hradby s čelní kamennou zdí. Existence starší dřevohlinité hradby byla zjištěna až v roce 1952. V terénu byly pozůstatky starší fortifikace patrné především v podobě dvou souvislých žlabů – vnějšího a vnitřního, v nichž byly ještě rozeznány otisky po fošnách. Do obou těchto žlabů byla vsazena palisáda z dřevěných fošen a tyto palisády utvářely vnější a vnitřní hradební stěnu. Žlaby pro palisádu dosahovaly hloubky v rozmezí mezi 50 až 90 cm, velký rozkol v těchto hodnotách může být způsoben jejich nedokopáním při výzkumu. Ve vzdálenosti 1 až 1,5 m z vnějšku vnějšího i vnitřního žlabu se vyskytovaly kůlové jámy po šikmých vzpěrách kladených v rozmezí přibližně 60-70 cm vedle sebe. Tyto vzpěry podpíraly obě hradební stěny. Jádro starší hradby je zachováno jen částečně maximálně do výšky 1 metru. Vlastní těleso hradby bez vzpěr dosahovalo šířky 6,5 m a u střední brány 5,5 m. Podle sklonu dochovaných vzpěr lze uvažovat o výšce, kde se protnuly s hradebními stěnami. Tato hodnota kolísá v rozmezí 1,6 až 2,6 m, vlivem postdepozičních procesů však mohla být realita odlišná. M. Šolle uvedl výšku vzpěr 2 m, podle nich odhadl výšku hradby na 3 metry a s předprsni až na 4 metry (1966, 101-102). Obě hradební stěny musely být nějakým způsobem provázány, pravděpodobně kleštinami, které předpokládal již M. Šolle (1966, 101, obr. 9), Prostor mezi oběma hradebními stěnami byl vyplněn hlínou. Před čelní stěnou hradby byly ve vzdálenosti 1 až 1,5 m zasazeny již zmíněné vzpěry. Mezi hradbou se vzpěrami a příkopem byla berma o šířce asi 5 až 5,5 m (odhadnuto podle řezu v sondě 1/1948). Příkop podle tvaru hrotitý byl široký přibližně 9 m a hluboký 2,5 m od původní úrovně terénu. Podle četných spálených vrstev především při pozůstatcích vzpěr a hradebních stěn je zánik starší hradby spojován s požárem. Spálená destrukce hradby byla poté zplanýrována.

Brána do středního areálu byla odkryta v místě ostrého zalomení destrukce opevnění na rozmezí středního a východního úseku průběhu střední hradby. Průchod byl lemován z každé strany 6 sloupy a postupně se zužoval směrem z vnějšku z 2,5 m až na 1,5 m při vnitřní straně. Samotný průchod bránou je dlouhý přibližně 8 m. Průchodem vedla cesta v podobě nehlubokého úvozu, která byla štětovaná drobnými kaménky. Nad vstupem byla rekonstruována věž a přístup přes příkop pravděpodobně zajišťoval dřevěný most. Se zánikem starší hradby zanikla i brána.

Mladší hradba

Mladší hradba byla zjištěna ve všech úsecích průběhu destrukce středního opevnění s výjimkou východní poloviny středního úseku, kde byla destrukce již značně snížena novověkým rozvážením „valů“ a kde se zachovaly jen pozůstatky starší fortifikace. Mladší hradba byla již opatřena čelní kamennou zdí. Zeď byla postavena z místní ruly a byla lícovaná jen z vnější strany. Šířka zdi v průběhu opevnění se pohybuje v hodnotě kolem 1 m, v místě sondy 2/1950 F až 1,2 m. Výjimečná je situace v západním úseku v sondě 1/1956, kde větší kameny sahají až ke 3 m od líce, snad sloužili k lepšímu provázání zdi s rošty. Zachovalost výšky zdi je v průběhu hradebního pásma vlivem pozdějšího zisku snadno dostupného stavebního materiálu rozdílná a kolísá od 1 metru až po místa, kde již vůbec nebyla zachycena.

Jádro hradby bylo tvořeno místními navážkami – hlinitými, sprašovými nebo se zvětralou rulou a spálenými zdánlivě vodorovnými vrstvami, pravděpodobně zbytky roštů. V místě rozsáhlého plošného odkryvu nad tzv. „halovou stavbou“ byl zjištěn systém komor a roštů. Komory v délce tělesa hradby byly široké přibližně 5 až 6 metrů a byly od sebe odděleny přepážkami z kamenů a zřejmě i z dřevěných trámů. Jednotlivé komory byly prokládány překládkovou roštovou konstrukcí, z níž byly zachyceny dvě úrovně roštů kolmo a podélně k čelu hradby. Ve zbylých sondách měly být rošty stavěny jen kolmo k čelní zdi (*Šolle 1966*, 175), čemuž však neodpovídá situace se zuhelnatělými podélnými a příčnými trámcí odkrytá J. L. Píčem v západním úseku (*Píč 1908*, 524-525). V sondě 1/1956 byl nalezen zuhelnatělý rošt. Rozborem dřeva z roštu bylo zjištěno použití dubu. Zjištění přítomnosti dubového dřeva v roštu hradby v sondě 1/1956 odpovídá jeho rozsáhlému využití ve fortifikačním stavitelství na jiných opevněných lokalitách. Dub vynikal svými výtečnými stavebními vlastnostmi a svou trvanlivostí, která byla nezbytná, protože životnost hradby závisela především na trvanlivosti dřevěných prvků (*Procházka 2009*, 271, 274). Nálezy dřev z tělesa hradby jsou významné tím, že mohou při vhodné zachovalosti letokruhů přinést důležitá denrodová alespoň ke stanovení termínu post quem pro výstavbu hradby, jako se v nedávné době uskutečnilo na raně středověkých hradech v Praze-Královicích (*Štefan-Hasil 2014*, 481) nebo na Pohansku u Břeclavi (*Dresler 2011*, 138). Na základě zaznamenaných četných spálených vrstev v jádru mladší hradby a v destrukcích týlní části se domnívám, že i mladší hradba zanikla požárem.

Nejasný zůstává zvláštní kamenný útvar odkrytý v sondě 1/1951a, snad se jednalo o mladší záležitost. V sondě 1/1948 spodní vrstva se zbytky dřeva pod jádrem a čelní kamennou

zdí snad mohla představovat základový rošt k zvýšení stability terénu v daném místě. Podivná je situace v řezu sondy 1/1949, kde se zdá, že jádro mladší hradby bylo vklíněno mezi pozůstatky vnější a vnitřní palisády a zbytky jádra starší hradby. Nevyjasněná je situace v sondě 2/1952 v řezu R7, kde jádro hradby bylo zbudováno na navážce „souvrství popela a spráše“, která překryla pozůstatky tzv. halové stavby a pod destrukcí týlní části se vyklíňuje. Možná se jednalo o nerozpoznané spodní vrstvy roštů nebo spálenou destrukci tzv. „halové stavby“. Bohužel ucelený profil zde byl narušen starší sondou, kterou byl hledán obvod „stavby“.

Týlní část hradby byla zachycena v podobě kamenné destrukce a spálených vrstev. Tzv. „zadní kamenná pata valu“ – kamenná destrukce se spálenými vrstvami – je rekonstruovaná jako pozůstatek nízké kamenité zídky v týlu (Šolle 1966, 176, obr. 45-46). Na problematiku, že ne všechny kamenné destrukce v týlních částech hradeb lze interpretovat jako pozůstatky zadních kamenných zdí upozornil L. Kos a uvedl, že kameny z těchto destrukcí mohly sloužit také k utěsnění zadních dřevěných stěn (Kos 2012, 136). Z dokumentace ke střední hradbě je patrné, že v destrukci týlní části se vyskytují menší kameny než je tomu tak u čelní kamenné zdi. V řezech sond 1/1948, 1/1956 a snad i 1/1949 jsou spolu s kamennou destrukcí patrné i pozůstatky dřev, které budí dojem spáleného a zříceného trámů. V ostatních řezech je v destrukci týlní části zmiňována alespoň přítomnost uhlíků. K prokázání týlní dřevěné stěny nám ale chybějí kúlové jámy po sloupech, které by stěnu držely nebo žlab po palisádě. Náznak kamenné zídky je patrný jen v řezu týlní částí v sondě 3/1955. Ukončení týlní části hradby za použití dřeva a kamení je nejasné. Mohlo být také zakončeno přímo rošty, aby se zabránilo vyplavování zeminy v jádru mohly být kameny v týlní části mezi rošty prokládány.

Ke stanovení šířky hradby by bylo potřeba znát hraniční prvky hradby – její vnější a vnitřní linii. S jistotou známe pouze vnější linii – líc čelní kamenné zdi. Z porovnání vzdálenosti mezi lícem čelní kamenné zdi a destrukcí týlní stěny se domnívám, že lze alespoň stanovit minimální šířku hradby. V západním úseku v sondě 1/1956 tato vzdálenost dosahovala přibližně 7,5 m. Ve středním úseku v nejvyšší části Staré Kouřimi hodnoty kolísají mezi 8,5 až 9,5 m (2/1950 A: 9,5 m; 2/1950 B: 8,5 m; 2/1950 F (R1): 9 m; 2/1952 (R7): 8,5 m). Ve středním úseku, kde však již průběh hradby klesal směrem ke střední bráně, je v sondě 1/1948 hodnota jen 7 m. Ve východním úseku v sondě 1/1949 byly od sebe líc čelní zdi a destrukce týlní stěny vzdáleny přibližně 7,5 m. Rozdílu v šířce hradby v nejvyšším místě areálu oproti zbylým částem průběhu středního opevnění si všiml M. Šolle, kdy uvedl že „hradba spočívala na základech 8 metrů širokých, které na akropoli byly ještě o 2 metry

širší“ (Šolle 1966, 175). Velká rozkolísanost ve výše uváděných údajích středního úseku průběhu opevnění, kdy mezi sousedními řezy rozdíl ve vzdálenosti líce zdi a destrukcí týlní stěny kolísá až o 1 m, může být dán mimo jiné nedobrou čitelností detailů v kresebné dokumentaci. Minimální šířka hradby je přibližně 7 až 7,5 m a v okolí vrcholu starokouřimského návrší 8,5 až 9,5 m. Tyto hodnoty jsou velmi nepřesné a bylo by jistě vhodné je v budoucnu přímo v terénu ověřit revizním výzkumem, ideálně pokud by se podařilo vyřešit podobu týlní části hradby.

Mezi hradbou a příkopem prostor zaplňovala berma široká 2,5 až 3 m, při střední bráně jen asi 2 m. Příkop byl nejlépe zachycen ve východním úseku v sondě 1/1949, kde byl žlabového profilu. Jeho hloubka dosahovala 2,5 m a šířka činila 7,5 m. V sondě 1/1948 hrotitý příkop (široký 9 m a hluboký 2,5 m) pravděpodobně nejdříve náležel ke starší hradbě, mladší hradba byla v těchto místech od starší posunutá poněkud dozadu a příkop se tak nacházel ve značné vzdálenosti od čela hradby. Starší příkop byl znovu využit a od horního vnitřního okraje rozšířen zářezem širokým ca 9 m. Před mladší hradbou tak vznikla „příkopovitá“ bariéra široká až 20 m a hluboká ode dna hrotitého příkopu až 5,5 m. Mladší „příkopovitý útvar“ je oproti bermě mladší hradby zahlouben až 2,5 m. V případě úseku při střední bráně se příkop východně od brány rozšiřoval od 12 až ke 14 m. Příkop byl zahlouben do sprašového podloží. Ve zkoumaných místech tedy nemohl být jeho hloubením získáván lomový kámen ke stavbě čelní zdi. Lze uvažovat, že určité množství kamene mohlo být získáno při hloubení příkopu v nejvyšším místě návrší, kde v sondách 1/1950 A až F bylo zjištěno skalnaté podloží. Brána, která souvisela s mladším opevněním je předpokládána v tomtéž místě jako brána starší. Bohužel především vlivem rozorávání destrukce opevnění v daného úseku, relikty které by mohly být bezpečně spojované s mladší hradbou, zachyceny nebyly.

Na základě četných spálených vrstev v jádru hradby a v destrukcích týlní části se domnívám, že i mladší hradba zanikla požárem.

Problematika průběhu starší hradby v souvislosti s mladší hradbou

Bezpečně prokazatelná souvislost průběhu starší a mladší hradby je jen ve východní polovině středního úseku, úseku při střední bráně a v západním úseku. Pouze v těchto místech byla odkryta starší hradba, zatímco mladší hradba prakticky (až na výjimky v souvislosti se stavem dochování destrukce opevnění) v celém průběhu středního opevnění. Především v sondě 3/1952A bylo zjištěno odchýlení průběhu mladšího opevnění od staršího, kdy vnitřní žlab starší hradby směřoval od čelní kamenné zdi do mladšího příkopu a v sondě 3/1953 se od

příkopu odkláněl žlab vnější. Při střední bráně v sondě 2/1951 se již starší a mladší hradba respektují, stejně jako v sondě 1/1949. Odchýlení mladšího opevnění od staršího vysvětloval M. Šolle tak, že průběh obou hradeb byl v podstatě založen na týchž místech „*jen na některých místech došlo k zkrácení původního obloukovitého vytočení hradební linie*“ což bylo markantní u bývalé „halové stavby“ (Šolle 1966, 175). Starší hradba měla obíhat „stavbu“ zatímco mladší hradba měla být postavena přímo nad destrukcí „stavby“. Na plánu nalezených objektů (Šolle 1966, obr. 5) v linii opevnění je toto vychýlení zakresleno. Zhruba v místě sond 2/1950 B a C se měla starší hradba k mladší hradbě vracet a dále se měly obě fortifikace respektovat. V žádné ze sond 2/1950 A-F se však pozůstatky starší hradby nevyskytly. Ve směru ze západu na východ je sonda 3/1952A vůbec první sondou, kde byla starší hradba nalezena. V sondě 1/1956 je průběh starší hradby předpokládán mimo tuto sondu.

Důvod proč nebyly relikty starší hradby v západním úseku a v západní polovině středního úseku nalezeny, není za současného stavu informací zřejmý. M. Šolle pokládal její pokračování směrem západním a jihozápadním za velmi pravděpodobné (1966, 101). Starší hradba nemusela být v těchto místech dokončena, mohla oproti mladší hradbě sledovat více hřeben návrší, starší hradba nemusela být v sondách 2/1950 A, B a C a 1/1956 rozpoznána, nebo se mohlo jednat o zcela jiné důvody.

12. Závěr

Předložená diplomová práce přinesla nové dosud nepublikované poznatky ohledně střední hradby. Především na základě nálezových zpráv bylo možné doplnit dosavadní bádání o její podobě a charakteru, jakož i nastínit její vztah k dalším nálezovým situacím. Získané poznatky je možné shrnout následovně.

Starší fáze střední hradby měla podobu skořepinové konstrukce se dvěma dřevěnými stěnami, snad propojenými dřevěnými kleštinami. Dřevěné stěny byly tvořeny z fošnových palisád, které byly vloženy do předem vyhloubených žlabů. Obě stěny byly navíc zvenčí podepřeny šikmými vzpěrami. Vzpěry zvyšovaly hradbě stabilitu, z vnější strany však nepůsobily z hlediska obrany zcela vhodně. Vlastní těleso hradby bez vzpěr dosahovalo šířky 6,5 m a v blízkosti střední brány 5,5 m. M. Šolle se pokoušel odhadnout přibližnou výšku hradby, kdy vycházel ze sklonu dochovaných vzpěr. Ty se s hradebními stěnami protuly v přibližné výšce 2 m. Podle tohoto údaje odhadl výšku hradby na 3 m a s předprsni až na 4 m. Jedná se však jen o odhad, skutečná výška mohla být jiná. Předprseň pravděpodobně vznikla protažením vnější stěny do výšky. Prostor mezi oběma hradebními stěnami byl vyplněn hlínou a stěny byly pravděpodobně propojeny dřevěnými kleštinami. Vstup do středního areálu zajišťovala střední brána, umístěná v místě ostrého zalomení průběhu středního opevnění. Prostor vchodu byl hluboký 8 metrů a směrem od vnějšku se zužoval z 2,7 metru na 1,5 metru. Obě boční stěny vchodu byly zpevněny pěti sloupy. Nad branou je předpokládána věžová nástavba a do brány vedla mírně zahloubená cesta štětovaná drobným kamením. Se zánikem starší hradby zanikla i brána.

Hrotitý příkop odkrytý v sondě 1/1948 jsem přiřadil ke starší hradbě. Příkop byl široký přibližně 9 m a hluboký 2,5 m. Prostor před hradbou se vzpěrami a příkopem nejspíš zaplňovala berma široká 5 až 5,5 m. Podle četných spálených vrstev především při pozůstatcích vzpěr a hradebních stěn zanikla starší hradba požárem, s čímž souhlasím s M. Šollem. Spálená destrukce hradby byla poté zplanýrována.

Pozůstatky starší hradby byly odkryty jen ve východním úseku a ve východní části středního úseku průběhu destrukce středního opevnění. Ve středním úseku se starší hradba oproti mladší hradbě vyklíňovala tak, že její průběh byl přerušen mladším příkopem. M. Šolle se domníval, že starší hradba obcházela tzv. „halovou stavbu“ a západně od ní se opět vracela do předpokládaného průběhu. Situace západně od tzv. „halové stavby“ tomu však nenasvědčuje a ve zbylé části středního úseku a v západním úseku je průběh starší hradby nejasný.

S průběhem opevnění souvisí také výše zmíněná tzv. „halová stavba“, která byla 89 m dlouhá a až 10 m široká. Tento útvar se nacházel v zákrytu starší dřevohliněné hradby při jižním svahu těsně pod nejvyšší částí návrší. V prostoru „stavby“ bylo odkryto několik zahloubených objektů charakteru sídlištního. Některé z těchto objektů byly datovány jako pravěké. Objekty zařaditelné do raného středověku byly vyčleněny buď jako starší než tzv. „halová stavba“ anebo jako objekty se „stavbou“ související. Objekty zařazené jako současné se stavbou se vyskytovaly výhradně ve východní polovině uvnitř jejího obvodu a nebyly jí nijak narušeny. V tomto ohledu vznikl předpoklad rozdělení „halové stavby“ na dvě poloviny, západní plochou a východní pročleněnou těmito jamami. Každá polovina měla mít odlišné funkce, západní měla zastávat funkci halovou a východní se sklepními jamami měla být určena k bydlení. Chronologická následnost objektů je určena především jejich pozicí ve vztahu ke „stavbě“. Keramický materiál z raně středověkých jam nevykazoval výrazné chronologické rozdíly a všeobecně se v jednotlivých jamách vyskytovaly dohromady zlomky zařaditelné do 9. století spolu s keramikou druhé poloviny 9. až počátku 10. století. Dva objekty, které byly původně datovány do pravěku, obsahovaly více raně středověké keramiky než pravěké. Raně středověká z těchto dvou objektů keramika byla navíc oproti pravěké zdobená. Snad M. Šolla vedla k zařazení těchto objektů do pravěku skutečnost, že byly narušeny tzv. „halovou stavbou“, což zjednodušovalo jejich interpretaci. U zbylých objektů datovaných jako pravěké se mi nepodařilo najít keramiku. Domnívám se, že žádný z těchto sídlištních objektů pravděpodobně s útvarem tzv. „halové stavby“ nesouvisel. Zánik této „stavby“ je spojován s dobou zániku starší hradby.

Mladší hradba byla zjištěna ve všech úsecích průběhu destrukce středního opevnění s výjimkou východní poloviny středního úseku, kde byla destrukce již značně snižená novověkým rozvážením „valů“ a kde se zachovaly jen pozůstatky starší fortifikace. Jak je uvedeno výše, mladší hradba zcela nerespektovala průběh starší hradby a překryla svým tělesem destrukci tzv. „halové stavby“. Rovněž mladší hradba byla skořepinové konstrukce, oproti starší hradbě však byla opatřena čelní kamennou zdí. Zeď byla postavena z místní ruly a byla lícovaná jen z vnější strany. Šířka zdi v průběhu opevnění se pohybuje v hodnotě kolem 1 m. Jen v sondě 1/1956 v západním úseku dosahovaly kameny až 3 m od líce, snad kvůli důkladnějšímu provázání zdi s rošty. Výztuž hradby zajišťovaly dřevěné rošty. V místě rozsáhlého plošného odkryvu nad destrukcí tzv. „halové stavby“ byly také zjištěny komory široké přibližně 5 až 6 metrů. Ty byly od sebe odděleny přepážkami z kamenů a pravděpodobně i z dřevěných trámů. Jednotlivé komory byly prokládány rošty překládkovým způsobem. M. Šolle předpokládal, že překládkový způsob kladení roštů byl

použit jen v nejvyšší poloze návrší, zatímco ve zbylých částech průběhu střední hradby měl být použit jednosměrný rošt. Tomuto však neodpovídá situace se zuhelnatělými podélnými a příčnými trámci, kterou odkryl a popsal J. L. Píč v západním úseku. V sondě 1/1956 rovněž v západním úseku byl spolu s rošty, které směřovaly k čelní zdi zjištěn jeden rošt kladený kolmo k nim. Rošty byly zjištěny těsně pod povrchem a je možné, že se ostatní kolmé rošty již nedochovaly. Je tedy podle mého názoru možné, že překládkový způsob výztuže byl uplatněn v celé délce střední hradby. Rošty, které směřovaly k vnější stěně hradby, byly pravděpodobně zaklesnuty do čelní kamenné zdi, případně jí procházely až k líci. Podle kůlových jam pod rošty se autor výzkumu domníval, že konstrukce jádra hradby v nejvyšší poloze měla být navíc zpevněna pilotováním. Jádro hradby bylo rekonstruováno jako stupňovité, což je pravděpodobné, nelze to však podle mého názoru bezpečně potvrdit. Týlní část hradby byla zachycena v podobě kamenné destrukce a spálených vrstev. M. Šolle interpretoval kamennou destrukci jako pozůstatek nízké kamenité zídky v týlu. Z kresebné dokumentace ke střední hradbě je patrné, že v destrukci týlní části se vyskytují menší kameny než je tomu tak u čelní kamenné zdi. Týl hradby mohl být také tvořen těsným kladením dřev výztuže překládkovým způsobem ve vertikálním směru. Kameny z destrukce mohly vyplňovat volný prostor mezi rošty a bránily by tak vyplavování zeminy z jádra hradby.

M. Šolle předpokládal šířku hradby v nejvyšší poloze návrší až 10 m, kde měla být silnější, a v ostatních úsecích 8 m. Ke stanovení šířky hradby by bylo však potřeba znát hraniční prvky hradby – její vnější a vnitřní linii. S jistotou známe pouze vnější linii – líc čelní kamenné zdi. Z porovnání vzdálenosti mezi lícem čelní kamenné zdi a destrukcí týlní části se domnívám, že lze alespoň stanovit minimální šířku hradby. V západním úseku tato vzdálenost dosahovala cca 7,5 m. Ve středním úseku v nejvyšší části Staré Kouřimi hodnoty kolísají mezi 8,5 až 9,5 m. Ve středním úseku, kde však již průběh hradby klesal směrem ke střední bráně, je hodnota jen 7 m. Ve východním úseku v sondě 1/1949 byly od sebe líc čelní zdi a destrukce týlní části vzdáleny přibližně 7,5 m. Jsou to jen údaje minimální šířky, hradba tak byla nejspíš o něco málo širší. Výšku hradby si na základě zničení značné části její destrukce nedovolím odhadnout.

Mezi příkopem a hradbou byla berma široká v rozmezí 2 až 3 m. Celý řez příkopem byl získán ve východním úseku v sondě 1/1949, kde byl žlabového profilu. Jeho hloubka dosahovala 2,5 m a šířka činila 7,5 m. Již výše jsem uvedl, že hrotitý příkop odkrytý v sondě 1/1948 vzhledem ke značné vzdálenosti od mladší hradby pravděpodobně náležel ke starší hradbě zde vychýlené. V době současné s mladší hradbou byl starší příkop využíván i nadále byl však rozšířen při svém horním vnitřním okraji zářezem širokým Ca 9 m. Před mladší

hradbou tak vznikla bariéra široká až 20 m a hluboká ode dna hrotitého příkopu až 5,5 m. Brána, která souvisela s mladším opevněním, je předpokládána v tomtéž místě jako brána starší. Bohužel především vlivem rozorávání a destrukce opevnění v daného úseku, relikty které by mohly být bezpečně spojovány s mladší hradbou, zachyceny nebyly. Podobně jako v případě starších hradby se domnívám, že na základě četných spálených vrstev v jádru hradby a v destrukcích týlní části také mladší hradba zanikla požárem, což však M. Šolle nikde nevedl.

Destrukce střední hradby na Staré Kouřimi je sice nejprozkoumanější linií opevnění na lokalitě, bohužel je také po jižní obvodové hradbě i nejvíce snižená vlivem rozorávání a rozvážení „valů“ a získávání snadno dostupného lomového kamene v minulosti. Přesto by bylo vhodné provést revizní nebo nový řez destrukčním tělesem. Nabízí se tu možnost získání dendrochronologických dat, což by mohlo napomoci i zpřesnění chronologie kouřimské keramiky. Bylo by vhodné aplikovat moderní výzkumné metody a tím získat doplňující informace o hradbě. Nevyřešené jsou otázky funkce útvaru tzv. „halové stavby“, průběhu starší hradby, možnost překládkové konstrukce v rámci celé střední hradby, jak přesně vypadalo týlní zakončení hradby. Zároveň by si pozornost zasloužila lépe zachovalá destrukce vnějšího opevnění, která k tomu nálezy velkých dřev přímo vybízí.

Výsledky předložené diplomové práce nejsou a ani nemohou být konečné. Lokalita má obrovský potenciál, který snad bude možné v budoucnu vytěžit. Diplomová práce tak nemá být tečkou za téměř sedmdesátiletou tradicí moderního bádání o lokalitě, nýbrž může být dalším krokem k hlubšímu pochopení této pozoruhodné památky.

13. Prameny a literatura

Prameny:

- Šolle, M. 1949:** Stará Kouřim. Nálezová zpráva o výzkumu v r. 1948. Archiv ARÚ AV ČR, čj. 5645/49
- Šolle, M. 1950:** Stará Kouřim. Nálezová zpráva o výzkumu v r. 1949. Archiv ARÚ AV ČR, čj. 1667/50
- Šolle, M. 1951:** Stará Kouřim. Nálezová zpráva o výzkumu v r. 1950. Archiv ARÚ AV ČR, čj. 1499/51
- Šolle, M. 1952:** Stará Kouřim. Nálezová zpráva o výzkumu v r. 1951. Archiv ARÚ AV ČR, čj. 1518/52
- Šolle, M. 1953:** Stará Kouřim. Nálezová zpráva o výzkumu v r. 1952. Archiv ARÚ AV ČR, čj. 2382/53
- Šolle, M. 1954:** Stará Kouřim. Nálezová zpráva o výzkumu v r. 1953. Archiv ARÚ AV ČR, čj. 59/54
- Šolle, M. 1956:** Stará Kouřim. Nálezová zpráva o výzkumu v r. 1955. Archiv ARÚ AV ČR, Čj. 2839/58
- Šolle, M. 1957:** Stará Kouřim. Nálezová zpráva o výzkumu v r. 1956. Archiv ARÚ AV ČR, čj. 5685/57
- Pleslová, E. 1958:** Stará Kouřim. Nálezová zpráva o výzkumu v r. 1957. Archiv ARÚ AV ČR, 5839/58

Literatura:

- Bartošková, A. 2004:** K vývoji vnitřního opevnění na Budči, Archeologické rozhledy 56, 763 - 797.
- Bartošková, A. 2014:** Budeč. Významné mocenské centrum prvních Přemyslovců. Praha.
- Beneš, F. 1861:** Hradiště u Hryzel, na Staré Kouřimi a u Přistoupína, Památky archeologické 4, oddělení 2, 30-35.
- Borkovský, I. 1965:** Levý Hradec. Nejstarší sídlo Přemyslovců. Praha.
- Brather, S. 2001:** Slawenbilder. „Slawische Altertumskunde“ im 19. und 20. Jahrhundert. Archeologické rozhledy 53, 717-751.
- Bubeník, J. 2000:** K terminologii a problematice rozpoznávání opevněných sídlišť našeho raného středověku, Archeologie ve Středních Čechách 4, 391-395.

- Čtverák, V. a kol. 2003:** Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.
- Demek, J. a kol. 1987:** Zeměpisný lexikon ČSR – Hory a nížiny. Praha.
- Dostál, B. 1979:** K opevnění hradiska Břeclavi-Pohanska, Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity E 24, 73-93.
- Dresler, P. 2011:** Opevnění Pohanska u Břeclavi. Brno.
- Durdík, T. 2000:** Ilustrovaná encyklopedie Českých hradů. Praha.
- Dvořák, F. 1936:** Pravěk Kolínska a Kouřimska, soupis archeologických památek. Kolín.
- Hladík, M. a kol. 2014:** Fortification of the suburb of the Great Moravian stronghold at Mikulčice-Valy. *Slavia Antiqua* LV, 67-124.
- Hrubý, V. 1964:** Staré Město – Velehrad. Ústředí z doby Velkomoravské říše. Praha.
- Kalousek, F. 1960:** Die grossmährische Burgwallstadt Břeclav-Pohansko, Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity E 05, 5-22.
- Kos, L. 2009:** Raně středověké fortifikace s čelní kamennou plentou ve střední Evropě. (Nepublikovaný text bakalářské práce), Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.
- Kos, L. 2011:** Raně středověké fortifikace s čelní kamennou plentou ve střední Evropě. *Studia mediaevalia Pragensia* 11, 117-175.
- Košta, J. – Hošek, J. 2012:** Meč z hrobu 120 ze Staré Kouřimi – doklad raně středověké zbraně vyrobené z kelímkové oceli?, *Archeologické rozhledy* 64, 157-175.
- Kremla, J. 1903:** Předhistorická hradiště v okrese kouřimském, *Památky archeologické* 20, 395-406, tab. XLII-XLIV.
- Kudrnáč, J. 1970:** Klučov. Staroslovanské hradiště ve středních Čechách (K počátkům nejstarších slovanských hradišť v Čechách). Praha.
- Lutovský, M. 2006:** Od palisády ke zdi: Raně středověká hradiště v Čechách ve světle archeologického bádání posledních dvou desetiletí. *Archaeologica historica* 31, 21-44.
- Mařík, J. 2009:** Libická sídelní aglomerace a její zázemí v raném středověku. Praha.
- Mazuch, M. 2014:** Findings about the early medieval fortification of the Mikulčice – Valy acropolis. *Slavia Antiqua* LV, 7-65.
- Mikyška, R. a kol. 1972:** Geobotanická mapa ČSSR. Praha.
- Pelikán, J. B. – Vojáček, V. 1956:** Pedochemický výzkum na Staré Kouřimi. Referáty o pracovních výsledcích čl. archeologů za rok 1955, 7 – 14.
- Píč, J. L. 1907:** Z výzkumu našich hradišť, *Památky archeologické* 22, 519-532.
- Poláček, L. 2014:** Velkomoravská sakrální architektura – nové výzkumy, nové otázky, in: P.

- Kouřil (ed.) Cyrilometodějská misie a Evropa – 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu, Brno, 66-72.
- Poulik, J. 1975:** Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha.
- Profantová, N. 2001:** K průniku prvků franského životního stylu do Čech 9. století (na základě poznatků archeologie), in: L. Galuška, P. Kouřil, Z. Měřinský (edd.) Velká Morava mezi Východem a západem – Großmähren zwischen West und Ost. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 17, Brno, 327-338.
- Profantová, N. 2006:** Pohřebiště elity ve Staré Kouřimi, in: P. Sommer (ed.) České země v raném středověku, Praha, 232-243.
- Profantová, N. 2011:** Nové poznatky o archeologicky zjištěných projevech pohanství v českých zemích, in: E. Doležalová a P. Meduna (edd.) Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít, Praha, 21-39.
- Profantová, N. 2012:** Pohanský idol z Kouřimi, Česká republika, *Studia mythologica slavica* 15, 79-90.
- Profantová, N. 2014:** Mocenské elity v Čechách 9.-10. století, in: P. Kouřil (ed.) Velká Morava a počátky křesťanství, Brno, 62-69.
- Profantová, N. – Stolz, D. 2007:** Nový nález relikviářového křížku z Kouřimi, Od knížat ke králům. Sborník pro J. Žemličku, Praha, 124-130.
- Procházka, R. 2009:** Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku v raném středověku. Brno.
- Sláma, J. 1988:** Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. *Praehistorica* 14. Praha.
- Staňa, Č. 1972:** Velkomoravské hradiště Staré Zámky u Líšně. *Monumentorum tutela Ochrana pamiatok* 8, 109 – 171.
- Šolle, M. 1946:** Budeč, kmenové hradiště Čechů. *Obzor prehistorický* 13, 9-12.
- Šolle, M. 1949a:** Výzkum na hradišti Stará Kouřim v r. 1948, *Archeologické rozhledy* 1, 22, 26-30.
- Šolle, M. 1950a:** Stará Kouřim po nových objevech v r. 1949, *Archeologické rozhledy* 2, 87-93.
- Šolle, M. 1951a:** Dvojitá brána na kouřimském hradišti, *Archeologické rozhledy* 3, 105-109.
- Šolle, M. 1952a:** Výzkum na kouřimské akropoli v r. 1951, *Archeologické rozhledy* 4, 282-289.
- Šolle, M. 1953a:** Starší a mladší opevnění kouřimské akropole, *Archeologické rozhledy* 5, 740 - 744, 760-762.

- Šolle, M. 1953b:** Staroslovanská dvojitá brána na Staré Kouřimi a její restaurace, Památky archeologické 44, 247-363.
- Šolle, M. 1954a:** Neolitické osídlení Staré Kouřimě, Archeologické rozhledy 6, 733-739.
- Šolle, M. 1955a:** Dokončení výzkumu slovanské akropole na Staré Kouřimi, Archeologické rozhledy 7, 79-83.
- Šolle, M. 1959:** Knížecí pohřebiště na Staré Kouřimi, Památky archeologické 50, 353-506.
- Šolle, M. 1966:** Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha.
- Šolle, M. 1969:** Kouřim v mladší a pozdní době hradištní, Památky archeologické 60, 1-124.
- Šolle, M. 1972:** Zur Entwicklung der frühmittelalterlichen slawischen Keramik im Bereiche Ostböhmens, Vznik a počátky Slovanů 7, 141-177.
- Šolle, M. 1980:** Starolužická osada a štitarská usedlost na Staré Kouřimi, Archeologické rozhledy 32, 604-622.
- Šolle, M. 1981:** Kouřim v průběhu věků. Praha.
- Šolle, M. 1989:** Kouřim sv. Vojtěcha a jeho sídlištní tradice. Výzkum 1978-81. Archeologické rozhledy 41, 243-257, 357-360.
- Šolle, M. 1993:** Přemyslovská a děpoltická Kouřim podle výzkumu z let 1967-77, Archeologické rozhledy 45, 268-278, 360-362.
- Šolle, M. 2000:** Po stopách přemyslovských Děpoliců. Příspěvek ke genezi města Kouřimě. Praha.
- Šolle, M. – Váňa, Z. 1983:** Budeč, památník českého dávnověku. Kladno.
- Štefan, I. – Hasil, J. 2014:** Raně středověké hradiště v Praze Královicích. Archeologické rozhledy 66, 453-492.
- Tolasz, R. a kol. 2007:** Atlas podnebí Česka. Praha - Olomouc.
- Tomanová, P. 2012:** Kouřim - Sv. Jiří. Přemyslovské správní centrum a problematika výzkumů raně středověkých centrálních lokalit (strategie a metody), nepublikovaná diplomová práce. FF UK Praha.
- Tomášek, M. 2003:** Půdy České republiky. Praha.
- Tomková, K. 2001:** Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů I, Castrum Pragense 4. Praha.
- Turek, R. 1946:** Původní podoba staročeských valů. Obzor prehistorický 13, 12-16.
- Turek, J. 1966 - 1968:** Libice. Knížecí hradisko X. věku. Praha.
- Ungermann, Š. 2011:** Tzv. Blatnicko-Mikulčický horizont a jeho vliv na chronologii raného středověku. Zborník Slovenského Národného Múzea – Archeológia Supplementum 4, 135-151.

- Váňa, Z. 1973:** Přemyslovský Libušín. Historie a pověst ve světle archeologického výzkumu. Památníky naší minulosti 7. Praha.
- Varadzin, L. 2010:** K vývoji hradišť v jádru Čech se zřetelem k přemyslovské doméně (příspěvek do diskuze). Archeologické rozhledy 62, 535-554.
- Varadzin, L. 2012:** Raně středověké hradiště Libušín. Hlavní poznatky z revizního zpracování výzkumů. Archeologické rozhledy 64, 723-774.
- Vlček, V. – Kestřánek, J. 1984:** Zeměpisný lexikon ČSR, vodní toky a nádrže. Praha.
- Zap, K. V. 1854:** Kouřim, Památky archeologické 1, 149-161.

14. Seznam příloh

1. Stará Kouřim – přehled sond
2. Analýzy výškopisu: lidarový snímek se zvýrazněním průběhem fortifikací
3. Analýzy výškopisu: sklonitost svahů a orientace svahů
4. Střední hradba: sondy
5. Střední hradba: sondy – detail
6. Sonda 1/1956
7. Sondy 3/1955, 2/1950 A, 2/1950 B
8. Sondy 2/1950 C a 2/1950 F
9. Tzv. „halová stavba“ půdorysy
10. Objekty pod tzv. „halovou stavbou“ a sonda 2/1952 - řez R7
11. Sonda 3/1952 A
12. Sonda 1/1948
13. Sonda 3/1953
14. Sonda 4/1953
15. Sonda 5/1953
16. Střední brána
17. Sonda 1/1949
18. Starší hradba – rekonstrukce podle M. Šolla
19. Mladší hradba – rekonstrukce M. Šolla
- 20 – 36. Keramika